

MEDUNARODNA POLITIKA

BEOGRAD
GOD. LXXI, BR. 1178
APRIL–JUN 2020.

Jovana Đurović

ODNOSI IZMEĐU SAD I NR KINE
OD OBAMINOG AZIJSKOG PIVOTA
DO TRAMPOVE PROTEKCIONISTIČKE
POLITIKE

Rajko Petrović

POLITIČKE PROMENE
U LATINSKOJ AMERICI U 2019. GODINI

Ivan Dujčić

PROCESI INTEGRACIJA
MEĐU DRŽAVAMA SEVERNE AMERIKE
PRE I NAKON 2016. GODINE

Sanja Jelisavac Trošić,

Dejan Mladenović

UTICAJ BILATERALNOG SPORAZUMA
O SLOBODNOJ TRGOVINI
NA SPOLJNOTRGOVINSKU RAZMENU
REPUBLIKE SRBIJE
SA RUSKOM FEDERACIJOM

Institut za međunarodnu
politiku i privredu

MEĐUNARODNA POLITIKA

Makedonska 25, 11000 Beograd, poštanski fah 413, tel. +381 11 3373 824 (glavni i odgovorni urednik)
Internet: www.diplomacy.bg.ac.rs/medjunarodna.htm, izlazi tromesečno

UDK 327

ISSN 0543-3657

Godina LXXI, br. 1178, april–jun 2020.

Izdavač

Institut za međunarodnu politiku i privredu,
11000 Beograd, Makedonska 25

Direktor Instituta

Prof. dr Branislav ĐORĐEVIĆ

Glavni i odgovorni urednik

Dr Vladimir TRAPARA

Zamenik glavnog i odgovornog urednika

Dr Ana JOVIĆ-LAZIĆ

Sekretar redakcije

Msr Dragana DABIĆ

Izdavački savet

Prof. dr Tanja MIŠČEVIĆ, Regionalni savet za saradnju, Sarajevo

Dr Tian DEVEN, Institut za evropske studije Kineske akademije društvenih nauka

Prof. dr Liu ZUOKUI, Institut za evropske studije
Kineske akademije društvenih nauka, Peking

Dr Hue LI, Institut za svetsku ekonomiju i politiku
Kineske akademije društvenih nauka, Peking

Prof. dr Obrad RAČIĆ, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Ivo VISKOVIĆ, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Luka BRKIĆ, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu
Dr Žoltan HAJDU, Mađarska akademija nauka, Pečuj

Dr Hrvoje BUTKOVIĆ, Institut za razvoj i međunarodne odnose, Zagreb

Dr Biser BANČEV, Institut za balkanske studije Bugarske akademije nauka, Sofija

Dr Marina JOVIĆEVIĆ, Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije

Dr Miroslav GLIŠIĆ, Univerzitet odbrane Republike Srbije

Doc. dr Dejan STOJKOVIĆ, Univerzitet odbrane Republike Srbije

Dr Violeta RAŠKOVIĆ-TALOVIĆ, Fakultet za međunarodnu politiku i bezbednost
Univerziteta Union „Nikola Tesla”, Beograd

Uređivački odbor

Prof. dr Aleksis TRUD, Univerzitet u Versaju, Versaj
Dr Gordon BARDOŠ, Istraživački centar za jugoistočnu Evropu, Njujork
Prof. dr Miroslav MLADENović, Fakultet bezbednosti, Univerziteta u Beogradu
Dr Edita STOJIC-KARANOVIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Aleksandar JAZIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Ivan DUJIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Žaklina NOVIĆIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Prof. dr Petar STANOJEVIĆ, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu
Dr Stevan GAJIĆ, Institut za evropske studije, Beograd
Dr Dušan DOSTANIĆ, Institut za političke studije, Beograd
Dr Dragan PETROVIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Jelica GORDANIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Lektura

Maja JOVANOVIĆ

Prelom

Sanja BALOVIĆ

Štampa

Donat graf doo, Mike Alasa 52, Beograd

Godišnja pretplata

Zahtev za pretplatu slati na adresu: *Međunarodna politika*, Makedonska 25,
11000 Beograd, poštanski fah 413, uplata na račun 205-142866-36,
Komercijalna banka a.d. Beograd, Makedonska 32

Za inostranstvo

BiFS doo, Books and periodicals, Supilova 10, 11000 Beograd, Srbija
Tel./fax +381 11 20 84 229, e-mail: bfsbooks@sezampro.rs

Oglasi

Informacije o ceni i raspoloživom oglasnom prostoru mogu se dobiti na telefon
(011) 337 38 25 ili na e-mail: interaff@diplomacy.bg.ac.rs

Pogledi izneti u člancima odražavaju lični stav autora,
a ne nužno i stav Izdavačkog saveta i Uredništva

Izlaženje časopisa *Međunarodna politika* finansira
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

MEĐUNARODNA POLITIKA

UDK 327

Godina LXXI, br. 1178, april–jun 2020.

ISSN 0543-3657

Sadržaj

<i>Jovana Đurović</i> Odnosi između SAD i NR Kine od Obaminog azijskog pivoa do Trampove protekcionističke politike	5
<i>Rajko Petrović</i> Političke promene u Latinskoj Americi u 2019. godini	18
<i>Ivan Dujčić</i> Procesi integracija među državama Severne Amerike pre i nakon 2016. godine	34
<i>Sanja Jelisavac Trošić, Dejan Mladenović</i> Uticaj bilateralnog sporazuma o slobodnoj trgovini na spoljnotrgovinsku razmenu Republike Srbije sa Ruskom Federacijom	51
PRIKAZI	
<i>Srećko Đukić</i> David Dašić: <i>Pravedno društvo: utopija ili zbilja</i>	73
<i>Nevena Šekarić</i> Vladimir Trapara i Aleksandar Jazić (urs.): <i>Kontroverze spoljne politike SAD i međunarodnih odnosa u Trampovoj eri</i>	76
<i>Nenad Stekić</i> Dušan Proroković i Ana Jović Lazić (urs.): <i>Integracioni procesi u Evroaziji</i>	79
<i>Dragana Dabić</i> Milenko Dželetović i Ljubomir Šubara: <i>Evro i monetarna integracija Evrope</i>	83

UDK 339.9(73:510)
Bibliid 0543-3657, 71 (2020)
God. LXXI, br. 1178, str. 5-17
izvorni naučni rad
Primljen: 30.1.2020.

Jovana ĐUROVIĆ¹

Odnos između SAD i NR Kine od Obaminog azijskog pivota do Trampove protekcionističke politike²

SAŽETAK

U radu se daje deskripcija odnosa između Sjedinjenih Američkih Država i Narodne Republike Kine kroz perspektivu Obamine politike azijskog pivota i Trampove protekcionističke politike i ekonomskog pritiska. Zajednički imenitelj ovih različitih politika je pokušaj „obuzdavanja“ Kine u međunarodnim odnosima, kako u ekonomskom tako i u širem geopolitičkom smislu. Takav odnos SAD prema NR Kini je rezultat procene da je Kina jedan od glavnih dobitnika globalnih pomeranja, do kojih je došlo usled procesa multipolarizacije sveta i prateće pojave postepenog uspona drugih država, što joj je omogućilo da postane najbrže rastuća ekonomija na svetu i da ugrozi premoć Amerike.³

Cljučne reči: azijski pivot, SAD, NR Kina, Azijsko-pacifički region, trgovinski rat.

Azijski pivot

Azijski pivot je bio jedna od centralnih inicijativa spoljne politike Obamine administracije. Najjednostavnije rečeno, pivot se odnosi na

¹ Jovana Đurović, master politikolog, Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije, jovanadjurovic93@gmail.com

² Stavovi izneti u radu ne predstavljaju zvanične stavove Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije već lične stavove autora.

³ Bobo Lo, *Russia and the New World Disorder*, Chatham House, London, 2015, p. 18.

Tezu po usponu ostalih država, tzv. *the rise of the rest and the shift of global power to the East* prvo je formulisao Farid Zakaria 2008. godine, istakavši da njegova teza ne označava pad Amerike, već uspon drugih država – Kine, Rusije, Indije, Brazila i drugih zemalja.

strateško rebalansiranje američkih interesa iz Evrope i Bliskog istoka prema Aziji, kroz povećanje američkog prisustva u ovom regionu. Strategija pivota je razvijana na premisama o „kineskoj vojnoj modernizaciji i diplomatskoj asertivnosti“.⁴ Sveukupno posmatrano, cilj azijskog pivota ogledao se u nastojanju SAD da, u skladu sa postojećom globalnom geopolitičkom konkurencijom, obuzda dalje širenje NR Kine u Azijsko-pacifičkom regionu.

Obamina administracija je prva američka administracija koja je u tolikoj meri naglašavala značaj Azijsko-pacifičkog regiona, uz osvrt na brojne globalne trendove koji ukazuju na rastući značaj ovog regiona. Ubrzan rast i ekonomski dinamizam Azijsko-pacifičkog regiona doprineli su povećanju regionalne i strateške težine zemalja regiona, što je rezultiralo većim fokusom Amerike.⁵ Ovaj region sa sobom neizostavno nosi i određene izazove za svetsku politiku kao što je pitanje jačanja vojnih kapaciteta, odnosno tzv. vojno gomilanje, proliferacija oružja za masovno uništenje, prirodne katastrofe, efekat staklene bašte. Jasno je da će u 21. veku strateški i ekonomski centar gravitacije biti Azijsko-pacifički region i da će najvažniji zadaci Amerike u narednim decenijama biti u vezi sa povećanim investicijama – diplomatskim, ekonomskim i strateškim u ovaj region.

Azijski pivot, kao spoljnopolitička orijentacija, zvanično je lansiran 17. novembra 2011. godine u Obaminom govoru pred australijskim parlamentom: „Amerika će imati značajniju i dugotrajniju ulogu u oblikovanju ovog regiona i njegove budućnosti“.⁶ Temelji pivota bili su postavljeni još 2009. godine, kada je Hilari Klinton preuzela Stejt Department i za svoje prvo zvanično putovanje u svojstvu državnog sekretara izabrala Aziju, što nije bila praksa još od 1961. godine kada je Din Rask posetio Tajland. Putovanje Klintonove je uključilo Japan, Južnu Koreju, Kinu i Indoneziju. Ona je u svom četvorogodišnjem mandatu 62 puta posetila 26 azijskih zemalja, što je u poređenju sa njenim prethodnicima i naslednicima, Kondolizom Rajs i Džonom Kerijem, rekord.⁷

Četiri razvoja događaja, koja su se vremenski preklapila, predstavljali su osnovu za sprovođenje strategije rebalansiranja. Najpre, privođenje kraju američkih vojnih operacija u Iraku i Avganistanu; zatim rastući ekonomski značaj Azijsko-pacifičkog regiona, naročito Kine, za ekonomsku budućnost Amerike; kineski rastući vojni kapaciteti i samouverenost u zahtevima

⁴ Wei Ling, „Rebalancing od De-Balancing: U.S. Pivot and East Asian Order“, *American Foreign Policy Interests*, vol. 35, no. 3, p. 152.

⁵ Phillip C. Saunders, *The Rebalance to Asia: U.S.–China Relations and Regional Security*, Strategic Forum, National Defense University, Internet, 15/10/2019.

⁶ Catherine Putz and Shannon Tiezzi, *Did Hillary Clinton's Pivot to Asia Work?*, *The Diplomat*, Internet, <https://thediplomat.com/2016/04/did-hillary-clintons-pivot-to-asia-work/>, 18/10/2019.

⁷ Ibid.

povodom pomorskih teritorijalnih sporova u ovom regionu, i na kraju smanjenje budžeta koje je stvorilo utisak da Amerika smanjuje svoje obaveze. Azijski pivot je trebalo da promeni tu sliku i ponovo uveri američke saveznike u odlučnost dugotrajnog prisustva u Azijsko-pacifičkom regionu.⁸

U prvim govorima o novom spoljnopoličkom usmerenju naglasak je bio na tri elementa: „održavanje i jačanje bilateralnih veza sa saveznicima i partnerima; izgradnja nove ere saradnje sa rastućim azijskim silama; stvaranje multilateralnih struktura u Azijsko-pacifičkom regionu koje će olakšavati regionalnu i globalnu saradnju“.⁹ Poseban fokus stavljen je na uključenost pet američkih ugovornih saveznika – Japana, Australije, Filipina, Tajlanda i Južne Koreje. Ove zemlje su tačke oslonca američke strategije jer one garantuju regionalni mir i bezbednost u Azijsko-pacifičkom regionu već više od pola veka.¹⁰ Ovo je zamišljeno kao tzv. *win-win process* – za Vašington poboljšanje veza sa tržištima kao što su Tokio i Seul, i sa onim koja imaju veliki potencijal kao što su Džakarta i Manila, a za ove zemlje američko prisustvo stoji kao protivteža rastućoj kineskoj moći.¹¹ Ovakvo tumačenje ukazuje da se u azijskom pivotu u stvari radi o Kini, koja je u svom okruženju postala dominantna u svakom smislu, a Amerika je viđena kao jedina država koja je dovoljno jaka da kontroliše rast Kine.

Iz perspektive Amerike, rebalansiranje je percipirano kao alternativa politici neodgovaranja na kinesko samopouzdanje. Ako bi Amerika ostala pasivna, kineski nacionalisti bi postali ohrabreni i vršili bi pritisak na kinesku vladu da upotrebi vojnu moć da reši teritorijalne sporove sa susedima.¹² U primeni ove strategije, najosetljivija tačka i najveći izazov bila je potreba da se pronade takav pristup koji će američke partnere i saveznike u Azijsko-pacifičkom regionu uveriti u snagu i spremnost Amerike da im dugoročno „čuva leđa“ u ovom regionu, a istovremeno neće uznemiriti kineske lidere do tačke kada bi se oni odrekli saradnje sa Vašingtonom i okrenuli konfrontacijskom pristupu.

⁸ Josua A. Parker, David A. Anderson, “The Reality of the So-Called Pivot to Asia”, *InterAgency Journal*, vol. 7, no. 1, p. 5.

⁹ Phillip C. Saunders, *The Rebalance to Asia: U.S.–China Relations and Regional Security*, op. cit., str. 3.

¹⁰ Clinton, Hilary, *America’s Pacific Century*, U.S. Department of State, Internet, <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/11/176999.htm>, 17/10/2019.

¹¹ Ibid.

¹² Bates Gill, *Pivotal Days: US-Asia-Pacific Alliances in the Early Stages of the Trump Administration*, Chatham House, Internet, <https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/publications/research/2017-06-23-pivotal-days-us-asia-pacific.pdf>, str. 12, 17/10/2019.

Strategija rebalansiranja je, uslovno rečeno, naljutila Kinu koja je pivot u velikoj meri videla kao američku vojnu strategiju kontejnmenta, odnosno obuzdavanja i odgovorila je ubrzavanjem vojne ekspanzije i modernizacijom vojske.¹³ Kineski zvaničnici su izražavali žaljenje zbog „odsustva strateškog poverenja između Vašingtona i Pekinga, pozivali na veće poštovanje kineskih ključnih interesa, naglašavali negativne posledice rebalansiranja po azijsku bezbednost, naročito jer se ovom strategijom ohrabruju američki saveznici i partneri u Azijsko-pacifičkom regionu da dovode u pitanje kineske pomorske teritorijalne pozicije i na kraju pozvali na udvostručenje napora da se stabilizuju kinesko-američki odnosi i da se uloži dodatan napor da se izgradi novi tip odnosa između velikih sila“.¹⁴

U kineskim akademskim krugovima postoji viđenje po kojem osnaživanje američkih savezništava i proširivanje bezbednosnih partnerstava u ovom regionu oslikava „strategiju okruživanja i obuzdavanja“ Kine.¹⁵ Među ovim teoretičarima govori se o teoriji odgovornosti Kine kao o „zapadnoj zaveri da se Kina optuži za globalne ekonomske probleme i da se prisili da na sebe preuzme međunarodne obaveze preko svojih kapaciteta i mogućnosti“.¹⁶

Trampova verzija pivota

Kad god se promeni američki predsednik, naročito ako dolazi iz druge partije neizbežne su velike promene na planu spoljne i bezbednosne politike. Od Trampovog izbora za predsednika neizvesnost i nagle promene kursa postale su akutne. Odmah nakon inauguracije Tramp je doveo u pitanje savezničke odnose sa Japanom, Južnom Korejom i Australijom, bez naznaka koji pristup Azijsko-pacifičkom regionu bi nova administracija mogla da zauzme. U slučaju Japana i Južne Koreje Tramp je još u kampanji zauzeo stav da bi ove zemlje trebalo više da plaćaju za američku zaštitu, ili da razmotre razvijanje sopstvenog nuklearnog arsenala umesto sadašnjih američkih bezbednosnih garancija.

Amerika i Kina imaju nekoliko pitanja koja predstavljaju kamen spoticanja u bilateralnim odnosima, a na vrhu agende se nalazi „trgovinski rat“ između ove dve zemlje. Odluka Trampove administracije o uvođenju carina na čelik (25%) i aluminijum (10%) u martu 2018. godine, nakon

¹³ Josua A. Parker, David A. Anderson, *The Reality of the So-Called Pivot to Asia*, op. cit., str. 11.

¹⁴ Phillip C. Saunders, *The Rebalance to Asia: U.S.- China Relations and Regional Security*, op. cit., str. 10.

¹⁵ Ibid., str. 25.

¹⁶ Ibid., str. 25.

sprovedenog istraživanja o „efektima uvoza čelika i aluminijuma na nacionalnu bezbednost SAD“, označila je početak trgovinskog rata između Amerike i Kine.¹⁷ Takav potez Tramp je najavljivao još u predizbornoj kampanji, kao jedini način da se sankcioniše nepoštena trgovinska praksa Kine, koju Tramp vidi kao uzrok trgovinskog deficita.¹⁸ Od tada, usledilo je naizmenično uvođenje tranši carina na kinesku i američku robu, najčešće u vidu recipročnih mera. Na meti američkih carina prvo su se našli poljoprivredni proizvodi, dok je Kina najpre uvela carine na soju, meso, viski i automobile iz Amerike. Obe zemlje su iz meseca u mesec proširivale opseg carina, a da Tramp nije odustao od ideje da uvede novu tranšu carina krajem 2019. godine, skoro ceo kineski izvoz bi bio pokriven carinama.¹⁹ Američke carine nisu zaobišle ni proizvode koje je Kina počela da razvija u okviru programa „Proizvedeno u Kini – 2025“. Zapravo, ne bi bilo pogrešno reći da je jedan od ciljeva uvođenja carina sputavanje kineske dominacije u sektoru visokih tehnologija (vazduhoplovna industrija, robotika, industrijska oprema, novi materijali i automobilska industrija).²⁰ Inicijative Kine u ovoj sferi izazivaju podozrenje ne samo Amerike već i drugih zapadnih zemalja, zbog čega će sprečavanje transfera tehnologija ostati među prioritarnim pitanjima politike Zapada prema Kini.

Iako Tramp najglasnije govori protiv kineske prakse mešanja države u ekonomske aktivnosti, podaci govore da Amerika još od 1975. godine beleži kontinuirani trgovinski deficit, kako u celosti tako i sa većinom trgovinskih partnera.²¹ Trampova ideja je da povećanjem obima izvoza smanji trgovinski deficit, ali ukoliko povećanje obima izvoza nije praćeno smanjivanjem javne potrošnje, ni trgovinski deficit se neće nužno smanjiti. Jedini siguran način da se smanji trgovinski deficit je da ekonomija raste brže od istovremene

¹⁷ Ana Jović-Lazić, „Kontroverze politike SAD prema Kini u Trampovoj eri“, u: Vladimir Trapara, Aleksandar Jazić (urs), *Kontroverze spoljne politike SAD i međunarodnih odnosa u Trampovoj eri*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2019, str. 151.

¹⁸ Prema zvaničnim podacima SAD trgovinski deficit je u 2019. godini iznosio 320.823 milijarde USD (ostvareni izvoz u Kinu 97.751 mlrd. a uvoz iz Kine 418.575 mlrd.USD). U 2018. godini trgovinski deficit je bio 419.527 milijardi USD. *Trade in Goods with China*, United States Census Bureau, Internet, <https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html>, 23/1/2020.

¹⁹ Weijian Shan, „The Unwinnable Trade War“, *Foreign Affairs*, vol. 98, no. 6, November/December 2019, p. 99.

²⁰ Program *Made in China 2025* je lansiran kako bi omogućio kinesku dominaciju u sektoru visokih tehnologija, koja će postati pokretač ekonomskog rasta. James McBride, Andrew Chatzky, *Is 'Made in China 2025' a Threat to Global Trade*, Council on Foreign Relations, Internet, <https://www.cfr.org/backgrounders/made-china-2025-threat-global-trade>, 23/1/2020.

²¹ Weijian Shan, „The Unwinnable Trade War“, op. cit., p. 104.

domaće potrošnje, što se može postići samo podsticanjem inovacija i povećanjem produktivnosti.²² A mehanizam koji je Amerika odabrala, oličen u trgovinskom ratu, proizvodi suprotne efekte – uništava ekonomiju, ometa ekonomski rast i sprečava inovacije.

Trgovinski rat ne bi trebalo posmatrati izolovano od događaja na međunarodnom planu. U tom smislu je važan 19. Kongres KP Kine (održan u oktobru 2017. godine) na kome je proklamovana „istorijska misao o novoj eri socijalizma sa kineskim karakteristikama“, koja predstavlja vesnik jačanja pozicije NR Kine u međunarodnim odnosima, što dalje vodi preispitivanju dominantne zapadne uloge u trenutnoj konstelaciji snaga na međunarodnom planu.²³ Samo dva meseca nakon održavanja Kongresa KP Kine, dodatne turbulencije u bilateralnim odnosima izazvalo je objavljivanje američke Nacionalne strategije bezbednosti u kojoj je pored Ruske Federacije i Kina svrstana u „revizionističke sile koje žele da oblikuju svet suprotstavljen američkim vrednostima i interesima“ zajedno sa „otpadničkim državama“ (Severnom Korejom i Iranom).²⁴ Ideja vodilja kineske spoljne politike je stabilnost regiona, kako bi Kina mogla nesmetano da ostvaruje svoje ekonomske i sa njima povezane druge interese. Takođe, Kina nastoji da sebe predstavi kao lidera u borbi za nastavak globalizacije i očuvanje slobodnog tržišta po modelu „u kojem ekonomska globalizacija ne podriava suverenitet“, čime ona ujedno štiti svoju poziciju vodećeg svetskog izvoznika.²⁵ Proces ekonomske globalizacije je „vremenom stvorio nove globalne dobitnike i gubitnike“, pri čemu je upravo NR Kina kroz povećanje izvoza, kao prateće pojave ekonomske globalizacije, postala njen najveći dobitnik.²⁶

Kada je reč o ekonomskim posledicama ovog „trgovinskog rata“ podaci pokazuju da Vašington godišnje gubi 500 milijardi dolara.²⁷ Prema

²² Ibid.

²³ Uroš Mitrović, *Početak Sijeve ere*, Vreme, Internet, <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1540683>, 24/12/20019.

²⁴ Vladimir Trapara, „Viđenje pretnji u strateškim dokumentima Trampove administracije“, u: Vladimir Trapara, Aleksandar Jazić (urs), *Kontroverze spoljne politike SAD i međunarodnih odnosa u Trampovoj eri*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2019, str. 57.

²⁵ Miloradović, Ivana, *19. Kongres Komunističke partije Kine: i posle Sija – Si*, Ekspres, Internet, <https://www.ekspres.net/svet/19-kongres-komunisticke-partije-kine-i-posle-sija-si>, 24/12/2019.

²⁶ Ana Jović-Lazić, „Kontroverze politike SAD prema Kini u Trampovoj eri“, u: Vladimir Trapara, Aleksandar Jazić (urs), *Kontroverze spoljne politike SAD i međunarodnih odnosa u Trampovoj eri*, op. cit., str. 136.

²⁷ *Tramp se ponovo žali na Kinu: Amerika godišnje gubi 500 milijardi dolara*, Politika, Internet, <http://www.politika.rs/scc/clanak/428835/Tramp-se-ponovo-zali-na-Kinu-AMERIKA-GODISNJE-GUBI-500-MILIJARDI-DOLARA,07/05/2019>.

procenama ekonomista postoji još jedan gubitak, koji se naziva „čist gubitak“ (*deadweight loss*), a koji se odnosi na razliku između cene kineske robe pre uvođenja carina i cene supstituta iz trećih zemalja (čiji proizvodi su obično bili skuplji od kineskih proizvoda, ali su nakon uvođenja tarifa postali jeftiniji).²⁸ Iako je kineski rast usporio, tarife su više pogodile američke potrošače. Istraživanja pokazuju da su posledice kineskih carina najviše osetili farmeri iz Ajove, tzv. „sving države“ koja je bila ključna za Trampovu pobedu 2016. godine. Imajući u vidu činjenicu da Ameriku očekuju predsednički izbori u novembru 2020. godine, gubljenje poverenja u jednoj od ključnih saveznih država na duži rok se ne isplati.²⁹ Pored toga, Americi preti rizik od recesije jer je ekonomija ugrožena a problem deficita nije rešen, o čemu svedoče podaci da je ovogodišnji deficit, iako smanjen za oko 98 hiljada milijardi u odnosu na deficit iz 2018. godine, i dalje na nivou deficita od 2012. do 2017. godine.³⁰ S druge strane, ekonomska ranjivost Kine se ogleda u činjenici da izvoz čini 20% kineskog BDP-a, dok u Americi izvoz čini 12% BDP-a. Međutim, kineska ekonomija pokazuje izuzetnu elastičnost i nije beležila recesiju u poslednjih 40 godina, a procene su da je neće ni biti u bliskoj budućnosti jer u Kini privatna potrošnja čini 39% BDP uz tendenciju daljeg rasta.³¹

Uprkos carinama kineski izvoz u SAD se nije smanjio u meri u kojoj je Trampova administracija to očekivala, iz dva osnovna razloga: najpre – jer nema adekvatnih supstituta za većinu proizvoda koje Amerika uvozi iz Kine, tako da se za američke potrošače carine manifestuju kroz povećanje cena proizvoda, i drugo – zato što je većina američkih kompanija zavisna od lanca snabdevanja koji se nalazi u Kini, te im se ne isplati da napuštaju Kinu.³²

²⁸ Procene su da on iznosi oko 620 USD po domaćinstvu, što je oko 80 milijardi USD na godišnjem nivou. Dostupno u Weijian Shan, “The Unwinnable Trade War”, op. cit., p. 102.

²⁹ *Chinese retaliatory tariffs aim to hit Trum in his electoral base*, The Guardian, Internet, <https://www.theguardian.com/business/2018/jun/24/tariffs-trump-china-red-states-retaliation>, 15/10/2019.

³⁰ Deficit je u 2019. iznosio 320.823 milijarde USD; 2018. god. 419.527 milijarde; 2017. god. 375.422 mlrd.; 2016. god. 346.825 mlrd.; 2015. god. 367.328 mlrd.; 2014. god. 344.817 mlrd.; 2013. god. 318.683 mlrd.; 2012. god. 315.102 milijarde USD. *Trade in Goods with China*, United States Census Bureau, Internet, <https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html>, 23/1/2020.

³¹ Privatna potrošnja ima potencijal da postane motor ekonomskog razvoja zahvaljujući poboljšanjima koja je kineska vlada postigla u sferi socijalne sigurnosti i zaštite, tako da štednja ostaje za privatnu potrošnju.

Weijian Shane, “The Unwinnable Trade War”, op. cit., p. 106.

³² Tako je npr. Apple pokušao da proizvodnju Mac Pro računara prenese iz Kine u Teksas, ali je ubrzo odustao.

Weijian Shan, “The Unwinnable Trade War”, op. cit., p. 101.

Istraživanje koje je sprovedla Američka privredna komora u Singapuru pokazalo je da oko 60% američkih kompanija planira da ostane u Kini, dok manje od 6% ima u planu da se vrati u SAD.³³ Istraživanja takođe pokazuju da, za razliku od američkih potrošača koji plaćaju skuplje cene kineskih proizvoda, kineski potrošači ne plaćaju skuplje proizvode iz američkog uvoza jer je Kina povećala carine (sa 8 na 21,8%) samo na one američke proizvode koji se mogu zameniti uvoznim proizvodima iz nekih drugih zemalja, na čiji uvoz je smanjila carine (sa 8 na 6,7%) kako bi za kineske potrošače cene ostale iste.³⁴ Iz svega ovog nameće se zaključak da Peking ima mnogo bolji mehanizam minimizovanja neposredne štete po svoje potrošače i ekonomiju nego Vašington.

Na Samitu G20 u Japanu, u junu 2019. godine, dva lidera su objavila da je „dostignut detant u trgovinskom ratu“.³⁵ To se, pre svega, ogledalo u uvođenju moratorijuma na nove carine na kinesku robu, što je bio korak koji je pozdravljen kao „primirje“. Sledeći korak je bilo nedavno potpisivanje prvog dela trgovinskog sporazuma koji bi, kroz obavezu Kine da u naredne dve godine kupi američke poljoprivredne proizvode u vrednosti od 200 milijardi dolara, trebalo da doprinese smirivanju tenzija i poveća izgleda za okončanje trgovinskog rata.³⁶ Sporazum, međutim, ne sadrži odredbe koje ograničavaju državne subvencije, tako da nekorektna trgovinska praksa Kine, koju Tramp smatra uzrokom trgovinskog deficita, i dalje ostaje problem koji može opet dovesti do eskalacije situacije.

Drugi važan aspekt američko-kineskih odnosa, vredan kratkog pomena u ovom delu rada, predstavljaju teritorijalni sporovi u Južnom kineskom moru (JKM), koji su predstavljali svojevrstan instrument pritiska na Kinu i u vreme Obamine politike azijskog pivota. To se ogledalo kroz američku podršku Filipinima u sporu sa Kinom koja je materijalizovana potpisivanjem Unapređenog sporazuma u oblasti odbrane (*Enhanced Defense Cooperation Agreement*), koji predviđa pojačano američko vojno prisustvo na filipinskoj teritoriji (u periodu od 2014. do 2024. godine).³⁷ Aktualnosti u vezi sa JKM

³³ Weijian Shan, „The Unwinnable Trade War“, op. cit., p. 102.

³⁴ Primer za to je uvoz jastoga iz SAD, na koji su uvedene carine od 25%, pri čemu su istovremeno smanjene carine na uvoz jastoga iz Kanade za 3%, i kao rezultat toga kanadski izvoz jastoga u Kinu se udvostručio, a kinski potrošači su čak i manje plaćali istu vrstu jastoga. Dostupno u Weijian Shan, „The Unwinnable Trade War“, op. cit., p. 104.

³⁵ Kurt M. Campbell, Jake Sullivan, „Competition Without Catastrophe: How America Can Both Challenge and Coexist with China“, *Foreign Affairs*, vol. 98, no. 5, September/October 2019, pp. 96-112.

³⁶ *SAD i Kina potpisale trgovinski sporazum*, Politika, Internet, <http://www.politika.rs/sr/clanak/445898/SAD-i-Kina-potpisali-trgovinski-sporazum,21/1/2020>.

³⁷ Bates Gill, *Pivotal Days: US-Asia-Pacific Alliances in the Early Stages of the Trump Administration*, op. cit., str. 18.

koje sprovodi Trampova administracija potvrđuju pretpostavku da i sadašnja američka administracija ima svoju verziju „pivota“ prema Kini. U pomenutoj Strategiji nacionalne bezbednosti, koju je donela Trampova administracija, ističe se da „jačanje kineskog vojnog prisustva u Južnom kineskom moru ometa slobodnu trgovinu, ugrožava suverenitet drugih i podriva regionalnu stabilnost“, što je na liniji stavova Obamine administracije, o kojima je bilo reči u prvom delu rada.³⁸ U prilog tome da su i „ekonomske aktivnosti Kine u inostranstvu viđene kao bezbednosna pretnja za SAD“ svedoče i procene po kojima je povlačenje SAD iz Sporazuma o nuklearnim snagama srednjeg dometa (*Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty – INF*), koji su 1987. godine potpisali Gorbačov i Regan, motivisano potrebom ograničavanja aktivnosti Kine u JKM.³⁹ Iako je Tramp zvanično optužio Rusiju da se nije pridržavala Sporazuma, legitimna je teza po kojoj je osnovni problem za američku administraciju to što Kina nije potpisnica Sporazuma pa je nastavila da razvija, razmešta i lansira rakete srednjeg dometa, čije mete lako mogu postati američke vojne baze u ovom regionu. Trampovu zabrinutost izaziva činjenica da Kina ne samo što poseduje drugu po veličini ekonomiju u svetu nego i ulaže veliki napor u modernizaciju vojske, o čemu svedoči procena stokholmskog Instituta za istraživanja mira da će do 2035. godine Kina preteći SAD, kada je reč o izdacima za odbranu.⁴⁰ U vreme kada su SAD i Rusija potpisale pomenuti Sporazum kineski kapaciteti u vojnoj i nuklearnoj sferi nisu zahtevali ograničenja putem sporazuma. Međutim, Kina je u toku tri decenije, koliko je proteklo od potpisivanja pomenutog Sporazuma do danas, uložila znatna sredstva u modernizaciju vojske i naoružanje, pri čemu je akcenat upravo na vrstama raketa koje *INF* zabranjuje. Tri najznačajnija aspekta kineske vojne modernizacije su: razvoj ratne mornarice; rast kapaciteta balističkih i krstarećih raketa kratkog i srednjeg dometa i tehnološki napredak Narodnooslobodilačke armije Kine.⁴¹ S tim u vezi, nisu neopravdana mišljenja po kojima je Trampov cilj posle izlaska SAD iz Sporazuma

³⁸ Vladimir Trapara, „Viđenje pretnji u strateškim dokumentima Trampove administracije“, u: Vladimir Trapara, Aleksandar Jazić (urs), *Kontroverze spoljne politike SAD i međunarodnih odnosa u Trampovoj eri*, op. cit., str. 58.

³⁹ Ibid.

Sporazum zabranjuje proizvodnju, razmeštanje, gomilanje nuklearnih i konvencionalnih, balističkih i krstarećih raketa koje seansiraju sa kopna i koje imaju domet od 500 do 5500 km. Pored Kine, rakete srednjeg dometa razvijaju i Iran i Severna Koreja, države koje Amerika takođe svrstava u kategoriju „neprijateljskih zemalja“ u svojoj Strategiji nacionalne bezbednosti iz 2017. godine. Jelena Stevanović, *SAD nišane Rusiju, a gađaju Kinu*, Politika, Internet, www.politika.rs/sr/clanak/414066/SAD-nisane-Rusiju-a-gadaju-Kinu, 31/10/2019.

⁴⁰ Josua A. Parker, David A. Anderson, *The Reality of the So-Called Pivot to Asia*, op. cit., p. 8.

⁴¹ Ibid.

gomilanje ovog tipa oružja u Azijsko-pacifičkom regionu (na osnovu sporazuma i strateških partnerstava sa Japanom, Južnom Korejom, Australijom), odnosno u kineskom „dvorištu“.

Zaključak

SAD vrše pritisak na Kinu na dva fronta istovremeno – kroz „trgovinski rat“ i kroz podršku saveznicima u vezi sa pozicijama u Azijsko-pacifičkom regionu (Korejsko poluostrvo, Južno kinesko more, Istočno kinesko more, Tajvan). Time se potvrđuje teza da su aktivnosti Amerike, od azijskog pivota preko „trgovinskog rata“ do namere Amerike da ponovo proizvodi i gomila rakete srednjeg dometa u „kineskom dvorištu“ usmerene na obuzdavanje Kine, jer je to najbolja strategija odbrane američkih interesa u 21. veku.⁴²

Obeležje današnjeg sveta je multipolarizam, a ne bipolarizam, tako da veći konflikt između SAD i Kine, kao dve najveće sile, ne bi vodio vraćanju bipolarnog sveta. Takav konflikt bi eventualno stvorio „svet regionalnih hegemonija“ ali nikako bipolarni svet, kao što je to bilo u vreme Hladnog rata.⁴³ Drugo obeležje današnjeg multipolarnog sveta je ekonomska međuzavisnost, zbog čega bi bilo kakva potencijalna američka strategija prema Kini trebalo da bude i strategija, uslovno rečeno „ekonomskog kontejnmenta“.⁴⁴ S tim u vezi, modaliteti saradnje sa azijskim partnerima bi trebalo da budu takvi da pored bezbednosne uključuju i ekonomsku dimenziju, budući da je povlačenje Amerike iz Transpacifičkog partnerstva

⁴² Michael Mandelbaum, „The New Containment: Handling Russia, China and Iran“, *Foreign Affairs*, vol. 98, no. 6, November/December 2019, pp. 99-108.

⁴³ Autori koji zastupaju tezu da smo svedoci novog Hladnog rata pominju da je Americi potrebna inovirana verzija Kenanove strategije kontejnmenta tj. obuzdavanja, o čemu svedoči i inicijativa Kenanove naslednice u Stejt Departmentu, Kiron Skinner, da se sastavi novi „X“ document. U Gehrke, Joel, *State Department preparing for clash of civilizations with China*, Washington Examiner, Internet, <https://www.washingtonexaminer.com/policy/defense-national-security/state-department-preparing-for-clash-of-civilizations-with-china>, 10/1/2020.

Važno je napomenuti da, iako u ponašanju Sovjetskog Saveza i Kine možemo identifikovati korpus zajedničkih imenitelja, isto tako postoje i važne razlike, oličene u izvorima sovjetskog i kineskog ponašanja. U Odd Arne Wested, „The Sources of Chinese Conduct: Are Washington and Beijing Fighting a New Cold War“, op. cit., pp. 86-95.

⁴⁴ Dok prema Sovjetskom Savezu nije trebalo primenjivati strategiju, jer su „Sovjeti sami sebe obuzdali odbijajući da budu deo svetskih ekonomskih tokova“, sa Kinom je drugačije, zbog čega se govori o potrebi da Amerika, slično Maršalovom planu, treba da lansira inicijativu koja bi „obuzdala“ kineske planove u Aziji. Dostupno u: Odd Arne Wested, „The Sources of Chinese Conduct: Are Washington and Beijing Fighting a New Cold War“, op. cit., p. 92.

(TPP), koje je urušilo noseći stub ekonomskog elementa Obaminog azijskog pivoa, Kini omogućilo da Ameriku predstavi kao nepouzdanog partnera azijskih zemalja.⁴⁵

Iako je sudbina trgovinskog rata i dalje neizvesna, nesumnjivo je da se Miršajmerova „politika velikih sila“ vraća na velika vrata i da se SAD suočavaju sa „potencijlnim ravnopravnim takmacem koji će pokušati da postane regionalni hegemon u Aziji“.⁴⁶ Dodatno, s obzirom na značaj JKM u ekonomskom i geostrateškom smislu, kao i stratešku umešanost SAD u pitanja JKM koja je motivisana željom za ograničavanjem širenja kineskog uticaja u regionu, opravdanim se čine spekulacije da bi trgovinski rat između Kine i Amerike u budućnosti mogao evoluirati u sukob u JKM. Bez obzira na to što SAD i Kina predstavljaju strateške suparnike na dugi rok, interes međunarodne zajednice je da se uspostavi odnos saradnje, bar kada je reč o „rešavanju zajedničkih problema na globalnom nivou“.⁴⁷

Bibliografija

Campbell, M., Kurt and Sullivan, Jake, “Competition Without Catastrophe: How America Can Both Challenge and Coexist With China”, *Foreign Affairs*, vol. 98, no. 5, September/October 2019, pp. 96-112.

Clinton, Hilary, *America's Pacific Century*, U.S Department of State, Internet, <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/11/176999.htm>, 17/10/2019.

Chinese retaliatory tariffs aim to hit Trum in his electoral base, The Guardian, Internet, <https://www.theguardian.com/business/2018/jun/24/tariffs-trump-china-red-states-retaliation>, 15/10/2019.

Gill, Bates, *Pivotal Days: US-Asia-Pacific Alliances in the Early Stages of the Trupm Administration*, Chatam House, Internet, <https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/publications/research/2017-06-23-pivotal-days-us-asia-pacific.pdf>, 17/10/2019.

⁴⁵ Fareed Zakaria, “Why America Shouldn't Panic About Its Latest Challenger”, *Foreign Affairs*, vol. 99, no. 1, p. 56.

⁴⁶ Džon Miršajmer u dopunjenom 10. poglavlju (Može li uspon Kine da bude miroljubiv?) novog izdanja njegove knjige „Tragedija politike velikih sila“ ističe da se od 1989. godine do danas govorilo o „politici velike sile“, a da će uspon Kine izmeniti arhitekturu međunarodnog sistema tako da će se opet govoriti o „politici velikih sila“. Detaljnije u Džon Miršajmer, *Tragedija politike velikih sila*, Čigoja štampa, Beograd, 2017.

⁴⁷ Ana Jović-Lazić, „Kontroverze politike SAD prema Kini u Trampovoj eri“, u: Vladimir Trapara, Aleksandar Jazić (urs), *Kontroverze spoljne politike SAD i međunarodnih odnosa u Trampovoj eri*, op. cit., str. 138.

- Gehrke, Joel, *State Department preparing for clash of civilizations with China*, Washington Examiner, Internet, <https://www.washingtonexaminer.com/policy/defense-national-security/state-department-preparing-for-clash-of-civilizations-with-china>, 10/1/2020.
- Jović-Lazić, Ana, „Kontroverze politike SAD prema Kini u Trampovoj eri“, u: Vladimir Trapara, Aleksandar Jazić (urs), *Kontroverze spoljne politike SAD i međunarodnih odnosa u Trampovoj eri*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2019, str. 132-166.
- Lo, Bobo, *Russia and the New World Disorder*, Chatham House, London, 2015.
- Ling, Wei, “Rebalancing or De-Balancing: U.S. Pivot and East Asian Order”, *American Foreign Policy Interests*, vol.35, no. 3, pp. 148-154.
- Miršajmer, Džon, *Tragedija politike velikih sila*, Čigoja štampa, Beograd, 2017.
- Mandelbaum, Michael, “The New Containment: Handling Russia, China and Iran”, *Foreign Affairs*, vol. 98, no. 2, March/April 2019, pp. 123-131.
- McBride, James and Chatzky, Andrew, *Is ‘Made in China 2025’ a Threat to Global Trade*, Council on Foreign Relations, Internet, <https://www.cfr.org/backgroundunder/made-china-2025-threat-global-trade>, 23/1/2020.
- Mitrović, Uroš, *Početak Sijeve ere*, Vreme, Internet, <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1540683>, 24/12/2019.
- Miloradović, Ivana, 19. Kongres Komunističke partije Kine: i posle Sija – Si, Ekspres, Internet, <https://www.ekspres.net/svet/19-kongres-komunisticke-partije-kine-i-posle-sija-si>, 24/12/2019.
- Parker, Josua A., Anderson, David A., “The Reality of the So-Called Pivot to Asia”, *InterAgency Journal*, vol. 7, no. 1, pp.5-13.
- Putz, Catherine and Tiezzi, Shannon, *Did Hillary Clinton’s Pivot to Asia Work?*, *The Diplomat*, Internet, <https://thediplomat.com/2016/04/did-hillary-clintons-pivot-to-asia-work/>, 18/10/2019.
- Shan, Weijian, “The Unwinnable Trade War: Everyone Loses in the U.S.–Chinese Clash – but Especially Americans”, *Foreign Affairs*, vol. 98, no. 6, November/December 2019, pp. 99-108.
- Saunders, Phillip C., *The Rebalance to Asia: U.S.–China Relations and Regional Security*, Strategic Forum, National Defense University, Internet, <http://inss.ndu.edu/Portals/68/Documents/stratforum/SF-281.pdf>, 15/10/2019, p. 1-14.
- Stevanović, Jelena, *SAD nišane Rusiju, a gađaju Kinu*, Politika, Internet, www.politika.rs/sr/clanak/414066/SAD-nisane-Rusiju-a-gadaju-Kinu, 31/10/2019.
- SAD i Kina potpisale trgovinski sporazum*, Politika, Internet, <http://www.politika.rs/sr/clanak/445898/SAD-i-Kina-potpisali-trgovinski-sporazum>, 21/1/2020.

Trapara, Vladimir, „Viđenje pretnji u strateškim dokumentima Trampove administracije“, u: Vladimir Trapara, Aleksandar Jazić (urs), *Kontroverze spoljne politike SAD i međunarodnih odnosa u Trampovoj eri*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2019, str. 54-68.

Trade in Goods with China, United States Census Bureau, Internet, <https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html>, 23/1/2020.

Tramp se ponovo žali na Kinu: Amerika godišnje gubi 500 milijardi dolara, Politiika, Internet, <http://www.politika.rs/scc/clanak/428835/Tramp-se-ponovo-zali-na-Kinu-AMERIKA-GODISNJE-GUBI-500-MILIJARDI-DOLARA>, 07/05/2019.

Westad, Odd Arne, “The Sources of Chinese Conduct: Are Washington and Beijing Fighting a New Cold War”, *Foreign Affairs*, vol. 98, no. 5, pp. 86-95.

Zakaria Fareed, “Why America Shouldn’t Panic About Its Latest Challenger”, *Foreign Affairs*, vol. 99, no. 1, pp. 52-70.

RELATIONS BETWEEN THE UNITED STATES AND THE PEOPLE’S REPUBLIC OF CHINA FROM OBAMA’S PIVOT TO ASIA TO TRUMP’S PROTECTIONISM

ABSTRACT

The subject of this paper is the description of the relations between United States of America and the People’s Republic of China given through perspective of Obama’s Pivot to Asia policy and Trump’s policy of economic pressure through high tariffs and economic pressure. The main core of these different policies is an attempt to „contain“ China in international relations, both economically and in a wider geopolitical sense. Such US attitude toward China is the result of the assessment that China is one of the main winners of global shifts, which occurred as a result of the process of multipolarization of the world and phenomenon named as the rise of the rest and the shift of global power to the East. It allowed China to become the fastest growing economy in the world and to endanger US’s dominance.

Key words: Pivot to Asia, USA, China, Asia-Pacific region, trade war.

UDK 323(8)“2019”
Bibliid 0543-3657, 71 (2020)
God. LXXI, br. 1178, str. 18–33
izvorni naučni rad
Primljen: 20.1.2020.

*Rajko Č. PETROVIĆ*¹

Političke promene u Latinskoj Americi u 2019. godini

SAŽETAK

Rad se bavi analizom političkih promena na prostoru Latinske Amerike u 2019. godini. Najpre ćemo se osvrnuti na unutarpolitičke promene u nekoliko latinoameričkih zemalja (Brazil, Venecuela, Meksiko, Čile i Bolivija), gde ćemo ispitati njihove uzroke, te posledice koje su proizvele. Polazna pretpostavka je da se ne može govoriti o uzročno-posledičnoj vezi među promenama koje su se desile na ovom prostoru, s obzirom na to da je reč kako o različitim tipovima promena, tako i o različitim uzrocima koji su do njih doveli. Rezultati istraživanja pokazuju da su se najznačajnije političke promene desile u Boliviji, ali i da se politička klima u ostalim posmatranim zemljama značajno promenila. Takođe, promene u određenim zemljama su uticale na međudržavne odnose na prostoru Latinske Amerike, ali i na međunarodnom nivou. U radu ćemo koristiti metodu analize i metodu studije slučaja.

Ključne reči: Latinska Amerika, političke promene, 2019, Brazil, Venecuela, Meksiko, Čile, Bolivija.

Uvod

Tokom 2019. godine došlo je do značajnih političkih promena u velikom broju zemalja Latinske Amerike. Te promene su bile različite prirode, počevši od njihovih uzroka pa do posledica koje su iz njih proistekle. Teško se može napraviti paralela između niza radikalnih političkih promena koje su od 2010. godine zahvatile veliki broj arapskih zemalja (tzv. Arapskog proleća) i onoga što se dešavalo na latinoameričkom prostoru 2009. godine. Promene

¹ M.A. Rajko Č. Petrović, istraživač-pripravnik, Institut za evropske studije, e-mail: rajko.petrovic@ies.rs

u zemljama Latinske Amerike bile su daleko heterogenije po svojoj prirodi, uz različite lokalne kontekste i različit uticaj međunarodnih faktora. Takođe, njihove posledice su se razlikovale, s obzirom na to da su one, zavisno od zemlje, bile od umerenih do krajnje radikalnih. U Brazilu je, nakon skoro dvodecenijske vladavine socijalista, na vlast došao Žair Bolsonaro (Jair Messias Bolsonaro), krajni desničar i populist. Ovde je smena vlasti bila mirna, dakle putem demokratskih i fer izbora, ali su reformski koraci koje je Bolsonaro pokrenuo naišli na opšte nezadovoljstvo značajnog dela populacije u Brazilu. Sa druge strane, politička klima je dodatno zakomplikovana izlaskom iz zatvora bivšeg predsednika i vođe levičara Luisa Inasija Lula da Silve (Luiz Inácio Lula da Silva), pošto se stvorila snažna politička polarizacija društva na levicu i desnicu. U Venecueli je situacija bila daleko kompleksnija. Ta zemlja se već godinama nalazi pod sankcijama dela međunarodne zajednice, a u 2019. godinu je ušla sa teškom ekonomskom i socijalnom situacijom. Pored toga, Narodna skupština Venecuele je vođu opozicije Huana Guaida (Juan Guaidó) proglasila za privremenog predsednika države, što je prouzrokovalo snažne i višemesečne sukobe između njegovih pristalica i pristalica aktuelnog predsednika države Nikolasa Madura (Nicolás Maduro), ali i duboku podelu među latinoameričkim državama po tom pitanju. Meksiko je u 2019. godinu ušao predvođen novim predsednikom Andresom Manuelom Lopesom Obradorom (Andrés Manuel López Obrador), populistom koji je pokrenuo niz reformi u zemlji (tzv. Četvrta transformacija), te koji se ubrzo suočio sa žestokim obračunom između narko-kartela i meksičke države, ali i umešao u unutrašnju krizu u Boliviji.

Ekonomsko nezadovoljstvo je kulminiralo u Čileu. Tamo je okidač za višemilionske proteste bilo poskupljenje cene metroa, što je bila kap koja je prelila čašu građana nezadovoljnih višedecenijskom primenom neoliberalnog modela. Predsednik Čilea Sebastijan Pinjera (Sebastian Piñera) ne samo da je bio prinuđen da smeni većinu članova vlade Čilea, već i da pokrene niz ustavnih reformi kako bi državu okrenuo ka „socijalno pravednijem kursu“. Najvažnija promena se desila u Boliviji, gde je donedavni predsednik Evo Morales (Evo Morales) odneo pobjedu na predsedničkim izborima, koje su, potom, međunarodni posmatrači proglasili nelegalnim. Usled višednevnih protesta opozicije i sukoba na ulicama, Morales je pobjegao prvo u Meksiko, a potom u Argentinu. Sticajem okolnosti, vlast je preuzela druga potpredsednica Senata Bolivije Đanin Anjez (Jeanine Añez), koja je ubrzo raspisala nove predsedničke izbore, ali i poternicu za Moralesom.

Brazil - slučaj „tropskog Trampa“

Oktobar 2018. godine je u političkom životu Brazila doneo brojne promene. Tada su održana dva kruga predsedničkih izbora čiji rezultati su

u potpunosti promenili politički kurs najmnogoljudnije latinoameričke zemlje. Najpre je 7. oktobra održan prvi krug predsedničkih izbora u kome je pobjedu odneo Žair Bolsonaro, krajnji desničar iz Socijalno-liberalne stranke (Partido Social Liberal – PSL) sa 46% osvojenih glasova. S obzirom na to da Bolsonaro nije osvojio preko 50% potrebnih glasova, raspisan je drugi krug izbora za 28. oktobar, gde je sa njim učestvovali drugi kandidati Fernando Hadad (Fernando Haddad). Hadad, levičar iz Radničke partije (Partido dos Trabalhadores – PT) je u prvom krugu ostvario daleko slabiji rezultat od Bolsonara sa 29% osvojenih glasova.² U drugom krugu izbora Bolsonaro je odneo ubedljivo pobjedu nad Hadadom osvojivši 55,2% glasova naspram protivkandidatovih 44,8%. O ubedljivosti Bolsonarove pobjede svedoči i podatak da je imao skoro 11 miliona glasova više od Hadada (57,7 miliona naspram 47). Rezultati izbora su, sami po sebi, automatski izazvali polarizaciju brazilskog društva, dok su međunarodne reakcije bile različite. Za razliku od predsednika Argentine, Čilea, Kolumbije i Perua koji su čestitali Bolsonaru na velikoj pobjedi i poželjeli mu uspeh u radu, „Amnesti Internešnl“ (Amnesty International – AI) je, uzevši u obzir njegovu izbornu kampanju, prognozirao da bi Bolsonarova vladavina mogla biti veoma rizična po brazilsko domorodačko stanovništvo, LGBT zajednicu, mladu crnačku populaciju, žene i organizacije civilnog društva.³ Bolsonaro je i zvanično stupio na vlast 1. januara 2019. godine proglašivši Brazil „oslobođenim od socijalizma, naopakih vrednosti, prenaduvane države i političke korektnosti“.⁴

Najpre treba pojasniti zbog čega je izbor Bolsonara izazvao velike kontroverze u brazilskim i svetskim medijima i najavio izgradnju potpuno drugačijeg Brazila. Brazil je tokom većeg dela 21. veka bio u rukama Radničke partije. Otkako je Luis Inacio Lula da Silva (Luiz Inácio Lula da Silva) 2002. godine pobedio na predsedničkim izborima, Brazil je krenuo kursom latinoameričkog socijalizma i integracija. Lulu je 2011. godine nasledila Dilma Rusev (Dilma Vana Rousseff), takođe iz Radničke partije, i ostala na funkciji predsednika sve do Letnjih olimpijskih igara u Rio de Žaneiru 2016. godine, kada je smenjena impicmentom u brazilskom senatu. Za vreme Lule da Silve, brazilska ekonomija je beležila rast, od čega je najveću korist imao najsiromašniji sloj stanovništva. Međutim, za vreme

² “Jair Bolsonaro: Far-right candidate wins first round of Brazil election”, *BBC News*, 8 October 2018, Available at: <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-45780176> (Accessed 29.12.2019)

³ “Jair Bolsonaro: Far-right candidate wins Brazil poll”, *BBC News*, 29 October 2018, Available at: <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-46013408> (Accessed 29.12.2019)

⁴ Dom Philips, “Bolsonaro declares Brazil’s ‘liberation from socialism’ as he is sworn in”, *The Guardian*, 1 January 2019, Available at: <https://www.theguardian.com/world/2019/jan/01/jair-bolsonaro-inauguration-brazil-president> (Accessed 29.12.2019)

Ruseve kupovna moć građana je opala, a posebno nezadovoljstvo je ispoljeno zbog trošenja ogromne količine novca na organizovanje Svetskog prvenstva u fudbalu 2014. godine. Pored toga, Brazil je polako počela da potresa korupcionaška afera „Operacija pranje auta“ (Operação Lava Jato), u koju su bili umešani brojni političari iz Radničke partije, pa i sam Lula da Silva. Tada se pojavio Bolsonaro, kao političar sa krajnje desnog političkog spektra, koji je uspeo da iskoristi „vakuum moći“ koji se stvorio u Brazilu, pre svega zbog radikalno drugačije politike koju je zagovarao i oštro suprotstavljajući Radničkoj partiji i Luli da Silvi lično.⁵ Bolsonaro je, zbog svojih autoritarnih i populističkih stavova, ubrzo dobio nadimak „tropski Tramp“, dok su ga neki čak upoređivali sa kontroverznim predsednikom Filipina Rodrigom Duterteom (Rodrigo Duterte). Ipak, razlika u odnosu na Trampa je u tome što Bolsonaro ne dolazi iz sveta biznisa, već iz vojske. U predizbornoj kampanji je čvrsto obećao da će se obračunati sa korupcijom (koju je pripisivao levičarima), visokom stopom kriminala na ulicama, a na njegovom udaru su se našle različite društvene grupe – od LGBT zajednice, preko feministkinja, do urođeničke i crnačke populacije. Obećao je i brzi ekonomski oporavak zemlje u kojoj od 2013. godine skoro 13 miliona ljudi izgubilo posao. Bolsonaro se, u suštini, trudio da mobilizuje višu srednju i višu društvenu klasu, kojima mahom pripada belačko stanovništvo.⁶ Njegovi radikalni stavovi naišli su na osudu još tokom predizborne kampanje, da bi mesec dana pre izbora Bolsonaro preživeo atentat tokom jednog predizbornog skupa, kada ga je ubo muškarac koji je tvrdio da je „poslat od Boga da to učini“.⁷

Prvih godinu dana vlasti Bolsonara su bile itekako burne. U sferi ekonomije, Kongres je odobrio reformu penzionog sistema. Država je intervenisala u cenu dizel goriva što je dovelo do poremećaja na tržištu, ali i ogromnih gubitaka za brazilsku naftnu kompaniju „Petrobras“. Premda je Bolsonarova administracija navela da je za prvih 100 dana vlade sprovela 95% od 35 predviđenih mera, većina njih je bila beznačajna za svakodnevni život građana, a najvidljivija od njih je svakako bio izlazak Brazila iz Merkosura (Mercosur), zajedničkog južnoameričkog tržišta.⁸ Na spoljnopolitičkom i

⁵ Felipe Araujo, „How the Left Lost Brazil“, *The New Republic*, September 7, 2018, Available from: <https://newrepublic.com/article/151082/left-lost-brazil> (Accessed 29.12.2019).

⁶ Fabrício H. Chagas-Bastos, „Political Realignment in Brazil: Jair Bolsonaro and the Right Turn“, *Revista de Estudos Sociais*, No. 69, 2019, pp. 94-95.

⁷ Dom Philips, „Jair Bolsonaro stabbing: knife attack plunges Brazil's election into disarray“, *The Guardian*, 7 September 2018, Available at: <https://www.theguardian.com/world/2018/sep/07/jair-bolsonaro-brazil-stabbing-knife-attack-election> (Accessed 29.12.2019).

⁸ Fabrício H. Chagas-Bastos, „Political Realignment in Brazil: Jair Bolsonaro and the Right Turn“, op. cit., p. 96.

vojnom planu Brazil je napustio ulogu regionalnog lidera koju je gradio decenijama, i okrenuo se ka strategiji „pratioca Sjedinjenih Američkih Država“. Tako je Brazil napustio Marakeški migrantski sporazum, a Bolsonaro najavio mogući izlazak Brazila iz Pariskog sporazuma o zaštiti životne sredine, ali i snažniju podršku državi Izrael (priznanje Jerusalima kao glavnog grada i zatvaranje brazilske ambasade u Palestini). Brazil više ne deluje zainteresovano za značajniju aktivnost u okviru BRIKS grupe, već pokušava da ojača bilateralne odnose sa južnoameričkim zemljama u kojima je na vlasti neoliberalni desni režim, poput Čilea. Bolsonaro je zemlji obezbedio status najvećeg NATO saveznika van NATO pakta, čime se Brazil suštinski odrekao svoje neintervencionističke pozicije u međunarodnim odnosima.⁹ Brazil je posebno zaoštrio svoj odnos prema Venecueli, preuzevši mnoge mere sa ciljem izolovanja zemlje u kojoj vlada bolivarijanski socijalistički režim, za koji Bolsonaro tvrdi da je pretnja po njegovu zemlju. Bolsonarov sin i kongresmen Eduardo Bolsonaro (Eduardo Bolsonaro) je najavio mogućnost da se Brazil, ukoliko se za to steknu uslovi, priključi mirovnim trupama u Venecueli. Bolsonaro je priznao samoproглаšenog predsednika Venecuele Huana Guaida za legalnog i legitimnog šefa te zemlje, što je bilo u skladu sa odlukom Donalda Trampa (Donald Trump) i zemalja članica Lima grupe.¹⁰

Unutrašnjopolitička situacija u Brazilu se posebno zakomplikovala novembra 2019. godine, kada je pušten da se brani sa slobode bivši predsednik Brazila Inasijo Lula da Silva. Iako još uvek nije oslobođen optužbi za korupciju, Lulin povratak na političku scenu je naišao na oduševljenje njegovih pristalica iz Radničke partije, kao i šireg siromašnog sloja u Brazilu. Lula je najavio da će biti žestoka opozicija Bolsonarovom režimu, koji je optužio da je krenuo sa uništavanjem brazilskog društva, kulture, industrije i obrazovanja.¹¹ Sa njegovim povratkom u politički život Brazila, ova zemlja je ušla u fazu snažne političke polarizacije između desnice (mahom belackog i dobrostojećeg sloja) i levice (mahom osiromašenog stanovništva i ugroženih socijalnih grupa).

⁹ Helder do Vale, “Brazil: From Global Leader to U.S. Follower”, *Foreign Policy in Focus*, August 20, 2019, Available at: <https://fpif.org/brazil-from-global-leader-to-u-s-follower/> (Accessed 29.12.2019).

¹⁰ Guilherme Casarões and Daniel Flesmes, “Brazil First, Climate Last: Bolsonaro’s Foreign Policy”, *GIGA Focus/Latin America*, Num. 5, September 2019, pp. 3-4.

¹¹ Terrence McCoy, “Out of prison, former president Lula wants Brazil back. But is the feeling mutual?”, *The Washington Post*, November 18, 2019, Available at: https://www.washingtonpost.com/world/the_americas/out-of-jail-former-president-lula-wants-brazil-back-but-is-the-feeling-mutual/2019/11/18/81009538-08b2-11ea-8ac0-0810ed197c7e_story.html (Accessed 29.12.2019).

Venecuela – zemlja na ivici građanskog rata

Godina 2019. ostaće upamćena u Venecueli kao godina teške političke, ekonomske i socijalne krize. Nijedna latinoamerička zemlja se ne nalazi u tako velikoj, možemo slobodno reći „istorijskoj“ krizi kao što je to slučaj sa Venecuelom u poslednjih godinu dana. Kriza je počela kada se Huan Guaido, predsednik Narodne skupštine, u januaru 2019. godine proglasio za privremenog predsednika Venecuele. Premda je Guaida kao legitimnog predsednika priznalo 54 zemlje sveta (predvođene Sjedinjenim Državama), poslednji izabrani predsednik Maduro je uspeo da očuva vlast u svojim rukama i natera opoziciju na pregovore. Maduro je prvi put izabran za predsednika Venecuele 2013. godine, nakon smrti dugogodišnjeg lidera zemlje Uga Čaveza (Hugo Chávez). Čavez je imenovao Madura, kao člana njegove Ujedinjene socijalističke partije Venecuele (Partido Socialista Unido de Venezuela), za svog budućeg naslednika. Na predsedničkim izborima maja 2018. godine Maduro je odneo pobedu, ali je ona bila dovedena u sumnju od strane venecuelanske opozicije i međunarodnih organizacija za zaštitu ljudskih prava (poput Foro Penal). Maduro je optuživan da je upotrebio sudove, snage bezbednosti i izbornu komisiju kako bi ugušio opoziciju. Sa druge strane, venecuelanska ekonomija je tokom 2018. godine doživela kolaps zbog pada cene nafte na svetskom tržištu, dok je proizvodnja nafte značajno umanjena. U 2018. godini nacionalna ekonomija je zabeležila pad od 18%, uz vrlo visoku stopu inflacije. U aprilu 2019. godine broj Venecuelanaca koji žive u siromaštvu je dostigao neverovatnih 90%, od čega je čak sedam miliona građana imalo potrebu za humanitarnom pomoći. Procenjuje se da je do avgusta 2019. čak 4,3 miliona Venecuelanaca napustilo zemlju.¹²

Huan Guaido, mladi advokat iz redova opozicione koalicije Okrugli sto demokratske unije (Mesa de la Unidad Democrática – MUD), 5. januara 2019. godine postaje predsednik Narodne skupštine Venecuele. Nekoliko dana kasnije, Nikolas Maduro je i zvanično započeo svoj drugi predsednički mandat, što je naišlo na žestoku osudu međunarodne zajednice, venecuelanske opozicije, ali i velikog broja građana, koji su smatrali da Madurov izbor počiva na izbornim krađama i kršenju ustava Venecuele. Nakon višednevnih protesta desetina hiljada nezadovoljnih građana, Huan Guaido se 23. januara proglasio za privremenog predsednika Venecuele i pozvao na održavanje novih slobodnih izbora. Guaido je izrastao u lidera opozicije Madurovom režimu zahvaljujući neskrivenoj podršci Sjedinjenih Država, ali i tome što je Leopoldo Lopes (Leopoldo López), ikona venecuelanske opozicije, još od 2014. godine bio u zatvoru. Guaida je kao legitimnog predsednika, pored Sjedinjenih Država, priznao i veliki broj latinoameričkih zemalja, poput Brazila, Argentine, Čilea, Perua i Kolumbije.

¹² Clare Ribando Seelke, “Venezuela: Political Crisis and U.S. Policy”, *In Focus*, Congressional Research Service, August 26, 2019, p. 1.

Meksiko, El Salvador, Nikaragva i Urugvaj su ostali uzdržani, a jedino je Bolivija pod rukovodstvom Eva Moralesa otvoreno stala na stranu Madurovog režima. Vrhovni sud Venecuele je uzvratio zabranom Guaidu da izlazi iz zemlje i zamrzavanjem njegove imovine, što je Guaido prekršio odlazeći u Kolumbiju čiji režim ga je otvoreno priznavao. Usledili su višenedeljni sukobi pristalica Guaida i režimske vojske i policije na ulicama većih gradova, a na pomolu je bila humanitarna katastrofa, uprkos kojoj režim nije dozvolio dotok humanitarne pomoći iz Kolumbije i Brazila, već je zatvorio granice sa tim državama.¹³ Kasnije su neke od latinoameričkih zemalja promenile svoj odnos prema Madurovom režimu, odnosno prema Guaidu kao samoproklamovanom predsedniku. Novi desničarski režim u Boliviji je odlučio da prizna Guaida kao predsednika, dok je novi predsednik Argentine, levičar Alberto Fernandes, odlučio da prekine odnose sa Guaidovim diplomatskim predstavnikom u Buenos Ajresu, priznavši tako Madura kao jedinog legitimnog predsednika Venecuele. Kuba je od samog početka venecuelanske krize na strani Madurovog režima,¹⁴ dok su u međuvremenu Nikaragva i Meksiko priznali Madura kao legitimnog predsednika zemlje.¹⁵ Novi urugvajski predsednik Luis Lakalje Pou (Luis Lacalle Pou) izjavio je da Urugvaj neće priznati Guadia kao predsednika i da je za tu zemlju Maduro jedini legitimni vladar Venecuele.¹⁶ Sa druge strane, novi predsednik El Salvadora Naib Bukele (Nayib Bukele) je u međuvremenu proterao iz svoje zemlje zvanične diplomatske predstavnike Venecuele, te priznao Guaida kao legitimnog predsednika sve dok se ne organizuju novi slobodni izbori u toj zemlji.¹⁷ Madura podržavaju i članice

¹³ Beatrice Christofaro and Sinéad Baker, "A timeline of the political crisis in Venezuela, which began with claims of election rigging and has now led to an attempted military coup", *Business Insider*, April 30, 2019, Available at: <https://www.businessinsider.com/venezuela-juan-guaido-inside-stratospheric-rise-of-opposition-2019-3> (Accessed 1.1.2020).

¹⁴ Neki autori smatraju da je kubanski režim ključni faktor za opstanak čavizma u Venecueli i da mu već godinama pomaže kako ideološki, tako i vojno i logistički. Pogledati opširnije u: Ted Piccone and Harold Trinkunas, "The Cuba-Venezuela Alliance: The Beginning of the End?", *Policy Brief*, June 2014, pp. 1-12.

¹⁵ "Cuáles son los cuatro países latinoamericanos que reconocen a Maduro como el presidente legítimo de Venezuela y no aceptan a los embajadores de Guaidó", *Infobae*, Lunes 2 de Marzo de 2020, Disponible en: <https://www.infobae.com/america/venezuela/2020/01/07/cuales-son-los-cuatro-paises-latinoamericanos-que-reconocen-a-maduro-como-el-presidente-legitimo-de-venezuela-y-no-aceptan-a-los-embajadores-de-guaido/> (Accedido 2.3.2020).

¹⁶ "Uruguay Will Not Recognize Guaido as 'President in Charge'", *Orinoco Tribune*, February 7, 2020, Available at: <https://orinocotribune.com/uruguay-will-not-recognize-guaido-as-president-in-charge/> (Accessed 1.3.2020).

¹⁷ "El Salvador reconoce a Guaidó y expulsa al cuerpo diplomático de Venezuela", *Crónica*, 4 de noviembre de 2019, Disponible en: <https://www.cronica.com.mx/notas->

ALBA¹⁸ poput Antigüe i Barbude, Dominike, Sent Kitsa i Nevisa i Sent Vinsenta i Grenadina.¹⁹

Vrlo važan faktor za razumevanje venecuelanske krize jeste njena vojska. U poslednjih 19 godina, vojska ima bitan uticaj na političke i ekonomske tokove u zemlji, a ostvaruje i značajan uticaj na sudsku vlast, civilno društvo i mas-medije.²⁰ Iako u okviru venecuelanske armije postoje frakcije sa različitim viđenjem političke budućnosti zemlje, vojni vrh, predvođen generalom i ministrom odbrane Vladimirom Padrinom (Vladimir Padrino), i dalje je lojalan Nikolasu Maduru. Vojska je i dalje pročavistički opredeljena i do sada nije pokazala interes da podrži Guaida, naprotiv, učestvovala je u razbijanju demonstracija koje je on predvodio.²¹

Venecuela od januara 2019. godine trpi žestoke ekonomske sankcije. U prvih šest meseci sankcija, venecuelanska proizvodnja nafte je opala za 20.500 barela dnevno u proseku. Zamrznuto je preko 10 milijardi dolara venecuelanskog novca u inostranstvu. Onemogućen je pristup tržištu esencijalnih uvoznih dobara – hrane, sirovina, medicinskih sredstava i sl., što je proizvelo humanitarnu krizu i dodatno poljuljalo politički podeljenu zemlju.²² Dok je međunarodna zajednica i dalje podeljena po pitanju političke i ekonomske situacije u Venecueli, vladajući režim ne uspeva da pronađe zajednički jezik sa predstavnicima opozicije, što obećava neizvesnu i nestabilnu 2020. godinu na tom prostoru.

Meksiko – „četvrt transformacija“ u senci narko-kartela

Meksiko je u 2019. godinu ušao predvođen novim predsednikom – Andresom Manuelom Lopezom Obradorom, koji je zvanično stupio na dužnost 1. decembra 2018. godine. Obrador je dobio predsedničke izbore

el_salvador_reconoce_a_guaido_y_expulsa_al_cuerpo_diplomatico_de_venezuela-1136374-2019 (Accedido 2.3.2020).

¹⁸ Bolivarijanski savez za Amerike (Alianza Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América).

¹⁹ “Region polarised over turmoil in Venezuela”, *The Caribbean Council*, Available at: <https://www.caribbean-council.org/region-polarised-turmoil-venezuela/> (Accessed 2.3.2020).

²⁰ Francine Jácome, “Los militares en la política y la economía de Venezuela”, *Nueva Sociedad*, núm. 274, marzo-abril de 2018, págs. 119-120.

²¹ Brian Ellsworth y Mayela Armas, “El misterio de Maduro ¿Por qué los militares aún defienden al asediado presidente de Venezuela?”, *Reuters*, 28 de Junio de 2019, Disponible en: <https://www.reuters.com/investigates/special-report/venezuela-military-es/> (Accedido 1.1.2020).

²² Mark Weisbrot and Jeffrey Sachs, *Economic Sanctions as Collective Punishment: The Case of Venezuela*, Center for Economic and Policy Research, Washington, 2019, pp. 1-4.

zahvaljujući svojoj populističkoj retorici usmerenoj ka osiromašenim slojevima stanovništva, i to prilično ubedljivo (sa 53% osvojenih glasova), čime je pala sa vlasti Institucionalna revolucionarna partija (Partido Revolucionario Institucional) predvođena bivšim predsednikom Enriqueom Penjom Nietom (Enrique Peña Nieto). Novi predsednik je preuzeo kormilo zemlje sa starim problemima – siromaštvom i socijalnom isključenošću širokih narodnih masa i još uvek uključenom u „rat protiv droge“, odnosno u sada već višedecenijski sukob sa meksičkim narko-kartelima.²³

Lopez Obrador je pokrenuo niz političkih, ekonomskih i socijalnih reformi Meksika zajednički nazvanih „četvrta transformacija“ (la cuarta transformación). Po njegovim rečima, reč je o promenama ravnim sticanju nezavisnosti Meksika, periodu liberalnih reformi i Meksičkoj revoluciji.²⁴ U praksi, Meksiko se odlučio za otvaranje domaćeg tržišta i za izvozno orijentisanu ekonomiju. Osnovni cilj reformi jeste smanjenje socio-ekonomskih razlika u društvu, a ne ekonomski rast kao takav. Kao ciljna grupa su određene marginalizovane grupe (sa posebnim akcentom na indijansko stanovništvo), a potom i mala i srednja preduzeća, koja Obrador vidi kao nosioce ekonomske produktivnosti Meksika u budućnosti.²⁵ Sa druge strane, kritike na račun reformi ukazuju da je reč o populističkim merama uvijenim u slatkorečivu retoriku. Tako Obrador govori o maloj grupi elita koja koristi liberalnu demokratiju kako bi iskorišćavala narod, a sebe predstavlja kao harizmatičnog predvodnika moralno čistog naroda u borbi protiv iste te elite. Može se reći da je, bar do sada, osnovna crta Obradorovog režima izgradnja njegovog kulta kao heroja i zaštitnika meksičke nacije.²⁶

Novi predsednik je takođe najavio nastavak obračunavanja države sa narko-kartelima. Meksička država još od 2006. godine vodi rat protiv nekoliko narko-kartela koji kontrolišu više različitih lokacija u državi i raspolažu sa oružanim ljudstvom i drugim resursima. Do sada, meksička vlada se pokazala toliko neefikasnom u toj borbi da su neki autori u tome prepoznali „propast meksičke države“.²⁷ Nažalost, Obradorova administracija ne samo da se pokazala podjednako neefikasnom, već je praktično kapitulirala pred

²³ Luicy Pedroza, „AMLO’s First 100 Days: Mixed Signals“, *GIGA Focus/Latin America*, Number 2, March 2019, pp. 1-4.

²⁴ Guillermo Hurtado, „Apuntes sobre la transformación de México“, en Guillermo Hurtado, José Alfredo Torres y Gabriel Vargas Lozano (eds.): *Filosofía y la Cuarta Transformación de México*, Editorial Torres Asociados, Ciudad de México, 2019, págs. 21-22.

²⁵ Luicy Pedroza, „AMLO’s First 100 Days: Mixed Signals“, op. cit., p. 6.

²⁶ Guillermo Hurtado, „Apuntes sobre la transformación de México“, op. cit., págs. 26-29.

²⁷ César Morales Oyarvide, „La guerra contra el narcotráfico en México. Debilidad del Estado, orden local y fracaso de una estrategia“, *Aposta*, núm. 50, 2011, págs. 1-2.

najmoćnijim narko-kartelom u zemlji – Sinaloa kartelom (Cártel de Sinaloa). Iako je šef kartela Hoakin Guzman Loera (Joaquín Guzmán Loera), poznatiji kao „El Čapo“ (El Chapo), već nekoliko godina u pritvoru, kartel je i dalje izuzetno moćan i uticajan na širokom prostoru meksičke teritorije. Kartel predvodi, između ostalih, i El Čapov sin, Ovidio Guzman (Ovidio Guzmán López), a njegovo hapšenje i ekspresno oslobađanje oktobra 2019. godine pokazalo je razmere problema i nemoći meksičke države. Naime, meksička policija ga je uhapsila u Kuliakanu tokom rutinske patrole, da bi naoružane trupe Sinaloa kartela započele pravu bitku sa policijskim snagama na ulicama grada. Situacija je bila toliko alarmantna da je predsednik Meksika lično naredio oslobađanje Ovidija Guzmána, kako bi se izbegle policijske i civilne žrtve velikih razmera.²⁸

Na spoljnopolitičkom planu, Obrador je pažnju međunarodne javnosti privukao odlukom da pruži azil svrgnutom predsedniku Bolivije Evu Moralesu. Tako je Morales sredinom oktobra 2019. stigao u Meksiko izbegavši hapšenje u Boliviji, budući da je tamošnja prelazna vlada raspisala poternicu za njim.²⁹ Iako se Vlada Meksika pozvala na svoju dugogodišnju tradiciju davanja azila žrtvama političkog progona, ovaj potez se može smatrati još jednim u nizu populističkih pokušaja Obradora da se predstavi kao zaštitnik sada ne samo meksičke nacije, već i ostalih američkih nacija koje se bore protiv svetske neoliberalne elite.

Čile: slom Pinočevog neoliberalnog modela

Sredinom oktobra u Čileu je izbio nezapamćen talas nezadovoljstva građana ekonomskom i socijalnom situacijom u toj zemlji. Neposredni povod bili su povećanje cena prevoza u metrou, povećani troškovi života, nastavak privatizacije nacionalnih dobara, kao i nejednaka redistribucija dohodaka. Suštinski, na površinu je isplivalo višegodišnje nezadovoljstvo građana neoliberalnim ekonomskim merama koje ta zemlja nije napustila još od vremena diktatora Augusta Pinočea (Augusto Pinochet) i njegove ekonomske „šok terapije“. Vlada aktuelnog predsednika Sebastijana Pinjere se našla u ogromnim problemima, jer su protesti dobili dramatične razmere, sa višemilionskim učesnicima i sukobima između demonstranata i policije sa smrtnim ishodima. Pinjera je predsednik Čilea još od 2010. godine, ali je 2018. godine započeo proces intenzivnih „biznis-frendli“ ekonomskih

²⁸ Paulina Villegas, „La liberación del hijo del Chapo ‘salvó vidas’, según algunos en Culiacán“, *The New York Times*, 21 de octubre de 2019, Disponible en: <https://www.nytimes.com/es/2019/10/21/espanol/america-latina/Chapo-Culiacan-hijo.html> (Accedido 19.01.2020).

²⁹ Relaciones exteriores, Oficinas del C. Secretario, Ciudad de México, 11 de noviembre de 2019, SPOC/0185/2019, págs. 1-2.

reformi. Prema međunarodnim izveštajima, tokom protesta na ulicama čileanskih gradova nacionalna policija je počinila oko 1.300 kršenja ljudskih prava, a među njima i nekoliko ubistava.³⁰

Čile važi za jednu od najzdravijih latinoameričkih ekonomija. U periodu između 1990. i 2017. godine, BDP po glavi stanovnika Čilea je porastao za 2,5 puta. Broj građana koji žive sa manje od 5,5 američkih dolara na dan je između 2003. i 2015. godine opao sa 29,8% na 10,1%. Očekivani životni vek građana je porastao na 79,5 godina, što je, sa ostalim zdravstvenim indikatora, svrstalo Čile rame uz rame sa zemljama OECD-a. Ipak, i po relevantnim ekonomskim izveštajima je vidljivo da se Čile i dalje suočava sa značajnim izazovima u oblasti obrazovanja, poverenja građana u institucije i, što je posebno važno, sa visokim nejednakostima u prihodima njegovih građana.³¹ Upravo je sveprisutna nejednakost naterala studente i pripadnike siromašnih slojeva na opštu pobunu protiv sistema.

Protesti su, barem formalno, urodili plodom. Predsednik Pinjera je najpre smenio gotovo sve ministre u njegovoj vladi, a potom i pristao na niz ekonomskih i političkih promena. Najavljene su reforme koje se tiču povećanja penzija, minimalnih nadnica, smanjenja cena prevoza, smanjenja cena zdravstvenih usluga, kao i oštrije kazne za koruptivne radnje. Pinjera je napravio dogovor sa Kongresom da se u aprilu 2020. godine održi plebiscit na kome će građani odlučiti da li žele da država raskine sa starim, pinočeovskim ekonomskim modelom, odnosno, da li žele reformu Ustava Čilea. Uprkos tome, protesti (uz neretke primere vandalizma) su nastavljeni, što je značajno poljuljalo čileansku ekonomiju, ali i ugled Pinjere, koga je krajem 2019. godine podržavalo svega 11% Čileanaca.³²

Bolivija: poslednja godina evizma?

Najznačajnije političke promene u Latinskoj Americi tokom 2019. godine su se desile u Boliviji. Nakon trinaestogodišnje vladavine Evo Morales je, nakon sumnjivih predsedničkih izbora, pod pritiskom vojske i policije napustio vlast, a potom i pobjegao u Meksiko. Morales je na vlast došao 2006. godine kao prvi urođenik predsednik u istoriji te zemlje. On je imao snažnu podršku siromašnog (mahom indijanskog) sloja stanovništva, kome je tokom svoja tri mandata uzvratio smanjenjem stope siromaštva, povećanjem broja socijalnih programa, preuzimanjem strateških resursa i privrednih sektora od strane države, ali i dekriminalizacijom uzgajanja koke u nekim delovima

³⁰ Peter J. Meyer, "Chile: An Overview", *In Focus*, Congressional Research Service, january 2020, p. 1.

³¹ OECD et al. (2019), *Latin American Economic Outlook 2019: Development in Transition*, OECD Publishing, Paris, p. 204.

³² Peter J. Meyer, "Chile: An Overview", op. cit., p. 2.

Bolivije i povećanjem prava i autonomije indijanskih naroda. Ono što je, međutim, bilo kontroverzno u njegovoj vladavini jeste želja za neograničeno dugom vlašću. Iako su građani na referendumu 2016. godine jasno rekli da ne žele da dozvole mogućnost da se Morales po četvrti put kandiduje za predsednika, Ustavni sud Bolivije se oglasio o narodnu volju i dozvolio Moralesu novu kandidaturu.³³

Novi predsednički izbori održani su 20. oktobra 2019. godine, na kojima su glavni oponenti bili Evo Morales ispred Pokreta ka socijalizmu (Movimiento al Socialismo) i bivši predsednik Karlos Mesa (Carlos Mesa) iz Građanske zajednice (Comunidad Ciudadana). Izborni sistem Bolivije nalaže da je pobjednik izbora kandidat koji ima preko 50% osvojenih glasova, ili bar 40% glasova uz 10% glasova više u odnosu na drugoplasiranog. Prema podacima zvanične bolivijske izborne komisije, Morales je na izborima osvojio 47,08% glasova, 10,5% više od drugoplasiranog Mese (36,51%). Organizacija američkih država (OAS), kao međunarodni posmatrač izbora uputila je, međutim, pritužbu na rezultate izbora, smatrajući da je došlo do izborne krađe i manipulacije.³⁴

Pripadnici nezadovoljne opozicije organizovali su masovne proteste širom zemlje, gde dolazi do sukoba demonstranata sa policijom, koja je još uvek bila uz Moralesov režim. Kako su se sukobi vremenom radikalizovali, uz porast broja mrtvih i ranjenih na ulicama, vojni vrh Bolivije je „savetovao“ Moralesa da se povuče sa predsedničke funkcije, što je on i učinio. Morales je napustio zemlju dobivši politički azil u Meksiku, a na mesto privremenog predsednika je došla Đanin Anjez (Jeanine Áñez), druga potpredsednica Senata, s obzirom na to da su se svi ostali visoki funkcioneri iz redova Moralesove partije takođe povukli. Doduše, Morales je prvo predložio ponavljanje izbora, ali je za nove izbore bilo kasno jer je atmosfera na ulicama bila suviše napeta. Sa druge strane, opoziciona desnica predvođena Luisom Fernandom Kamačom (Luis Fernando Camacho) je spretno iskoristila građansko nezadovoljstvo i ozbiljno se kandidovala za novog upravljača Bolivijom nakon planiranih izbora početkom 2020. godine.³⁵ Iako je Morales napustio zemlju, u Boliviji i dalje postoji veliki broj njegovih pristalica koje ne priznaju privremenu vlast, koja je u međuvremenu podigla optužnicu protiv Moralesa za terorizam i pobunu.

³³ Clare Ribando Seelke, “Bolivia: An Overview”, *In Focus*, Congressional Research Service, october 2019, p. 1.

³⁴ Guillaume Long, David Rosnick, Cavan Kharrazian, and Kevin Cashman, *What Happened in Bolivia’s 2019 Vote Count? The Role of the OAS Electoral Observation Mission*, Center for Economic and Policy Research, Washington, 2019, pp. 3-5.

³⁵ Pablo Stefanoni, “Bolivia después de Evo”, *Análisis Carolina*, núm. 29/2019, págs. 8-10.

Zaključak

Godina 2019. je definitivno bila godina političkih promena u Latinskoj Americi. Analizirali smo uzroke i prirodu tih promena u pet zemalja – Brazilu, Venecueli, Meksiku, Čileu i Boliviji. Smatramo da je pogrešna ocena da se desila „latinoamerička jesen“, čime se aludira na uzročno-posledičnu vezu promena koje su se desile u navedenim zemljama. Svako poređenje tog niza promena sa lančanim političkim i drugim promenama tokom „Arapskog proleća“ na prostoru od Maroka do Omana smatramo neosnovanim iz više razloga. U nizu arapskih zemalja došlo je do promena istih ili sličnih političkih sistema, motivisanih sličnim pobudama. Politički, ekonomski, vojni i istorijski kontekst u gotovo svim zemljama je bio sličan, tako da se tu zaista moglo govoriti o svearapskoj narodnoj pobuni. Sa druge strane, u Latinskoj Americi je došlo do različitih političkih pobuna ili promena, koje su imale različite i nepovezane uzroke. Tako je u Brazilu mirnim i demokratskim putem došlo do korenite ideološke promene – od leve ka krajnoj desnici što je, sasvim prirodno, izazvalo promene na ekonomskom, unutarpolitičkom i međunarodnom planu Brazila. Venecuela se našla na ivici građanskog rata i međunarodne intervencije zbog kulminacije višegodišnje netrpeljivosti čavističkog režima i širokih opozicionih narodnih masa, što se katastrofalno odrazilo na ionako poljuljanu ekonomiju zavisnu od cena energenata (pre svega nafte) na svetskom tržištu. Meksiko je dobio novog predsednika populistu koji je najavio istorijske reforme u gotovo svim oblastima, ali je naišao na žestok otpor narko-kartela, koji su pokazali da u vojnom, logističkom i ekonomskom smislu gotovo da mogu partirati samoj državi. Čile se, zahvaljujući ogromnom nezadovoljstvu građana zbog najavljenih ekonomskih reformi, našao na pragu raskidanja sa pinočevskim neoliberalnim modelom, ali i političko-pravnih (ustavnih) promena u celini. U Boliviji se desila smena vlasti koja je bila indukovana izbornim neregularnostima i tenzijama između pristalica i protivnika evizma, ali koja nije imala nikakve objektivno vidljive i merljive veze sa političkom situacijom u nekim od gore pomenutih zemalja. Svakako da se političke i sve druge promene u jednoj latinoameričkoj zemlji u određenom stepenu reflektuju na ostatak tog prostora, ali je izlišno govoriti o istovetnoj pobuni Latinoamerikanaca. Za kraj, treba istaći da su nedavne političke promene u nekim latinoameričkim zemljama deo višegodišnjeg procesa političkog zaokreta gotovo cele Latinske Amerike udesno. To u nekim zemljama, poput Čilea (koji je već decenijama čvrsto na desnom kursu) i Meksika nije slučaj, ali su bar četiri zemlje (prvo Kolumbija i Ekvador, a potom i Brazil i Bolivija) naglo otišle ka desno. Opštoj krizi leve u Latinskoj Americi (sa izuzetkom Argentine) verovatno je dobrim delom doprinela kriza čavizma u Venecueli, budući da je upravo trijumf čavista krajem 90-ih godina najavio kasniju „ružičastu plimu“.

Bibliografija

- Araujo, Felipe, "How the Left Lost Brazil", *The New Republic*, September 7, 2018, Available from: <https://newrepublic.com/article/151082/left-lost-brazil> (Accessed 29.12.2019).
- Casarões, Guilherme and Flandes, Daniel, "Brazil First, Climate Last: Bolsonaro's Foreign Policy", *GIGA Focus/Latin America*, Num. 5, September 2019, pp. 1-13.
- Chagas-Bastos, Fabricio H., "Political Realignment in Brazil: Jair Bolsonaro and the Right Turn", *Revista de Estudios Sociales*, No. 69, 2019, pp. 92-100.
- Christofaro, Beatrice and Baker, Sinéad, "A timeline of the political crisis in Venezuela, which began with claims of election rigging and has now led to an attempted military coup", *Business Insider*, April 30, 2019, Available at: <https://www.businessinsider.com/venezuela-juan-guaido-inside-stratospheric-rise-of-opposition-2019-3> (Accessed 1.1.2020).
- "Cuáles son los cuatro países latinoamericanos que reconocen a Maduro como el presidente legítimo de Venezuela y no aceptan a los embajadores de Guaidó", *Infobae*, Lunes 2 de Marzo de 2020, Disponible en: <https://www.infobae.com/america/venezuela/2020/01/07/cuales-son-los-cuatro-paises-latinoamericanos-que-reconocen-a-maduro-como-el-presidente-legitimo-de-venezuela-y-no-aceptan-a-los-embajadores-de-guaido/> (Accedido 2.3.2020).
- do Vale, Helder, "Brazil: From Global Leader to U.S. Follower", *Foreign Policy in Focus*, August 20, 2019, Available at: <https://fpif.org/brazil-from-global-leader-to-u-s-follower/> (Accessed 29.12.2019).
- "El Salvador reconoce a Guaidó y expulsa al cuerpo diplomático de Venezuela", *Crónica*, 4 de noviembre de 2019, Disponible en: https://www.cronica.com.mx/notas-el_salvador_reconoce_a_guaido_y_expulsa_al_cuerpo_diplomatico_de_venezuela-1136374-2019 (Accedido 2.3.2020)
- Ellsworth, Brian y Armas, Mayela, "El misterio de Maduro ¿Por qué los militares aún defienden al asediado presidente de Venezuela", *Reuters*, 28 de Junio de 2019, Disponible en: <https://www.reuters.com/investigates/special-report/venezuela-military-es/> (Accedido 1.1.2020).
- Hurtado, Guillermo, "Apuntes sobre la transformación de México", en Guillermo Hurtado, José Alfredo Torres y Gabriel Vargas Lozano (eds.): *Filosofía y la Cuarta Transformación de México*, Editorial Torres Asociados, Ciudad de México, 2019, págs. 21-34.
- Jácome, Francine, "Los militares en la política y la economía de Venezuela", *Nueva Sociedad*, núm. 274, marzo-abril de 2018, págs. 119-128.

“Jair Bolsonaro: Far-right candidate wins first round of Brazil election”, *BBC News*, 8 October 2018, Available at: <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-45780176> (Accessed 29.12.2019).

“Jair Bolsonaro: Far-right candidate wins Brazil poll”, *BBC News*, 29 October 2018, Available at: <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-46013408> (Accessed 29.12.2019).

Long, Guillaume, Rosnick, David, Kharrazian, Cavan and Cashman, Kevin, *What Happened in Bolivia's 2019 Vote Count? The Role of the OAS Electoral Observation Mission*, Center for Economic and Policy Research, Washington, 2019, pp. 3-5.

McCoy, Terrence, “Out of prison, former president Lula wants Brazil back. But is the feeling mutual?”, *The Washington Post*, November 18, 2019, Available at: https://www.washingtonpost.com/world/the_americas/out-of-jail-former-president-lula-wants-brazil-back-but-is-the-feeling-mutual/2019/11/18/81009538-08b2-11ea-8ac0-0810ed197c7e_story.html (Accessed 29.12.2019).

Meyer, Peter J., “Chile: An Overview”, *In Focus*, Congressional Research Service, January 2020, pp. 1-3.

Morales Oyarvide, César, “La guerra contra el narcotráfico en México. Debilidad del Estado, orden local y fracaso de una estrategia”, *Aposta*, núm. 50, 2011, págs. 1-35.

OECD et al., *Latin American Economic Outlook 2019: Development in Transition*, OECD Publishing, Paris, 2019.

Pedroza, Luicy, “AMLO's First 100 Days: Mixed Signals”, *GIGA Focus/Latin America*, Number 2, March 2019, pp. 1-12.

Philips, Dom, “Bolsonaro declares Brazil's ‘liberation from socialism’ as he is sworn in”, *The Guardian*, 1 January 2019, Available at: <https://www.theguardian.com/world/2019/jan/01/jair-bolsonaro-inauguration-brazil-president> (Accessed 29.12.2019).

Philips, Dom, “Jair Bolsonaro stabbing: knife attack plunges Brazil's election into disarray”, *The Guardian*, 7 September 2018, Available at: <https://www.theguardian.com/world/2018/sep/07/jair-bolsonaro-brazil-stabbing-knife-attack-election> (Accessed 29.12.2019).

Piccone, Ted and Trinkunas, Harold, “The Cuba-Venezuela Alliance: The Beginning of the End?”, *Policy Brief*, June 2014, pp. 1-12.

“Region polarised over turmoil in Venezuela”, *The Caribbean Council*, Available at: <https://www.caribbean-council.org/region-polarised-turmoil-venezuela/> (Accessed 2.3.2020).

Relaciones exteriores, Oficinas del C. Secretario, Ciudad de México, 11 de noviembre de 2019, SPOC/0185/2019, págs. 1-2.

- Ribando Seelke, Clare, "Venezuela: Political Crisis and U.S. Policy", *In Focus*, Congressional Research Service, August 26, 2019, pp. 1-2.
- Ribando Seelke, Clare, "Bolivia: An Overview", *In Focus*, Congressional Research Service, october 2019, pp. 1-2.
- Stefanoni, Pablo. "Bolivia después de Evo", *Análisis Carolina*, núm. 29/2019, págs. 1-11.
- "Uruguay Will Not Recognize Guaidó as 'President in Charge'", *Orinoco Tribune*, February 7, 2020, Available at: <https://orinocotribune.com/uruguay-will-not-recognize-guaido-as-president-in-charge/> (Accessed 1.3.2020).
- Villegas, Paulina, "La liberación del hijo del Chapo 'salvó vidas', según algunos en Culiacán", *The New York Times*, 21 de octubre de 2019, Disponible en: <https://www.nytimes.com/es/2019/10/21/espanol/america-latina/Chapo-Culiacan-hijo.html> (Accedido 19.01.2020).
- Weisbrot, Mark and Sachs, Jeffrey, *Economic Sanctions as Collective Punishment: The Case of Venezuela*, Center for Economic and Policy Research, Washington, 2019.

POLITICAL CHANGES IN LATIN AMERICA IN 2019

ABSTRACT

The paper deals with the analysis of political changes in Latin America in 2019. We will first look at the internal political changes in several Latin American countries (Brazil, Venezuela, Mexico, Chile and Bolivia), where we will examine their causes and the consequences they have produced. The starting point is that one cannot speak of a cause-and-effect relationship between the changes that have taken place in this area, since these are both different types of changes and different causes that led to them. The results of the survey show that the most significant political changes have taken place in Bolivia, but also that the political climate in other countries observed has changed significantly. Also, changes in particular countries have affected interstate relations in Latin America, but also at international level. We will use the analysis method and the case study method in the paper.

Keywords: Latin America, political changes, 2019, Brazil, Venezuela, Mexico, Chile, Bolivia.

UDK 332.135(7)
Bibliid 0543-3657, 71 (2020)
God. LXXI, br. 1178, str. 34–50
izvorni naučni rad
Primljen: 29.3.2020.

*Ivan DUJIĆ*¹

Procesi integracija među državama Severne Amerike pre i nakon 2016. godine

SAŽETAK

Da li su mogući procesi integracija država Severne Amerike nakon ekonomskih kriza od 1929. godine naovamo? U ovom radu polazi se od hipoteze da su ekonomske krize bile glavni razlog dugoročnog uključivanja Sjedinjenih Američkih Država (SAD) u složen proces međudržavne saradnje, posebno sa Kanadom i Meksikom. Predmet ovoga rada jesu procesi integracija među državama Severne Amerike pre i nakon 2016. godine. Cilj rada je da se primenom uporednog metoda ukaže na činjenicu da je nakon globalne ekonomske i migracione krize, kao i nakon 2016. godine, nastavljena saradnja država Severne Amerike, uprkos promenjenoj političkoj klimi u SAD. Zabrinjavajuće prisustvo radikalne retorike u SAD može dovesti u pitanje procese integracija, ali i razvoj kapitalizma i demokratije.

Ključne reči: Severna Amerika, procesi integracija, saradnja, SAD, ekonomske krize, politička klima, politički diskurs

Uvod

Postoji mogućnost da u periodu sveopšte krize funkcionisanja kapitalizma i uspona radikalne desnice zajednički prostor Kanade, SAD i

¹ Naučni saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. E-mail: ivan@diplomacy.bg.ac.rs

Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2020. godine“, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu tokom 2020. godine.

Meksika prestane da postoji kao Severna Amerika.² Tesne veze između Kanade, SAD i Meksika, uspostavljene nakon sticanja nezavisnosti, dovele su do višestrukih oblika međuzavisnosti. S druge strane, iako Kanada i Meksiko nisu tesno povezani, ove države zaokupljaju pažnju naučne i šire javnosti posebno zbog, kako se čini, njihovog pozitivnog odgovora na promenu političke klime u SAD nakon 2016. godine.

Dublja analiza pokazuje da promena političke klime u SAD svakako nije rezultat iznenadnih i neočekivanih događaja, već predstavlja odgovor na stare ekonomske krize i pogrešne politike. U ovom radu razmatra se uticaj ekonomskih kriza u periodu od 1929. do 2008. godine kao glavnog razloga dugoročnog uključivanja SAD u proces šire međudržavne saradnje, što čini hipotezu ovoga rada. Namera da se putem procesa integracija postepeno ostvari proces integrisanja tri države Severne Amerike u zajedničku zonu slobodne trgovine bila je privlačan izazov koji bi se, sa aspekta promenjene političke klime u SAD, mogao prevesti u pitanje: Da li procesi integracija zahvaljujući slobodnoj trgovini mogu da sačuvaju koncentraciju moći jedne države u odnosima sa drugim državama ili dovode do gubitka njene moći?

U godinama nakon Hladnog rata, kada je proces globalizacije postao očigledan, procesi integracija među državama Severne Amerike ostvarivali su se, između ostalog, i na temelju odluke SAD da preduzeća sa sedištem na njihovoj teritoriji premeste u Meksiko. To je bila odluka koja će docnije izazvati nezadovoljstvo u SAD, posebno nakon globalne finansijske i šire ekonomske krize 2008. godine, kada je za predsednika izabran Barak Obama. Najnovija istraživanja pokazuju da se nezadovoljstvo procesima integracija ispoljava ne samo u ekonomskom i politikološkom, već i u sociološkom pogledu. Posledično, veoma slabi procesi integracija među državama Severne Amerike poslužili su kao jedan od razloga za potpunu promenu političkog diskursa u SAD koji će dobiti svoj konačan izraz 2016. godine pobedom Donalda Trampa.

Procesi integracija država Severne Amerike imaju specifičnu osobinu – ne osporavaju postojanje države i njenog suvereniteta, što se najjasnije vidi na primeru SAD koje su i nakon Hladnog rata ostale jedan od najvažnijih subjekata međunarodnih odnosa. U ovom radu se primenom uporednog metoda daje dvojak odgovor na istraživačko pitanje: Da li opstanak procesa integracija među državama Severne Amerike nakon 2016. godine zavisi samo od promenjene političke klime u SAD? Rad polazi od razlika u

² Postoje tri definicije ovog pojma. Po prvoj, Severnu Ameriku čine Kanada i SAD. Druga definicija je šira: ona polazi od toga da se u države Severne Amerike, osim Kanade i SAD, ubraja i Meksiko. Dujić je u prethodnim istraživanjima koristio ovu širu definiciju. Napokon, treća definicija je najšira: ona polazi od toga da Severnu Ameriku, osim Kanade, SAD i Meksika, čine i države tropskog pojasa do Karipskih ostrva i Panamskog zemljouza.

političkom diskursu SAD pre i nakon 2016. godine, kao i od argumenta da promenjen diskurs ne mora nužno da dovede do prekida procesa integracija, što je i u skladu sa konstruktivističkom teorijom u međunarodnim odnosima.

Umesto da period dugoročne saradnje među državama Severne Amerike u oblasti slobodne trgovine bude okončan od 2016. godine, činjenica je da je, zahvaljujući Kanadi i Meksiku, saradnja ovih država nastavljena bez obzira na promenjenu političku klimu u SAD. U tom smislu, potpisivanje Sporazuma o slobodnoj trgovini Kanade i SAD predstavljalo je početak produbljene saradnje država Severne Amerike.³ Polazeći od toga da procesi integracija među državama Severne Amerike traju od 80-ih godina XX stoleća, ovaj rad nastoji da podstakne šira istraživanja promenjene političke klime u SAD.

U kontekstu nastavljene saradnje među državama Severne Amerike, rad nadalje ukazuje na mogućnost da se nastave i procesi integracija pod uslovom da Kanada i Meksiko i po tom pitanju vrše snažan uticaj na SAD. Prekid procesa integracija imao bi za posledicu pregrupisanje država koje su pred završetak Hladnog rata definisale svoje politike u korist procesa (pod)regionalnih integracija – stvaranjem trgovinskih blokova. U slučaju država Severne Amerike to bi značilo da bi svako drugačije delovanje prethodno definisanih politika u pravcu značajnih promena bitno povuklo za sobom novo traženje mesta i uloge države u promenljivim međunarodnim odnosima.

Proces integracija među državama Severne Amerike

Diskusija o tome da li su, i u kojoj meri, države sposobne da dovedu do značajnog preokreta u međunarodnim odnosima kreće se u pravcu njihove volje da pozitivno ili negativno određuju dalji tok međusobne saradnje. Prevedeno na jezik konstruktivističke teorije u međunarodnim odnosima države imaju slobodu da nastave ili obustave saradnju. Promenjena politička klima u SAD može poslužiti kao primer slobodne volje države da svojom politikom utiče na dalju sudbinu saradnje između država Severne Amerike.

Države Severne Amerike, pre i nakon 2016. godine, nemaju isti politički diskurs po pitanju procesa integracija. Stiče se utisak da su usvojena dva suprotna politička diskursa od čije prevage zavisi budući tok procesa

³ Za dvostrani međunarodni ugovor Kanade i SAD o slobodnoj trgovini, videti: The Government of Canada, 'The Canada-U.S. Free Trade Agreement, Trade: Securing Canada's Future', the Government of Canada (ed.), 1987, Internet: <https://www.international.gc.ca/trade-commerce/assets/pdfs/agreements-accords/cusfta-e.pdf>, 24/08/2019. Takođe, videti i: Ivan Dujić, „Uloga NAFTA u razvoju ekonomske saradnje zemalja Severne Amerike“ (studijski rad), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2006, str. 4-5.

integracija. Ova činjenica je značajna, posebno ako se ima u vidu promjenjena politička klima u SAD, koja može predstavljati ključan činilac u određivanju dalje sudbine procesa integracija.

Početak procesa integracija među državama Severne Amerike ne vezuje se samo za završetak Hladnog rata, već i za okončano konstituisanje Kanade, SAD i Meksika. Ove tri države nastoje da uspostave ravnotežu političkog uticaja unutar šireg geografskog prostora Severne Amerike. Međutim, Meksiko je i dalje pod ekonomskim uticajem SAD, tako da ostaje aktuelna rečenica koju je izgovorio Porfirio Dijaz (Díaz), jedan od meksičkih predsednika: “¡Pobre México, tan lejos de Dios y tan cerca de los Estados Unidos!”.⁴ Umesto da je zbog zajedničkog španskog kulturnog nasleđa ostao deo ekonomija država Latinske Amerike, Meksiko je na prelazu iz XIX u XX, kao i iz XX u XXI stoleće ostao ekonomski zavisn od SAD.

Dok je diskutabilno da li ekonomska zavisnost Meksika od SAD utiče na jačanje ili slabljenje demokratije u Meksiku, činjenica je da su procesi integracija među državama Severne Amerike bili jedan od ključnih, pozitivnih činilaca koji su doprineli promeni vlasti u Meksiku mirnim putem 2000. godine. I nova vlast je zadržala pozitivan politički diskurs u odnosu na procese integracija među državama Severne Amerike.⁵ Za razliku od Meksika, koji je nastavio sa političkim diskursom podržavanja kontinuiteta procesa integracija, od promene političke partije na vlasti 2016. godine SAD su promenile diskurs po tom pitanju.

Osim što je uspešno prevazišao promenu političke partije na vlasti Meksiko je, nakon pristupanja Sporazumu o slobodnoj trgovini država Severne Amerike 1994. godine – koji je predstavljao proširen Sporazum o slobodnoj trgovini Kanade i SAD – istovremeno zapao u valutnu krizu.⁶ Ovu krizu uspeo je da prebrodi zahvaljujući ekonomskoj i političkoj podršci SAD, što je podstaklo dalju međuzavisnost država Severne Amerike.⁷

⁴ „Jadni Meksiko, tako daleko od Boga, tako blizu Sjedinjenim (Američkim) Državama!“. Ovu rečenicu u svojim istraživanjima koristi Gomes u kontekstu značaja državnih granica Meksika za strateške studije. Videti: María Luisa Pastor Gómez, “México: entre el muro de la frontera Norte y la porosidad de la frontera Sur”, *Instituto Español de Estudios Estratégicos*, Documento de Análisis No. 73, 2016, p. 2.

⁵ Ivan Dujić, *Novi svet i Evropa: Od početka globalizacije do globalne finansijske i migracione krize*, (ur.) Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2017, str. 106.

⁶ ‘The North American Free Trade Agreement (NAFTA)’, in *Integrated Database of Trade Disputes for Latin America and the Caribbean (IDATD)*, Comisión Económica para América Latina y el Caribe (CEPAL), 1992, Internet: https://idatd.cepal.org/Normativas/TLCAN/Ingles/North_American_Free_Trade_Agreement-NAFTA.pdf, 12/07/2019.

⁷ The International Monetary Fund (IMF), ‘The United States’, in: Ben Thirkell-White (ed.), *The IMF and the Politics of Financial Globalization: From the Asian Crisis to a New International Financial Architecture?*, Palgrave Macmillan, Hampshire, 2005, p. 187.

Procesi integracija pre 2016. godine

Iako je ekonomskih kriza bilo i pre 1929. godine, značaj ekonomske krize završetkom 20-ih godina XX stoleća ogledao se u skretanju od regularnih tokova u međunarodnim odnosima i potrebi da se radi na boljem rešavanju ekonomskih problema u SAD i drugim državama. Kriza je bila pokazatelj da konačno treba da se radi na ostvarivanju vizije o institucionalizaciji ekonomske međuzavisnosti u međunarodnim odnosima. U tom smislu krenulo se u pravcu sprovođenja dugoročnih politika stvaranja međunarodnih ekonomskih organizacija.

Diskusija o razmerama jedne krize moguća je pod uslovom se utvrdi šta je njen uzrok i kakve su njene posledice. Ekonomska kriza iz 1929. godine bila je toliko ozbiljna da Galbreit primećuje da se „u povesti ekonomije i finansija nijedna godina ne ističe toliko kao 1929“.⁸ Posledice krize proizvele su bitnu prekretnicu u unutrašnjim i međunarodnim odnosima, posebno ekonomskim odnosima.

Ekonomska kriza iz 1929. godine bila je najveći motiv za uspostavljanje institucionalne međuzavisnosti – ustanovljavanjem međunarodnih ekonomskih organizacija čiji je zadatak da putem međudržavne saradnje ublaže posledice krize. Najnovija sociološka istraživanja ukazuju na to da je ekonomska kriza jedan od uzroka koji doprinose promeni političke klime u državi, kao u slučaju SAD. Delujući tako da inicira krupne promene u sveukupnim unutrašnjim i međunarodnim odnosima, ekonomska kriza traži da se na nju odgovori promenom političke klime.

Odgovor na ekonomsku krizu u krajnjem slučaju može dovesti do autoritarnog populizma, koji svodi demokratiju i njena načela na prividnu vladavinu slabo obrazovanog stanovništva, kao što je to slučaj u SAD.¹⁰ Međutim 1929. godina ne može se smatrati godinom uspostavljanja autoritarnog populizma. On je usledio je u digitalnoj eri, nakon ekonomske krize iz 2008. godine. Autoritarni populizam se nije pojavio 1929. godine zbog toga što su SAD, dugoročno gledano, odgovorile pozitivno na tadašnju ekonomsku krizu – nastavile su da primenjuju načela demokratije.

U analizi ekonomskih odnosa u SAD, Galbreit ukazuje na činjenicu da je ekonomska kriza iz 1929. godine bila rezultat nerealnog rasta cena nepokretnosti, kao i akcija na Njujorškoj berzi (New York Stock Exchange – NYSE), koje su neposredno po izbijanju krize naglo obarane. Radilo se o

⁸ John Kenneth Galbraith, *A Short History of Financial Euphoria*, Penguin Books, London, 1994, p. 70.

⁹ John Abromeit, 'Frankfurt School Critical Theory and the Persistence of Authoritarian Populism in the United States', in: Jeremiah Morelock (ed.), *Critical Theory and Authoritarian Populism*, University of Westminster Press, London, 2018, p. 12.

¹⁰ John Abromeit, op. cit., p. 6.

pokušaju da se bez posredovanja države stekne ogroman prihod. Istraživanja koje je Galbreit sproveo pokazuju da sticanje prihoda podizanjem cena nepokretnosti i akcija u krajnjem slučaju može dovesti do potpunog kolapsa tržišta akcija.¹¹

Iako su se SAD potpuno oporavile od ekonomske krize iz 1929, posledice su se osetile i izvan SAD. Jedan od simptoma ekonomske krize bio je pojava specifične diktature koja građanske vrednosti i ljudska prava priznaje samo određenom delu stanovništva, koja podstiče i slavi upotrebu fizičke sile od strane policije, i javno pokazuje vojno naoružanje. Navedene osobine diktature prati negativan socijalni diskurs, prema kome su društvo i država u opasnosti od rasnih, verskih i drugih manjina u odnosu na većinu.¹²

Negativan socijalni, ali i politički diskurs koji ne podržava dalje procese integracija, usled promenjene političke klime u SAD, rezultuje slabljenjem demokratije i njenih načela, što može dovesti u pitanje opstanak SAD kao nacije. Novija istraživanja, među kojima su i istraživanja Dujića, pokazuju da je reč o otvorenoj građanskoj naciji u kojoj se pridaje veći značaj društvenom ugovoru.¹³ Nakon krize iz 1929. godine SAD su uspele da izbegnu pojavu autoritarnog populizma i sačuvaju demokratiju zahvaljujući kojoj će prevazići posledice ekonomske krize.

Galbraith u svojim istraživanjima ukazuje na činjenicu da su zbog ekonomske krize mnogi izgubili ogromna bogatstva zbog sunovrata NYSE.¹⁴ Pokušaj da se spasu vrednosti javnih akcija nije uspeo, ostao je strah od gubitka bogatstva zbog uočenih nepravilnosti u radu NYSE, koji se proširio izvan granica SAD. Ovo znači da posledice ekonomske krize mogu da izazovu lančanu reakciju globalnih razmera, što u krajnjem slučaju može dovesti do povlačenja države iz međunarodnih ugovora, posebno onih koji se tiču mira, i moguće izolovanosti od regularnih tokova u međunarodnim odnosima.

Zahvaljujući spremnosti da se trajnije uključe u tokove međunarodnih odnosa, SAD su u godinama nakon ekonomske krize neprekidno razvijale i negovale diskurs aktivnog uključivanja u procese saradnje među državama. Kako Kisindžer navodi, SAD su težile da se vrate na međunarodnu scenu zbog opasnosti od izbijanja novoga rata.¹⁵ Povratak SAD tokom Drugog svetskog rata na međunarodnu scenu bitno je odredio

¹¹ John Kenneth Galbraith, op. cit., pp. 75-80.

¹² John Abromeit, op. cit., p. 9.

¹³ Ivan Dujić, „Klimatske izbeglice kao sledeća faza globalizacije i osnova za ponovo planiranje svetskog (ne)reda“, *Međunarodni problemi*, vol. LXVIII, No. 4, 2016, str. 318-319.

¹⁴ John Kenneth Galbraith, op. cit., pp. 81-84.

¹⁵ Henry Alfred Kissinger, *Diplomacy*, Simon & Schuster, New York, 1994, pp. 377-379.

dalji tok događaja u međunarodnim odnosima: nakon napuštanja zlatnog standarda u deceniji naftnih kriza postepeno su započeti procesi integracija među državama.¹⁶

Za razliku od ekonomske krize iz 1929. godine, ekonomska kriza iz 1987. godine bila je izazov za međunarodne odnose, posebno ako se sagleda u kontekstu nepromenljivih tokova događaja. Dokaz da zbog ekonomske krize 1987. godine nije nastupio ozbiljan preokret u međunarodnim odnosima, potvrđuju nastavljeni procesi integracija među državama Severne Amerike početkom 1989. godine – stupanjem na snagu odredbi Sporazuma o slobodnoj trgovini Kanade i SAD.¹⁷ Zahvaljujući adekvatnom odgovoru SAD na krizu, Sporazum o slobodnoj trgovini ostao je na snazi i narednih decenija.

Uspeh da se na adekvatan način odgovori na ekonomsku krizu iz 1987. godine značio je da su međunarodni odnosi ostali nepromenjeni. Zato se postavlja pitanje: Kakav je bio odgovor SAD na ekonomsku krizu iz 1987. godine? Iz istraživanja Galbreita vidi se da je odgovor SAD na ekonomsku krizu bio smeo pokušaj da ekonomija nesmetano funkcioniše, bez obzira na novi sunovrat NYSE.¹⁸ Ovo je, dugoročno gledano, odložilo pojavu autoritarnog populizma.

Osim toga, uspešan odgovor na ekonomsku krizu u suštini je delovao preventivno – sprečio je nazadovanje u kapitalizmu, o čemu će biti više reči u analizi procesa integracija među državama Severne Amerike nakon 2016. godine. Sposobnost SAD da izbegnu nepredvidive i nesagledive posledice ekonomske krize na unutrašnje i međunarodne odnose zavisila je od stepena institucionalne međuzavisnosti u međunarodnim odnosima. Njihov odgovor na krizu omogućili su mehanizmi donošenja političkih odluka u sadejstvu sa nekoliko činilaca, kao što su: sistem blagostanja, sindikati,

¹⁶ Zanimljivo je da naftne krize tokom 70-ih godina XX stoleća – koje su se odlikovale iznenadnom nestašicom naftnih derivata od kojih je zavisilo tržište SAD – nisu prekinule započete procese integracija. Naprotiv, iskorišćavanje nalazišta nafte u Meksiku za potrebe tržišta SAD bio je jedan od razloga da se procesi nastave. O državama Severne Amerike po ovom pitanju, videti: Owen Saunders, 'The Energy Sector in Regional Agreements', in: Simonetta Zarrilli and The United Nations Conference on Trade and Development (eds), *Trade Agreements, Petroleum and Energy Policies*, New York and Geneva, 2000, p. 62. Podatak o autoru navedenog poglavlja može se naći na početku ovog dokumenta, u odeljku *Preface*.

¹⁷ The Government of Canada, 'The Canada-U.S. Free Trade Agreement, Trade: Securing Canada's Future', the Government of Canada (ed.), internet: <https://www.international.gc.ca/trade-commerce/assets/pdfs/agreements-accords/cusfta-e.pdf>, 24/08/2019, p. 304. Za podatak da je dvostrani međunarodni ugovor o slobodnoj trgovini Kanade i SAD potpisan 1987. godine, videti: Ivan Dujčić, „Uloga NAFTA u razvoju ekonomske saradnje zemalja Severne Amerike“, op. cit., str. 4.

¹⁸ John Kenneth Galbraith, op. cit., pp. 97-98.

pomoć države u sticanju prihoda od poljoprivrede, i osiguranje depozita u bankama i štednim i kreditnim udruženjima.¹⁹

U kontekstu procesa integracija među državama Severne Amerike nakon ekonomske krize iz 1987. godine, završetak Hladnog rata ostaće upamćen po tome što je Sporazum o slobodnoj trgovini država potpisnica postao trostran međunarodni ugovor. Ulazak Meksika u zonu slobodne trgovine potvrđen je početkom 1994. godine kada su počele da se primenjuju odredbe Sporazuma koje su se prvobitno odnosile na Kanadu i SAD. Od tada je na Severnu Ameriku počelo da se gleda kao na širi (pod)region Novoga sveta.²⁰

Međutim, treba istaći da je 1990. godine, kada je dvostrani međunarodni ugovor bio na snazi, Kanada zapala u ekonomsku krizu koja je mogla da zaustavi procese integracija među državama Severne Amerike. U Kanadi je, prema Galbreitu, ekonomska kriza bila rezultat enormnog rasta maloprodajnih lanaca trgovine, kao i rasta cena njihove robe. Zbog nezakonitog poslovanja, vlasnici maloprodajnih lanaca u Kanadi, kao i u SAD, bili su primorani da prodaju svoju nepokretnost kako bi namirili nagomilani dug prema partnerima, ali Kanada kao država nije učestvovala u tome.²¹

Pošto je završetak Hladnog rata predstavljao početak posthladnoratovskog perioda, postavlja se pitanje šta obeležava ovaj period sa aspekta unutrašnjih odnosa u SAD, kao i međunarodnih odnosa. Period intenzivne, tesne i višestruke saradnje među državama do 2016. godine bio je obeležen negovanjem neoliberalizma i opšteprihvaćenog diskursa o značaju demokratije i njenih načela, čak i nakon ekonomske krize 2008. godine. U ovom periodu se, osim diskursa o značaju demokratije, neguje i diskurs o značaju ljudskih prava, posebno prava intelektualne svojine, koja čine sastavni deo Sporazuma o slobodnoj trgovini država Severne Amerike.²²

SAD su pre posthladnoratovskog perioda radile na stvaranju i unapređivanju neoliberalizma koji je proizveo socijalne nejednakosti koje će se značajno produbiti nakon 1990. godine sa okončanjem Hladnog rata. Ovo tvrđenje potkrepljuju sociološka istraživanja Abromajta koji ukazuje na primetan porast nejednakosti, ali i nezaposlenosti. To je imalo za posledicu porast siromaštva i socijalne nesigurnosti koji su bitne odlike posthladnoratovskog perioda.²³

¹⁹ op. cit., p. 98.

²⁰ U prethodnim istraživanjima, Dujić je koristio termin „Severnoamerički region“ da bi ukazao na zajednički prostor koji čine Kanada, SAD i Meksiko. O tome videti, na primer, u: Ivan Dujić, „Uloga NAFTA u razvoju ekonomske saradnje zemalja Severne Amerike“, op. cit., str. 15.

²¹ John Kenneth Galbraith, op. cit., p. 102.

²² O pravu intelektualne svojine, videti Deo 6 i Poglavlje 17 Sporazuma o slobodnoj trgovini država Severne Amerike.

²³ John Abromeit, op. cit., p. 12.

Šta povezuje neoliberalizam i procese integracija među državama Severne Amerike pre 2016. godine? Polazeći od toga da je neoliberalizam pre 2016. godine bio u skladu sa diskursom o potrebi država da se integrišu u trgovinske blokove, procesi integracija među državama Severne Amerike pretpostavljali su sprovođenje politika u korist višestrukog povezivanja država kako bi se ostvarila vizija o slobodnoj cirkulaciji ljudi, robe i kapitala. U istraživanjima procesa integracija, uključujući i procese integracija među državama Severne Amerike, Dujić ukazuje na činjenicu da procesi integracija nisu mogući bez slobodne cirkulacije ljudi, robe i kapitala.²⁴

Značaj procesa integracija među državama Severne Amerike na prelazu iz XX u XXI stoleće, ogledao se u tome što pozitivan politički diskurs po pitanju integracija nije dovodio u pitanje status SAD. Umesto da preduzmu konkretne korake u rešavanju pitanja njihovog statusa u procesima integracija, SAD su najavljivale ponovne pregovore u vezi s revizijom Sporazuma o slobodnoj trgovini država Severne Amerike kako bi dodatno osnažili svoj uticaj u odnosu na uticaj Kanade i Meksika. Međutim, umesto najavljenih pregovora, ostao je na snazi važeći Sporazum, uprkos ozbiljnim kritikama na njegov račun.²⁵

Procesi integracija među državama Severne Amerike su nastavljeni, iako su docnije uočene manjkavosti Sporazuma, kao i šire posledice globalne finansijske krize. U prilog tome govori ekonomska i politička međuzavisnost Kanade i Meksika od SAD, što je omogućilo dalju primenu Sporazuma o slobodnoj trgovini država Severne Amerike. Tako je, na primer, zabeležen rast spoljne trgovine Meksika i SAD završetkom prve decenije XXI stoleća.²⁶

Globalna finansijska kriza nije zaobišla ni spoljnu politiku SAD gde je služila kao potpora procesima integracija među državama Severne Amerike. Pre 2016. godine SAD su bile uverene da promena političke klime neće uticati na spoljnu trgovinu zbog pozitivnog diskursa prema održavanju zajedničke zone slobodne trgovine među državama Severne Amerike. Barak Obama se kao predsednik SAD rukovodio dugoročnom vizijom da će, stvaranjem

²⁴ Ivan Dujić, *Novi svet i Evropa: Od početka globalizacije do globalne finansijske i migracione krize*, op. cit., str. 88.

²⁵ Obama je najavljivao nove pregovore o Sporazumu. Međutim, ova najava nije uzeta u obzir tako da je postojeći sporazum ostao i dalje na snazi. O ovome videti u: Daniel P. Erikson, 'Obama & Latin America: Magic or Realism', *World Policy Journal*, 2008, p. 103.

²⁶ Obe države su se nakon globalne finansijske krize znatno oporavile u sferi spoljne trgovine. Godine 2010, Meksiko i SAD ostvarile su prihod od izvoza u vrednosti od 250, odnosno 959 milijardi SAD dolara, a što se prihoda pri uvozu tiče od 159, odnosno 900 milijardi SAD dolara. Videti: The World Trade Organization (WTO), 'World trade developments', in: The World Trade Organization – WTO (ed.), *International Trade Statistics 2011*, Geneva, 2011, p. 36.

Severnoameričke unije, proces integracija dostići viši nivo ekonomske i političke međuzavisnosti.²⁷

Polazeći od pozitivnog diskursa prema procesima integracija, kao i definisanih politika država Severne Amerike u korist međusobnih integracija, veći izazov je predstavljala globalna migraciona kriza. Istraživanja pokazuju da je i globalna migraciona kriza doprinela promeni političkog diskursa prema procesima integracija.²⁸ Međutim, čini se da promena političke klime u SAD neće rešiti problem migracija.

Procesi integracija nakon 2016. godine

Promena političke klime u SAD – koja dobija pun izraz 2016. godine – predstavlja složen odgovor na prethodne ekonomske krize. Traganje za odgovorom na pitanje u kojoj meri su ostvareni različiti oblici međuzavisnosti država pretpostavlja sagledavanje ekonomskih kriza kao generatora potrebe da se međuzavisnost država potvrdi u međunarodnim odnosima kako bi se, dugoročno gledano, stvorio privid uspostavljenog poretka. S druge strane, ekonomske krize koje dovode do otuđivanja kapitala, posebno u svetu finansija, teže da deluju kao ključni pokazatelji (ne)uspešnih kapitalističkih odnosa.²⁹

Procesi integracija među državama Severne Amerike našli su se na meti ozbiljnih kritika koje su sastavni deo sveopšte krize funkcionisanja kapitalizma, vrednovanja kapitalističkih odnosa i autoritarnog populizma. Istraživanja pokazuju da je negativan diskurs prema procesima integracija u SAD rezultat autoritarnog populizma koji se odlikuje, između ostalog, i negativnim stavom prema pripadnicima različitih manjina.³⁰ Tome treba dodati i odbijanje da se i dalje priznaju ekonomska i socijalna prava migrantima iz Meksika.³¹

Da li je nepriznavanje manjina u skladu s kapitalizmom na kome počiva ekonomija SAD? Posmatrano sa aspekta kapitalizma koji se razvija u SAD, nepriznavanje manjina ne samo da nije u skladu s kapitalizmom, već je i u

²⁷ Ivan Dujić, *Novi svet i Evropa: Od početka globalizacije do globalne finansijske i migracione krize*, op. cit., str. 152.

²⁸ John Abromeit, op. cit., p. 15.

²⁹ John Kenneth Galbraith, op. cit., p. 70.

³⁰ Zabrinjavajuće negativan stav prema manjinama u SAD može se objasniti činjenicom da belci – koji su nekada činili većinu – postaju manjina. Na osnovu savremenih socioloških istraživanja uočava se pogrešno uverenje da su se mnoge manjine izborile za pravo na ravnopravnost, ne zajedno s belcima, već na štetu belaca. Videti: Vegas Tenold, *Everything You Love Will Burn: Inside the Rebirth of White Nationalism in America*, Nation Books, New York, 2018, p. 17.

³¹ John Abromeit, op. cit., p. 15.

potpunoj suprotnosti sa mogućnošću većeg procenta iskorišćavanja ljudskog potencijala, kao važnog resursa na kome počiva kapitalizam. O tome govori Galbraith koji upućuje na značaj manjina za tržište SAD koje se temelji na konkurenciji i promociji proizvoda.³²

Koliko je nepriznavanje manjina u neskladu s kapitalizmom potvrđuju i istraživanja Fridmana koji ukazuje na činjenicu da je kapitalizam u SAD bio izazov da se u njegov razvoj uključe i manjine. Osim toga, istraživanja Fridmana pokazuju da je postepen razvoj kapitalizma *per se* pretpostavio i priznavanje prava manjinama da budu ne samo kupci, već i aktivni učesnici u proizvodnji i prodaji proizvoda. Reč je o stolecima dugom razvoju kapitalizma – uglavnom zasnovanog na proizvodnji i sticanju prihoda – koji je postepeno težio da bude opšteprihvatljiv i za manjine.³³

Šta povezuje procese integracija među državama Severne Amerike i promenu političke klime u SAD nakon 2016. godine sa razvojem kapitalizma? Činjenica da autoritarni populizam u SAD ne priznaje manjine u pravom smislu reči zahteva da se dalji razvoj kapitalizma sagleda iz perspektive „kompleksa nezakonitog prisvojenja“ (*'usurpation complex'*), što je predmet socioloških istraživanja.³⁴

Izbor Trampa za predsednika SAD 2016. godine predstavlja ključnu prekretnicu koja je za sobom povukla dalekosežne posledice u vođenju unutrašnje i spoljne politike. Koliko ima istine da se značajne promene, uključujući i promene političke klime, ne dešavaju „preko noći“ vidi se u činjenici da je izbor Trampa za predsednika SAD posledica akumuliranog nezadovoljstva postojećim stanjem u unutrašnjoj i spoljnoj politici, koje se artikulisalo u Pokret čajanka (the Tea Party Movement). Od godine 2004, kada je osnovan, do globalne finansijske krize, ovaj pokret dobio je najviše na značaju nakon izbora Obame za predsednika.³⁵

³² John Kenneth Galbreith, *American Capitalism: The Concept of Countervailing Power*, The Houghton-Mifflin Company, Boston, 1956, pp. 98-100.

³³ Milton Friedman, *Capitalism and Freedom*, The University of Chicago Press, Chicago, 1982, pp. 93-94.

³⁴ Izraz „kompleks nezakonitog prisvojenja“ retko se upotrebljava u širim društvenim naukama. Reč je o posebnom izrazu koji je prvi upotrebio Adorno u kontekstu traženja odgovora na pitanje da li državni poglavar poseduje osobine autoritarne ličnosti, odnosno da li može preuzeti stvari u svoje ruke. Zanimljivo je da Adorno ovaj izraz koristi u kontekstu traženja odgovora na pitanje da li je predsednik SAD Frenklin Ruzvelt bio autoritarna ličnost. Abromajt navodi slučaj Trampa koji je u javnom obraćanju pre i neposredno nakon izbora 2016. godine, obećao da će preduzeti radikalne korake prema pojedinim manjinama, bez obzira na moguće negativne posledice po ugled SAD. U suštini, radi se o neosnovanom strahu da će manjine i dalje *prisvajati* ekonomska prava koja inače pripadaju moćnim belcima. Videti: Theodor W. Adorno et al., *The Authoritarian Personality*, Harper, New York, 1950, p. 685; John Abromeit, op. cit., p. 15.

³⁵ John Abromeit, op. cit., p. 12.

Obeležje ideologije Pokreta čajanka je ograničen i nazadni diskurs po kome SAD treba ponovo da egzistiraju na rasnim razlikama koje su postojale od sticanja nezavisnosti do građanskog rata. Naglasak je na ključnoj ulozi belaca u razvoju kapitalizma, u odnosu na crnce i druge manjine, uključujući i one iz Meksika. Uključivanje svih manjina u razvoj kapitalizma nakon građanskog rata bio je razlog da se stvori pogrešno uverenje da je došlo do nezakonitog prisvojenja prava na razvoj kapitalizma od strane onih koji nisu belci.³⁶ Stoga je usledila reakcija Pokreta čajanka u vidu zahteva za ponovnim uspostavljanjem dominacije belaca, kao jedinih nosilaca razvoja kapitalizma.

Ubrzani porast uticaja Pokreta čajanka na političkoj sceni SAD od završetka prve decenije XXI stoleća do 2016. godine, ali i neposredno nakon što je Tramp stupio na dužnost predsednika, značio je prihvatanje diskursa po kome će razvoj kapitalizma u SAD biti u rukama većine. Kolika je mogućnost da pripadnici manjina budu isključeni iz daljeg razvoja kapitalizma u SAD možda se najbolje vidi na primeru Trampovog zalaganja da se nakon njegovog izbora za predsednika pokrene pitanje državljanstva potomaka meksičkih imigranata.³⁷ To nesumljivo pokazuje da će razvoj kapitalizma u SAD ubuduće zavisiti od većine – belaca koji se smatraju jedinim nosiocima prava na razvoj društva i države.

Prihvatanje diskursa po kome razvoj kapitalizma u SAD zavisi od većine suprotan je istraživanjima Fridmana koja upućuju na veći broj učesnika u određivanju dinamike razvoja. Izrazito radikalna retorika Pokreta čajanka i Trampa, koja zagovara isključivanje pripadnika manjina iz daljeg razvoja kapitalizma, povlači za sobom pitanje značajno narušenog ugleda SAD u svetu zbog diskriminacije prema manjinama.³⁸ Ugled SAD mogao bi biti dodatno narušen, na primer, zbog diskriminacije prema meksičkim državljanima od čijih doznaka zavisi njihova matična država, kao i zbog zadržavanja imigranata i podignutog zida na granici Meksika prema SAD.

Posledično zahlađenje odnosa Meksika i SAD moglo bi da naruši ugled „kolosa sa Severa”. Ovu pretpostavku podržava odluka Trampa o zatvaranju granice prema Meksiku, koja ignoriše činjenicu da imigranti dolaze iz država koje su zapale u ekonomsku i/ili političku krizu.³⁹ Zapravo, svi imigranti dolaze u SAD u potrazi za boljim uslovima za rad. Međutim, na granici oni postaju žrtve promene političke klime u SAD.

³⁶ Ibid., p. 15.

³⁷ Ibid., p. 15.

³⁸ O negativnom stavu prema manjinama u SAD videti: David Norman Smith, 'Authoritarianism Reimagined: The Riddle of Trump's Base', *The Sociological Quarterly*, vol. 60, no. 2, 2019, p. 216.

³⁹ Kao kandidat za predsednika SAD Tramp je najavljuvao da će se duž granice prema Meksiku podići zid. Videti: John Abromeit, op. cit., p. 15.

S jedne strane, promena političke klime u SAD predstavlja neizvesnost ne samo za dalju sudbinu mnogih meksičkih imigranata, već i za procese integracija među državama Severne Amerike. Usled promene političke klime mogle bi biti pogođene i kompanije iz SAD u Meksiku, koje svedoče o postojanju tesnih veza između ovih država.⁴⁰ Dok se za prethodnu deceniju XXI stoleća može reći da je zbog globalne finansijske krize protekla u znaku slabljenja međunarodne trgovine – koja je sastavni deo procesa integracija – u ovoj deceniji veliko je pitanje da li će se uopšte procesi integracija nastaviti.

S druge strane, promena političke klime u SAD ima opravdanje u slobodnoj volji države da prekine saradnju sa drugim državama. Ovakva odluka države nalazi svoje utemeljenje u konstruktivističkoj teoriji u međunarodnim odnosima.⁴¹ Suština slobodne volje jeste u tome da se država zbog prekida saradnje ne sukobljava sa drugim državama, već da definiše drugačije odnose s njima. To je moguće zahvaljujući promenjenoj političkoj klimi koja određuje nove okolnosti u definisanju aktuelne politike – u korist ili protiv postojećeg stanja u međunarodnim odnosima.

Kada je reč o procesima integracija među državama Severne Amerike, stvarnost pokazuje da promena političke klime – koja nastaje kao rezultat promene političkog diskursa – teži da pozitivno ili negativno odredi tok procesa integracija. Promena koja vodi u pravcu negativnog političkog diskursa po tom pitanju ne bi bila moguća da se autoritarni populizam u SAD nije povezao s radikalnom retorikom Pokreta čajanka, koju je potpuno usvojio i najviše radikalizovao Tramp.⁴² Umesto da populizam ostane deo diskursa u korist procesa integracija, on se zapravo vezao za autoritarni oblik koga odlikuje, između ostalog, i postojanje radikalne retorike, inače malo korišćene u SAD tokom proteklih decenija.

Opređenost Kanade i Meksika za nastavak procesa integracija među državama Severne Amerike primorala je Trampa da 2018. godine pristane na nastavak procesa integracija – održavanjem zajedničke zone slobodne trgovine. Nevoljan pristanak SAD da nadalje podrže zajedničku politiku procesa integracija doveo je do preimenovanja Sporazuma o slobodnoj trgovini država Severne Amerike u Sporazum Kanada–SAD–Meksiko.⁴³ Odluka da se

⁴⁰ Ivan Dujčić, *Novi svet i Evropa: Od početka globalizacije do globalne finansijske i migracione krize*, op. cit., str. 152.

⁴¹ Odluku države da se zbog prekida saradnje ne sukobljava s drugim državama možda najbolje objašnjava Vend (Wendt) koji ukazuje na postojanje unutrašnjeg i spoljnog suvereniteta. Videti: Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, pp. 206-208.

⁴² John Abromeit, op. cit., p. 15.

⁴³ The Government of Canada, 'A new Canada-United States-Mexico Agreement', 2018, Internet: <https://www.international.gc.ca/trade-commerce/trade-agreements-accords->

neguje snažan pozitivan diskurs po pitanju procesa međusobnih integracija predstavlja hrabar korak Kanade i Meksika, posebno ako se ima u vidu štetan uticaj negativnog diskursa u SAD prema ovim procesima.

Dujić u prethodnim istraživanjima ukazuje na činjenicu da ljudski i prirodni resursi uvek služe kao osnova za sprovođenje procesa integracija ne samo među državama, već i unutar države.⁴⁴ Istorijski posmatrano, ljudski i prirodni resursi prvobitno su služili za ostvarivanje procesa integracija unutar države, koji je tokom Hladnoga rata podignut na viši nivo – proces integracije među državama. U slučaju Kanade, SAD i Meksika vidi se da viši nivoi procesa integracija nakon 2016. godine prolaze kroz period krize koja se ispoljava u obliku autoritarnog populizma, kao u SAD.

Da li su procesi integracija među državama Severne Amerike mogući uprkos negativnom političkom diskursu u SAD? Uticaj Kanade i Meksika u korist procesa integracija među državama Severne Amerike može doprineti opstanku ovih procesa, pod uslovom da se relativizuje negativan politički diskurs SAD. U protivnom, Kanada i Meksiko bi bile primorane da redefinišu spoljne politike u pravcu traženja saradnje sa drugim državama u korist međunarodne trgovine.

Polazeći od činjenice da negativan politički diskurs SAD može odneti prevagu koja nameće osetljivo pitanje svrsishodnosti procesa integracija među državama Severne Amerike, složeni i isprepleteni odnosi Kanade, SAD i Meksika mogli bi da se redefinišu tako da ubuduće ne podržavaju zajedničku zonu slobodne trgovine. Tako bi se vratili na staru definiciju pojma Severna Amerika koja je do 80-ih godina XX stoleća obuhvatila Kanadu i SAD.⁴⁵ Osim toga, postavlja se intrigantno pitanje: Da li bi parcijalizacija zajedničke zone slobodne trgovine na nezavisne prostore Kanade, SAD i Meksika bila u skladu s međunarodnim odnosima nakon Hladnog rata?

Negativan politički diskurs SAD prema procesima integracija među državama Severne Amerike kreće se u pravcu nagoveštaja značajnih promena u međunarodnim odnosima. Jedna od njih je potreba da se definiše intenzitet saradnje među državama Severne Amerike zbog neizbežnog uticaja SAD na dalji tok procesa integracija. Može se očekivati da niži nivo saradnje među državama dovede do povratka na klasično shvatanje mesta i uloge države u složenim međunarodnim odnosima.

[commerciaux/agr-acc/cusma-aceum/index.aspx?lang=eng&_ga=2.23268025.2009263689.1569675716-49156474.1569675716,27/08/2019](https://www.commerciaux/agr-acc/cusma-aceum/index.aspx?lang=eng&_ga=2.23268025.2009263689.1569675716-49156474.1569675716,27/08/2019).

⁴⁴ Ivan Dujić, *Novi svet i Evropa: Od početka globalizacije do globalne finansijske i migracione krize*, op. cit., str. 44-45.

⁴⁵ Ivan Dujić, „Uloga NAFTA u razvoju ekonomske saradnje zemalja Severne Amerike“, op. cit., str. 15.

Zaključak

Promena političke klime u SAD značila je napuštanje starih odnosa prema prirodi međunarodnih odnosa i neizbežnu promenu političkog diskursa koji ne podržava procese integracija među državama Severne Amerike. Do promene političkog diskursa došlo je usled neshvatanja da međunarodni odnosi nisu posledica monotonih i statičnih, već složenih i raznovrsnih odnosa koji ne počivaju samo na načelu saradnje među državama. S pravom se može reći da promena političke klime u SAD predstavlja odgovor na složene i raznovrsne međunarodne odnose, zato što diskurs o saradnji među državama ne opstaje dugo, ukoliko je opterećen prethodnim ekonomskim krizama i pogrešnim političkim odlukama.

Najnovija sociološka istraživanja, na koja se ovaj rad oslanja, pokazuju da se valjano objašnjenje za promenu političke klime u SAD vezuje za razvoj kapitalizma. U razvoju kapitalizma ne sme se zanemariti niti povrediti načelo uključivanja pripadnika manjina, kao i imigranata koji doprinose jačanju složenih veza između države domaćina i država iz kojih oni dolaze. Međutim, načelo uključivanja pripadnika manjina i imigranata u razvoj kapitalizma ne bi smelo da se svede na prećutno postavljanje pitanja o svrsishodnosti procesa integracija među državama Severne Amerike.

Brz uspon Trampa na političkoj sceni i njegov izbor za predsednika SAD zahvaljujući Pokretu čajanka, ali i globalnoj finansijskoj krizi, pokrenuli su pitanje daljih koraka u vezi s procesom integracija među državama Severne Amerike. Izbor Trampa za predsednika SAD 2016. godine predstavlja značajnu prekretnicu u određivanju budućeg toka procesa integracija, ne toliko zbog negativnog diskursa prema ovim procesima, koliko zbog izrazito zabrinjavajuće radikalne retorike i Pokreta čajanka i aktuelnog predsednika SAD. Umesto uobičajene retorike koja se odlikuje stepenom tolerancije prema manjinama i imigrantima, kao i prema procesima integracija u korist razvoja kapitalizma, na sceni je radikalna retorika i opasnost da se iz razvoja kapitalizma isključe manjine i imigranti.

Postavlja se pitanje da li su procesi integracija među državama Severne Amerike dovoljno uticajni da bi mogli da opstanu nakon 2020. godine, kada će se održati naredni izbori za predsednika SAD. Treća decenija ovoga stoleća trebalo bi da potvrdi ili ospori značaj daljih procesa integracija među državama Severne Amerike. Razvoj događaja u međunarodnim odnosima pokazuje da su procesi integracija među ovim državama došli u fazu kada je potrebno ili prevazići autoritarni populizam ili okončati procese integracija. Zaustavljanje procesa integracija među državama Severne Amerike značilo bi i prekid tesne saradnje između Kanade, SAD i Meksika.

U naučnoj i široj javnosti prisutan je diskurs da su međunarodni odnosi, kao i procesi integracija, u stanju neizvesnosti. Postavlja se pitanje opstanka procesa integracija među državama Severne Amerike zbog promenjene

političke klime u SAD. Samo mudre buduće političke odluke sa pozitivnim diskursom po ovom pitanju mogu sačuvati procese integracija.

Bibliografija

- Abromeit, John, "Frankfurt School Critical Theory and the Persistence of Authoritarian Populism in the United States", in: Jeremiah Morelock (ed.), *Critical Theory and Authoritarian Populism*, University of Westminster Press, London, 2018, pp. 3-28.
- Adorno, Theodor W. et al., *The Authoritarian Personality*, Harper, New York, 1950, p. 685.
- Dujić, Ivan, *Novi svet i Evropa: Od početka globalizacije do globalne finansijske i migracione krize*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2017, str. 88, 106.
- Dujić, Ivan, „Klimatske izbeglice kao sledeća faza globalizacije i osnova za ponovo planiranje svetskog (ne)reda“, *Međunarodni problemi*, vol. LXVIII, no. 4, 2016, str. 309-326.
- Dujić, Ivan, „Uloga NAFTA u razvoju ekonomske saradnje zemalja Severne Amerike“, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2006.
- Erikson, Daniel P., "Obama & Latin America: Magic or Realism", *World Policy Journal*, 2008, pp. 101-107.
- Friedman, Milton, *Capitalism and Freedom*, The University of Chicago Press, Chicago, 1982, pp. 93-94.
- Galbraith, John Kenneth, *A Short History of Financial Euphoria*, Penguin Books, London, 1994, pp.70-102.
- Galbreith, John Kenneth, *American Capitalism: The Concept of Countervailing Power*, The Houghton-Mifflin Company, Boston, 1956, pp. 98-100.
- Gómez, María Luisa Pastor, "México: entre el muro de la frontera Norte y la porosidad de la frontera Sur", *Instituto Español de Estudios Estratégicos*, Documento de Análisis No. 73, 2016, p. 2.
- Kissinger, Henry Alfred, *Diplomacy*, Simon & Schuster, New York, 1994, pp. 377-379.
- Saunders, Owen, "The Energy Sector in Regional Agreements", in: Simonetta Zarrilli and The United Nations Conference on Trade and Development (eds), *Trade Agreements, Petroleum and Energy Policies*, New York and Geneva, 2000, p. 62.
- Smith, David Norman, "Authoritarianism Reimagined: The Riddle of Trump's Base", *The Sociological Quarterly*, vol. 60, no. 2, 2019, pp. 210-223.
- Tenold, Vegas, *Everything You Love Will Burn: Inside the Rebirth of White Nationalism in America*, Nation Books, New York, 2018, p. 17.

- The Government of Canada, "A new Canada-United States-Mexico Agreement", 2018, Internet: https://www.international.gc.ca/trade-commerce/trade-agreements-accords-commerciaux/agr-acc/cusma-aceum/index.aspx?lang=eng&_ga=2.23268025.2009263689.1569675716-49156474.1569675716, 27/08/2019.
- The Government of Canada, "The Canada-U.S. Free Trade Agreement, Trade: Securing Canada's Future", the Government of Canada (ed.), 1987, Internet: <https://www.international.gc.ca/trade-commerce/assets/pdfs/agreements-accords/cusfta-e.pdf>, 24/08/2019, p. 304.
- The International Monetary Fund (IMF), "The United States", in: Ben Thirkell-White (ed.), *The IMF and the Politics of Financial Globalization: From the Asian Crisis to a New International Financial Architecture?*, Palgrave Macmillan, Hampshire, 2005, p. 187.
- "The North American Free Trade Agreement (NAFTA)", in *Integrated Database of Trade Disputes for Latin America and the Caribbean (IDATD)*, Comisión Económica para América Latina y el Caribe (CEPAL), 1992, Internet: https://idatd.cepal.org/Normativas/TLCAN/Ingles/North_American_Free_Trade_Agreement-NAFTA.pdf, 12/07/2019.
- The World Trade Organization (WTO), "World trade developments", in: The World Trade Organization – WTO (ed.), *International Trade Statistics 2011*, Geneva, 2011, p. 36.
- Wendt, Alexander, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, pp. 206-208.

INTEGRATION PROCESSES IN NORTH AMERICAN COUNTRIES BEFORE AND AFTER 2016

ABSTRACT

Are the integration processes in North American countries viable after the 1929 economic crisis? This paper draws on the hypothesis that economic crises were the main reason for the long-term involvement of the United States (US) in the complex process of inter-state co-operation, particularly with Canada and Mexico. The subject of the paper are integration processes among North American countries before and after 2016. The purpose of the paper is to point to the fact that after the economic and migration crisis and from the 2016 onwards, the co-operation continued despite the altered US political climate. The worrying persistence of radical rhetoric in the US can call into question integration processes as well as the development of capitalism and democracy.

Key words: North America, integration process, co-operation, the US, economic crises, political climate, political discourse.

UDK 339.54(497.11:470)
Bibliid 0543-3657, 71 (2020)
God. LXXI, br. 1178, str. 51-72
izvorni naučni rad
Primljen: 28.2.2020.

Sanja JELISAVAC TROŠIĆ¹
Dejan MLADENVIĆ²

Uticaj bilateralnog sporazuma o slobodnoj trgovini na spoljnotrgovinsku razmenu Republike Srbije sa Ruskom Federacijom³

SAŽETAK

Uspostavljanje odnosa slobodne trgovinske razmene Republike Srbije sa Ruskom Federacijom, putem potpisanih sporazuma i protokola, na snazi je već 19 godina. U međuvremenu, politička kretanja i transformacije obe države, razvoj privrede, potpisivanje sporazuma sa trećim zemljama, stupanje u regionalne integracije, svetska ekonomska kriza, kao i mnogi drugi događaji ostavili su svoj trag i na trgovinsku saradnju dve države. Polazna hipoteza koju istražujemo u radu je da je Sporazum imao pozitivan uticaj na rast i diversifikaciju trgovine Republike Srbije i Ruske Federacije. S obzirom na to da je prošao dovoljan vremenski period primene Sporazuma o slobodnoj trgovini, namera autora ovog rada je da analiziraju njegov dosadašnji uticaj, koje je promene doneo, kao i koje je konkretne efekte imao na trgovinsku razmenu dve zemlje. Kroz analizu je uočeno više trgovinskih trendova: trend konstantnog trgovinskog deficita Srbije u razmeni sa Rusijom, trend

¹ Viši naučni saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, e-mail: sanja@diplomacy.bg.ac.rs.

² Doktorand, Geoekonomski fakultet, Megatrend Univerzitet, Beograd, e-mail: dejanmladenovic.ljig@gmail.com.

³ Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2020. godine“, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu tokom 2020. godine.

energetske uvozne zavisnosti Srbije, značajno prisustvo poljoprivrednih proizvoda niskog stepena obrade u izvozu Srbije, kao i drugi.

U radu je analiziran ceo period od 19 godina, sa posebnim fokusom na poslednjih 10 godina. Tokom analize je izdvojen period svetske ekonomske krize, kao i uticaj fluktuacije cene nafte i prirodnog gasa na promene u vrednosti trgovine, jer oni objašnjavaju deo kretanja u spoljnotrgovinskoj razmeni. Posle uvodnih razmatranja istaknute su bitne odlike samog Sporazuma, kao i promene koje je pretrpeo tokom godina. Zatim je rađena analiza ukupne vrednosti trgovinske razmene, procentualna učešća i poređenje sa drugim najvažnijim zemljama sa kojima Srbija ostvaruje trgovinu. Na kraju je u radu predstavljena analiza najvažnijih sektora, a potom i proizvoda koji učestvuju u spoljnotrgovinskoj razmeni dve države. U zaključnim razmatranjima su istaknuti svi elementi uticaja sporazuma na bilateralnu trgovinu, istaknuti su uočeni trendovi, date su određene preporuke za podsticajne mere, kao i smernice za poboljšanje odnosa razmene Srbije sa Ruskom Federacijom.

Ključne reči: Republika Srbija, Ruska Federacija, Sporazum o slobodnoj trgovini, spoljnotrgovinska razmena, slobodna trgovina, tržište, razmena, prirodni gas, poljoprivredni proizvodi

Uvodna razmatranja

Punopravno članstvo Srbije u Evropskoj uniji (EU) je prioritet spoljne politike države u poslednjih dvadeset godina. Na tom putu Republika Srbija vrši prilagođavanje svoje ekonomske politike sa ekonomskom politikom Unije. Bitni koraci na putu približavanja bili su učinjeni kada je Narodna skupština Republike Srbije, 9. septembra 2008. godine, ratifikovala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) i Prelazni sporazum o trgovini i trgovinskim pitanjima. Dve najvažnije obaveze koje je Srbija preuzela ovim međunarodnim ugovorom su uspostavljanje zone slobodne trgovine i usklađivanje zakonodavstva Republike Srbije sa pravom Evropske unije.⁴ Više od polovine trgovinske razmene Srbije sa svetom odvija se sa EU. To je najvažnije tržište za izvoz i uvoz naše zemlje.⁵ U nacrtu Programa ekonomskih reformi za period 2020–2022, u skladu sa smernicama Evropske komisije, u Srbiji su, između ostalih, predviđene i trgovinske reforme.⁶

⁴ Sanja Jelisavac Trošić, „Prelazni sporazum o trgovini između EU i Srbije, i njegova početna primena“ Međunarodna politika, br. 1134 Vol. LX, 2009, str. 26-45

⁵ Sanja Jelisavac Trošić, „Serbia’s Sustainable Development Strategy and Industrial Policy for the European Union and the World Trade Organization“, in: M Yülek (ed.), Industrial Policy and Sustainable Growth, Springer, 2018, p. 268.

⁶ Vlada Republike Srbije, *Predstavljen Nacrt programa ekonomskih reformi*, <https://www.srbija.gov.rs/vest/434214/predstavljen-nacrt-programa-ekonomskih-reformi.php>, Beograd, 20/12/2019.

Liberalizaciju spoljne trgovine Srbija sprovodi i kroz pregovore za članstvo sa Svetskom trgovinskom organizacijom (STO), koji stagniraju od 2013. godine, kada je održan poslednji sastanak Radne grupe za pristupanje.⁷ Do sada se nije dogodilo da neka zemlja pristupi EU, a da prethodno nije bila članica STO. Treba pomenuti i da je Republika Srbija potpisnica regionalnog Sporazuma o slobodnoj trgovini „CEFTA 2006“, koji trenutno osim naše čine sledeće zemlje: Albanija, Bosna i Hercegovina, Severna Makedonija, Moldavija, Crna Gora i UNMIK/Kosovo.⁸

Uzimajući u obzir da Srbija još uvek nije punopravna članica STO, što bi joj omogućilo da zaštiti svoja prava u međunarodnoj trgovini i da robu, usluge i intelektualnu svojinu pod jednakim uslovima plasira na druga tržišta u svetu, delimično „ublažavanje“ tog nedostatka moguće je postići potpisivanjem bilateralnih sporazuma o liberalizaciji trgovine. Na ovaj način se olakšava pristup tržištima sa kojima su potpisani sporazumi i povećava potencijal za izvoz proizvoda iz Srbije. Proširenje tržišta za plasman srpskog izvoza putem potpisivanja bilateralnih sporazuma svakako je sporiji i komplikovaniji put. Sa trenutno potpisanim sporazumima o slobodnoj trgovini izvoznici iz Srbije imaju povlašćeni status na tržištu od preko 1,3 milijarde ljudi. Pored pomenutih sporazuma sa EU i CEFTA, potpisani su i sporazumi sa Turskom, Rusijom, Belorusijom i Kazahstanom, kao i za izvoz na razvijena tržišta EFTA (Norveška, Velika Britanija, Švajcarska i Lihtenštajn), a Srbija ima i pravo korišćenja Generalizovanog sistema preferencija sa SAD, Japanom i Australijom (primena 0% carine na određeni broj proizvoda).⁹

Na Srbiju, kao malu zemlju, jak uticaj imaju odnosi velikih država, kao i političke i ekonomske promene u svetu.¹⁰ I pored dugogodišnjeg stremjenja države ka ulasku u EU, u političkom identitetu građana Srbije evroskepticizam je izražen u značajnoj meri.¹¹ Nakon okončanja NATO bombardovanja i još uvek pod sankcijama od EU i SAD, vlade Savezne Republike Jugoslavije (SRJ) i Ruske Federacije potpisale su bilateralni Sporazum o slobodnoj trgovini 28. avgusta 2000. godine radi unapređenja ekonomske i trgovinske saradnje.¹²

⁷ Sanja Jelisavac Trošić, Dragoljub Todić, Milorad Stamenović, *Svetska trgovinska organizacija, životna sredina i sistem zdravstvene zaštite*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2018, str. 184.

⁸ UNMIK/Kosovo kao carinska teritorija u skladu sa Rezolucijom SB OUN br. 1244.

⁹ Privredna komora Srbije, *Međunarodni sporazumi o slobodnoj trgovini*, <https://pks.rs/strana/sekcija/međunarodni-sporazumi-o-slobodnoj-trgovini>, 13/12/2019.

¹⁰ Više o tome u: Vladimir Trapara, *Prelamanje odnosa Rusije i Sjedinjenih Država nakon izbora Trampa na Srbiju*, *Međunarodna politika*, god. LXVIII, br. 1168, oktobar–decembar 2017.

¹¹ Nenad Stekić, „Evroskepticizam kao činilac političkog identiteta građana Srbije“, *Međunarodna politika*, god. LXVIII, br. 1166–67, 2017, str. 17.

Mnogi autori smatraju da je potpisivanje ovog sporazuma u trenutku kada je do njega došlo bilo najpre stvar političke ili geopolitičke odluke, a u manjoj meri ekonomsko pitanje, uzimajući u obzir da je „Srbija jedina država u Evropi pored nekih članica Zajednice nezavisnih država (ZND), koja ima potpisan Sporazum o slobodnoj trgovini sa Rusijom“.¹³ Najnovije potpisivanje Sporazuma o slobodnoj trgovini između Republike Srbije i Evroazijske ekonomske unije krajem 2019. godine ponovo podgrejava nade domaćih privrednika o izvozu robe pod povoljnim uslovima na tržište od preko 180 miliona ljudi. Budući da je do sada najveća robna razmena od ove grupe zemalja ostvarena sa Ruskom Federacijom, u radu je izdvojena i detaljnije analizirana spoljnotrgovinska razmena Srbije i Ruske Federacije, od prvog pomenutog bilateralnog sporazuma iz 2000. godine zaključno sa 2018. godinom. Na ovaj način će se sagledati promene i efekti koje je taj sporazum imao na trgovinu Srbije. Utvrđivanjem efekata Sporazuma na bilateralnu trgovinu Srbije i Rusije možemo pronaći i moguće pravce boljeg korišćenja novog sporazuma sa Evoazijskom ekonomskom unijom.

Sporazum o slobodnoj trgovini sa Ruskom Federacijom

Kao najvažniji ciljevi Sporazuma o slobodnoj trgovini potpisanog 2000. godine istaknuti su:

- „proširenje i podsticanje međusobnih trgovinsko-ekonomskih odnosa, usmerenih na ubrzanje ekonomskog razvoja dve države, poboljšanje uslova života i rada, povećanje zaposlenosti stanovništva, u oblasti proizvodnje, postizanje proizvodne i finansijske stabilnosti dve države;
- obezbeđivanje uslova za lojalnu konkurenciju između privrednih subjekata dve države;
- harmonizacija carinskih procedura i načina primene pravila o poreklu robe, koja odgovaraju normama međunarodne prakse i usaglašavanje postupka kontrole porekla robe od strane carinskih organa dve države.“¹⁴

Prema navedenim ciljevima fokus sporazuma je usmeren na olakšavanje trgovine između dve države kroz snižavanje carinskih stopa, olakšavanja i pojednostavljivanja, odnosno standardizacije procedura za uvoz robe, usaglašavanja pravila o poreklu robe i drugo. Sve ove predviđene mere su

¹² Razvojna agencija Srbije, *Sporazumi o slobodnoj trgovini*, <https://ras.gov.rs/podrska-izvozu/sporazumi-o-slobodnoj-trgovini>, 19/10/2019.

¹³ Ibidem

¹⁴ „Zakon o potvrđivanju sporazuma između Savezne vlade Savezne Republike Jugoslavije i vlade Ruske Federacije o slobodnoj trgovini između Savezne Republike Jugoslavije i Ruske Federacije“, Službeni list SRJ „Međunarodni ugovori“ br. 1/2001.

u funkciji rasta obima i vrednosti trgovinske razmene, koja bi posledično imala pozitivan uticaj na ekonomski razvoj dve države.

Tokom primene Sporazuma o slobodnoj trgovini potpisana su dva protokola o izuzecima iz režima slobodne trgovine. *Prvi Protokol* potpisan je 3. aprila 2009. godine i sastoji se iz dva priloga. U prvom prilogu nalazi se spisak proizvoda koji su izuzeti iz režima slobodne trgovine, a koji se uvoze u Rusku Federaciju iz Republike Srbije. Na tom spisku, između ostalog nalaze se: meso i jestivi otpaci od živine, skrob, inulin, glikozni sirup, penušavo vino, određene vrste etil-alkohola, cigarete, tkanine i prediva od pamuka, različite vrste tepiha i podnih prekrivača, specijalne tkanine, kompresori za rashladne uređaje, registar kase, monitori i projektori, traktori, putnički automobili, drveni kuhinjski nameštaj, drveni nameštaj za spavaće sobe i ostali drveni nameštaj.¹⁵ U drugom prilogu je spisak proizvoda koji se uvoze u Srbiju iz Ruske Federacije, a izuzeti su iz režima slobodne trgovine. Na spisku su: slavine, ventili i slični uređaji za cevovode, kotlovi, rezervoari, kace, traktori, putnički automobili i druga motorna vozila za prevoz lica, motorna vozila za prevoz robe.¹⁶ I pored brojnih pokušaja da kroz pregovore sa ruskom stranom naša zemlja izdejstvuje preferencije za izvoz automobila, ona u tome nije uspela. Razloge možemo videti u rečima ministra za vanredne situacije Rusije koji je potpisao sporazum: Rusija "ne može dozvoliti da strane auto-kompanije naprave koridor kroz Srbiju, da bi bescarinski izvezile vozila na rusko tržište".¹⁷

Drugi Protokol sa Ruskom Federacijom potpisan je 22. jula 2011. godine. Ovim protokolom proizvodi kao što su skrob, insulin, glikozni sirup, registar kase, monitori, drveni nameštaj nisu više bili na listi izuzetaka prilikom izvoza iz naše zemlje u Rusiju. Međutim, na listu su dodati novi proizvodi poput različitih vrsta sireva, beli šećer, različite vrste pneumatskih guma i motorna vozila za prevoz robe.¹⁸ Na ovaj način, lista proizvoda koji se izuzimaju iz režima slobodne trgovine je praktično proširena. Razloge proširivanja liste izuzetaka iz režima slobodne trgovine treba tražiti i u proširenju carinske unije na Belorusiju i Kazahstan, jer Sporazum o slobodnoj trgovini koji imaju Srbija i Ruska Federacija počeo je da važi i za Belorusiju i

¹⁵ „Zakon o potvrđivanju Protokola između Vlade Republike Srbije i Vlade Ruske Federacije o izuzecima iz režima slobodne trgovine uz Sporazum između Savezne vlade Savezne Republike Jugoslavije i Vlade Ruske Federacije o slobodnoj trgovini između Savezne Republike Jugoslavije i Ruske Federacije“, od 28. avgusta 2000. godine, *Službeni glasnik Republike Srbije* „Međunarodni ugovori“ br. 105/2009, str.75-77.

¹⁶ Ibid., str. 77.

¹⁷ B92, *Biznis vesti*, www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2009&mm=04&dd=04&nav_id=353683, 26/10/2019.

¹⁸ Trgovinsko-industrijska komora Ruske Federacije, *Sporazumi*, <https://www.tikrf.org/sporazumi/>, 27/10/2019.

Kazahstan. Očigledno je da su ove zemlje želele da zaštite svoje osetljive i važne proizvode. Na drugoj strani, sa liste proizvoda koji se uvoze iz Ruske Federacije u Srbiju, a nalaze se na listi izuzetaka u odnosu na Protokol iz 2009. godine, više nema slavina, ventila i sličnih uređaja za cevovod, kotlova, rezervoara, dok je ostatak nepromenjen.¹⁹ Proširenje tržišta za plasman proizvoda iz Srbije po povoljnijim uslovima možemo smatrati za dobar podsticaj izvoznicima. Lista izuzetaka je donekle proširena, ali ne bi trebalo da ima veći efekat na ukupnu razmenu.

Protokol iz 2011. godine ima tri priloga i to:

- Prilog 1 sastoji se iz spiska proizvoda koji su izuzeti iz režima slobodne trgovine, a izvoze se iz Srbije, odnosno uvoze u Rusku Federaciju;
- Prilog 2 sadrži spisak proizvoda koji se izuzimaju iz režima slobodne trgovine, a uvoze se u Srbiju iz Ruske Federacije;
- Prilog 3 precizira pravila o poreklu robe.

U vezi celokupnog potpisanog sporazuma važno je istaći da je posebna pažnja poklonjena poreklu proizvoda na koje će se primenjivati preferencije. U prilogu br. 3, koji predstavlja deo Protokola dve vlade, navodi se da će se zemljom porekla robe smatrati zemlja na čijoj je teritoriji dobijena u potpunosti ili je prošla dovoljnu obradu.²⁰ Za dokazivanje zemlje porekla neophodno je podneti originalni sertifikat koji važi 12 meseci od trenutka kada ga potvrdi organ koji je ovlašćen za izdavanje, na ruskom ili engleskom jeziku.²¹

Najveći broj promena, koje su uvedene gore pomenutim protokolima, proizašle su sa strane Ruske Federacije, jer su u međuvremenu Rusija, Belorusija, Kazahstan i Ukrajina potpisale Sporazum o uspostavljanju jedinstvenog ekonomskog prostora 2003. godine. Četiri godine kasnije, potpisan je i Sporazum o stvaranju Jedinstvene carinske teritorije i uspostavljanju Carinske unije Rusije, Belorusije i Kazahstana. Unutrašnje granične kontrole nad kretanjem robe ukinute su 2011. godine, a januara naredne godine potpisan je Sporazum o stvaranju jedinstvenog ekonomskog

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Robom u potpunosti dobijenom u nekoj državi smatraju se rudna bogatstva, proizvodi biljnog porekla, žive životinje, proizvodi dobijeni lovom i ribolovom, morski proizvodi, proizvodi dobijeni na brodu – fabrici, izvađeni sa morskog dna, otpad i staro gvožđe, visokotehnološki proizvodi. Kriterijumom za dovoljnu obradu predviđa da je roba prošla dovoljnu obradu (preradu) ako je vrednost materijala upotrebljenog u procesu proizvodnje više od 50% domaćeg porekla. Uprava carina, Republika Srbija, Ministarstvo finansija, *Međunarodni sporazumi*, www.carina.rs/lat/informacije/Stranice/MedjunarodniSporazumi.aspx, 25/10/2019.

²¹ Ukoliko je carinska vrednost pošiljke manja od 5.000 dolara nije potrebno podnošenje sertifikata, već se dokaz o poreklu robe može podneti u obliku deklaracije na fakturi ili nekom drugom komercijalnom ili propratnom dokumentu. Ibidem.

prostora.²² Evroazijska ekonomska unija zvanično je osnovana 1. januara 2015. godine, a trenutne članice su: Rusija, Belorusija, Kazahstan, Jermenija i Kirgistan.

Spoljnotrgovinska razmena Srbije i Ruske Federacije

Nakon 2000. godine izvoz i uvoz na rusko tržište imao je tendenciju rasta sve do 2008. godine. Posledice svetske ekonomske krize uticale su na smanjenje kako ukupnog izvoza i uvoza Srbije, tako i na smanjenje spoljnotrgovinske razmene sa Ruskom Federacijom u toku 2009. i 2010. godine, nakon čega se ponovo beleži postepen rast.

Međutim, i pored veoma povoljnih uslova iz Sporazuma za izvoz srpske robe na rusko tržište, iz tabele broj 1 može se videti da se procenat učešća izvoza u Rusku Federaciju, u odnosu na ukupan izvoz Srbije, u posmatranom periodu (2000–2018) kretao od 2,94 (2001. godine) do 7,72 procenta (2012. godine). To nam pokazuje da za sve godine primene potpisanog sporazuma, nasuprot velikim očekivanjima, izvoznici iz Srbije nisu uspeali da ostvare najavljavano veliko povećanje obima izvoza na rusko tržište i shodno tome ovo tržište nije postiglo značajnije učešće u ukupnom izvozu Srbije, već se zadržalo sa učešćem ispod 10 procenta. Razlozi mogu biti mnogobrojni, od nedovoljne informisanosti proizvođača i izvoznika, preko nedovoljnih kapaciteta domaćih preduzeća da zadovolje tražnju Ruskog tržišta, zbog slabog udruživanja i ukрупnjavanja ponude, preko održavanja konstantnog kvaliteta robe, ili sezonskih varijacija u prinosima, i slično. Sa druge strane, udaljenost ruskog tržišta i najveće učešće niskotehnoloških proizvoda iz Srbije predstavljaju dugoročno ograničavajući faktor rastu vrednosti izvoza.

²² Ana Jović-Lazić, Ivona Lađevac, „Blisko inostranstvo u integracionim inicijativama Ruske Federacije: slučaj Evroazijske ekonomske unije”, u: Integracioni procesi u Evroaziji, (ur.) Dušan Proroković, Ana Jović Lazić, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2019, str. 266.

Tabela broj 1: Trgovinska razmena Srbije sa Ruskom Federacijom od 2000. do 2018. godine (u 000 USD i procentima)

God.	Izvoz			Uvoz		
	Ukupno*	Ruska Federacija**	Procentualno učešće	Ukupno *	Ruska Federacija **	Procentualno učešće
2000.	1558000,0	86000,0	5,52	3330000,0	305000,0	9,16
2001.	2721000,0	80000,0	2,94	4261000,0	665000,0	15,61
2002.	2075000,0	91000,0	4,39	5614000,0	777000,0	13,84
2003.	2755000,0	127000,0	4,61	7473000,0	1023000,0	13,69
2004.	3523000,0	152883,1	4,34	10753000,0	1396063,4	12,98
2005.	4482000,0	225251,5	5,03	10461000,0	1668726,4	15,95
2006.	6428000,0	311079,5	4,84	13170000,0	2142496,9	16,27
2007.	8825000,0	450591,6	5,11	18968000,0	2671645,6	14,09
2008.	10974000,0	550968,7	5,02	24042000,0	3519744,8	14,64
2009.	8344000,0	349424,3	4,18	15807000,0	1968118,6	12,45
2010.	9795000,0	534746,2	5,46	16471000,0	2156127,1	13,09
2011.	11779000,0	792309,4	6,73	19682000,0	2654223,9	13,36
2012.	11226000,0	866971,0	7,72	18923000,0	2078398,6	10,98
2013.	14610000,0	1062701,5	7,27	20550000,0	1903545,4	9,26
2014.	14845000,0	1029133,6	6,93	20196000,0	2335186,5	11,56
2015.	13376000,0	724825,8	5,41	17875000,0	1746219,5	9,77
2016.	14883000,0	795124,1	5,34	18899000,0	1503446,8	7,95
2017.	16997000,0	995130,6	5,85	21920000,0	1586247,0	7,23
2018.	19239000,0	1023572,5	5,32	25882800,0	2037087,2	7,87

Godina Izvoz Uvoz

* Podaci iz miliona dolara pretvoreni u hiljade dolara

** Podaci od 2000. do 2003. godine iz miliona dolara pretvoreni u hiljade dolara

Izvor: RZS (proračun autora)

Posmatrajući podatke može se zapaziti konstantan rast procentalnog učešća izvoza Republike Srbije u Rusku Federaciju sve do 2013. godine, a posle stagnacije u 2014. godini dolazi do pada u 2015. za 30%. Ovaj pad može se u manjoj meri pripisati naglom skoku dolara (u kome se obavlja trgovina

između dve zemlje), a u većoj meri je posledica ekonomske krize u koju je zapala Ruska Federacija. Rusija je danas jedan od četiri najveća proizvođača nafte u svetu koja gubi dve milijarde dolara sa svakim smanjenjem cene barela za jedan dolar.²³ Na ekonomsku krizu u Rusiji svakako je uticalo i smanjenje cene prirodnog gasa na svetskom tržištu sa 500 dolara na 170 dolara za 1000m³.²⁴ Posmatrajući izvoz naše zemlje na rusko tržište u poslednje tri godine može se zapaziti blagi oporavak, tako da je u toku 2018. godine izvoz dostigao nivo iz 2013. i 2014. godine, odnosno iznosi nešto više od milijardu dolara godišnje. Ceo posmatrani period možemo okarakterisati po oscilacijama u izvozu iz Srbije u Rusiju (sa trendovima rasta i padovima izvoza u 2001, 2009. i 2015. godini).

Zahvaljujući, pre svega, neelastičnoj tražnji Srbije za energentima iz Rusije obim i procentualni deo uvoza Srbije iz Rusije u najvećoj meri je zavistan od kretanja cene gasa. Učešće uvoza iz Ruske Federacije u ukupnom uvozu Republike Srbije kretalo se u intervalu od 7,23% u 2017. do 13,36% u 2011. godini. Posle ekonomske krize u Rusiji a naročito u 2016, 2017. i 2018. godini učešće u uvozu je ispod 8%, zahvaljujući pre svega smanjivanju cena nafte i gasa na globalnom tržištu, a koji imaju najveće učešće na našoj uvoznj strani. Tokom celokupnog posmatranog perioda Srbija je ostvarivala deficit u trgovinskoj razmeni (veća vrednost uvoza od vrednosti izvoza).

Ako posmatramo ukupan obim razmene između Srbije i Rusije iz tabele broj 2, možemo zapaziti da se ona kretala od 2,1 milijarde u 2009. godini do 3,4 milijarde dolara u 2011. godini, da bi 2018. iznosila nešto preko tri milijarde dolara.

²³ Cena nafte je u drugoj polovini 2014. i prvom kvartalu 2015. godine oborena sa 110 dolara na 60 dolara za barel, da bi u septembru 2015. godine cena bila 44 dolara. Zbog niske cene nafte došlo je do pada vrednosti rublje uz sankcije Zapada, Centralna banka Rusije je bila prinuđena da podigne referentnu kamatnu stopu sa 10,5% na 17%, kako bi zaustavila dalji pad rublje, koja je u ovom periodu oslabila prema dolaru za 20% a prema evru 26%. Da bi proizvodnja nafte bila rentabilna, odnosno sa nultim deficitom u budžetu zemalja OPEK-a, okvirna cena za Rusku Federaciju trebala bi da bude oko 100 dolara za barel.

²⁴ Predrag Petrović, Marija Petrović, „Globalni problemi i potencijali energetskih i drugih resursa“, 46. Međunarodni Kongres i izložba O KGH, Beograd, 2016, str. 416-417.

Tabela broj 2: Spoljnotrgovinska razmena Republike Srbije sa Ruskom Federacijom od 2009. do 2018. godine (u 000 USD)

Godina	Izvoz	Uvoz	Saldo	Ukupan obim razmene
2009.	349424,3	1813996,1	- 1464571,8	2163420,4
2010.	534746,2	2156127,1	- 1621380,9	2690873,3
2011.	792309,4	2654223,9	- 1861914,5	3446533,3
2012.	866971,0	2078398,3	- 1211427,3	2945369,3
2013.	1062701,6	1903545,7	- 840844,1	2966247,3
2014.	1029133,6	2335186,5	- 1306052,9	3364320,1
2015.	724826,0	1746219,5	- 1021393,5	2471045,5
2016.	795124,1	1503446,3	- 708322,2	2298570,4
2017.	995076,6	1586247,0	- 591170,4	2581323,6
2018.	1023572,4	2037087,0	- 1013514,6	3060659,4

Izvor: RZS (proračun autora)

U posljednjem desetogodišnjem periodu, Srbija ostvaruje konstantan deficit spoljnotrgovinske razmene, koji je 2013, 2016. i 2017. godine bio ispod milijardu dolara, a najveći je bio 2018. godine, ukupno 1,8 milijardi dolara. Izvoz na kraju posmatranog perioda u odnosu na početak povećan je skoro tri puta, dok je uvoz uz manje oscilacije 2018. imao povećanje od oko 20% u odnosu na 2009. godinu. Iako je posmatrano po vrednosti uvoz daleko nadmašivao izvoz u celokupnom posmatranom periodu, treba istaći kao uspeh skok od skoro tri puta u izvozu. Da bi videli kretanje spoljnotrgovinske razmene sa Rusijom, u poređenju sa drugim trgovinskim partnerima naše zemlje, pogledaćemo tabelu broj 3.

Kada posmatramo prvih pet zemalja prema vrednosti izvoza u periodu od 2014. do 2018. godine možemo zaključiti da se Ruska Federacija nalazi među prvih pet u posmatranom periodu, najčešće na četvrtom ili petom mestu. U tom kontekstu važno je takođe istaći da ona predstavlja najvažnijeg izvoznog partnera Srbije van tržišta EU i CEFTA, koji su primarna tržišta za izvoz Srbije. Ovde je važno istaći pre svega činjenicu da Srbija i sa EU, i sa CEFTA zemljama, kao i sa Ruskom Federacijom ima potpisane i provodi razne vidove sporazuma o slobodnoj trgovini. Međutim, za razliku od EU i zemalja CEFTA koje su zemlje susedi, Ruska Federacija je teritorijalno udaljeno tržište, pa je svaki vid povećanja vrednosti i obima razmene daleko teže postići i samim tim je veći i uspeh.

Sticanje statusa kandidata za članstvo u EU 1. septembra 2013. godine uticalo je na Sporazum o slobodnoj trgovini sa Ruskom Federacijom na način da je Srbija u obavezi da svoje propise i zakonsku regulativu prilagodi propisima EU, između ostalog i u oblasti zajedničke trgovinske politike. U trenutku punopravnog članstva Srbija mora izaći iz svih bilateralnih sporazuma koje je prethodno potpisala, uključujući i neke multilateralne sporazume, poput sporazuma CEFTA i sporazuma sa EAEU. U međuvremenu ovi sporazumi su na snazi i očekuje se njihova puna primena od strane Srbije.

Tabela broj 3. Prvih pet zemalja po vrednosti izvoza Srbije od 2014. do 2018. godine (u 000 USD)

2014.	Redni broj	1	2	3	4	5
	Zemlja	Italija	Nemačka	Bosna i Hercegovina	Ruska Federacija	Rumunija
	Vrednost izvoza	2576937,8	1773217,6	1319411,9	1029133,1	829987,4
2015.	Redni broj	1	2	3	4	5
	Zemlja	Italija	Nemačka	Bosna i Hercegovina	Rumunija	Ruska Federacija
	Vrednost izvoza	2162935,6	1672598,7	1171866,6	745621,6	724825,8
2016.	Redni broj	1	2	3	4	5
	Zemlja	Italija	Nemačka	Bosna i Hercegovina	Rumunija	Ruska Federacija
	Vrednost izvoza	2168783,4	1940369,3	1240658,1	851608,4	795124,1
2017.	Redni broj	1	2	3	4	5
	Zemlja	Italija	Nemačka	Bosna i Hercegovina	Ruska Federacija	Crna Gora
	Vrednost izvoza	2237025,2	2131504,6	1371334,6	995130,6	821286,3
2018.	Redni broj	1	2	3	4	5
	Zemlja	Italija	Nemačka	Bosna i Hercegovina	Rumunija	Ruska Federacija
	Vrednost izvoza	2356497,7	2296906,6	1523276,8	1141367,8	1023572,5

Izvor: RZS (proračun autora)

Značaj Ruske Federacije na uvoznoj strani veći je nego na izvoznoj, što se može objasniti energetsom zavisnošću Republike Srbije od uvoza energenata iz ove zemlje. Ako posmatramo prvih pet zemalja po vrednosti uvoza u poslednjih pet godina (tabela broj 4) možemo uočiti da je Rusija bila na drugom mestu po vrednosti uvoza u 2014. godini, a da se u poslednje tri godine nalazi na četvrtom mestu, iza Nemačke, Italije i Kine, kao najvažnijih trgovinskih partnera.

Tabela broj 4. Prvih pet zemalja po vrednosti uvoza Srbije od 2014. do 2018. godine (u 000 USD)

2014.	Redni broj	1	2	3	4	5
	Zemlja	Nemačka	Ruska Federacija	Italija	Kina	Mađarska
	Vrednost uvoza	2369771,1	2335186,7	2275395,6	1482311,5	1002219,5
2015.	Redni broj	1	2	3	4	5
	Zemlja	Nemačka	Italija	Ruska Federacija	Kina	Mađarska
	Vrednost uvoza	2207701,0	1890886,1	1746219,6	1465497,4	860327,4
2016.	Redni broj	1	2	3	4	5
	Zemlja	Nemačka	Italija	Kina	Ruska Federacija	Mađarska
	Vrednost uvoza	2425337,6	1957297,3	1522228,8	1503446,8	876266,6
2017.	Redni broj	1	2	3	4	5
	Zemlja	Nemačka	Italija	Kina	Ruska Federacija	Mađarska
	Vrednost uvoza	2774593,5	2207522,8	1767681,5	1586246,7	1064447,1
2018.	Redni broj	1	2	3	4	5
	Zemlja	Nemačka	Italija	Kina	Ruska Federacija	Mađarska
	Vrednost uvoza	3474415,3	2422627,0	2167522,4	2037087,2	1242143,7

Izvor: RZS (proračun autora)

Uzimajući u obzir rusku ekonomsku krizu i drastičan pad cene nafte i prirodnog gasa na svetskom tržištu, ne čudi pad vrednosti uvoza iz Rusije u kriznim godinama. Sa druge strane, povećanje vrednosti uvoza od oko 500 miliona dolara beleži se u 2018. godini u odnosu na 2016. i 2017. godinu.

Analiza najvažnijih sektora i proizvoda u spoljnotrgovinskoj razmeni Srbije sa Ruskom Federacijom

Da bismo upotpunili analizu spoljnotrgovinske razmene Srbije i Ruske Federacije ući ćemo u dublju analizu konkretnih sektora i proizvoda koji učestvuju u razmeni. Ta dubinska analiza pokazaće nam koji su sektori, odnosno proizvodi imali najveći boljitak od potpisanog sporazuma, a u kojima je još potreban napredak da bi se ostvarile veće vrednosti razmene.

Srpski sektor sa najvećom vrednošću izvoza u Rusku Federaciju u poslednjih pet godina je sektor hrane i živih životinja. Prosečna vrednost izvoza ovog sektora je nešto ispod 300 miliona dolara godišnje. Drugi po značaju je sektor izrađenih proizvoda svrstanih po materijalu. Ova dva sektora čine više od 50% izvoza Srbije u Rusku Federaciju. Vrednost izvoza ostalih sektora u periodu od 2014. do 2018. godine može se videti u tabeli broj 5. Posmatrano po sektorima izvoz za RF nije diversifikovan i u najvećoj meri (preko polovine) zavisi od uspešnosti dva pomenuta sektora.

Tabela broj 5: Izvoz Republike Srbije po sektorima u Rusku Federaciju od 2014. do 2018. godine (u 000 USD)

Sektor	Godina				
	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
0 - hrana i žive životinje	294939,8	259262,3	281929,8	330811,2	317684,9
1 - pića i duvan	7996,3	6130,5	7080,0	8323,9	11269,9
2 - sirove materije, nejestive, osim goriva	8181,8	4893,2	9612,8	8068,6	22464,6
3 - mineralna goriva, maziva i srodni proizvodi	2517,7	1526,3	227,1	1306,6	3759,9
4 - životinjska i biljna ulja, masti i voskovi	1424,4	145,4	360,4	982,4	64,6
5 - hemijski i sl. proizvodi, nigde nepomenuti	75212,5	75644,3	85888,1	110995,0	119570,8
6 - izrađeni proizvodi svrstani po materijalu	231743,3	142577,6	158210,6	242611,2	256520,9

Sektor	Godina				
	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
7 - mašine i transportni uređaji	218164,7	122447,2	120542,1	125327,2	118111,8
8 - razni gotovi proizvodi	188935,2	112194,6	131267,3	166693,0	174104,2
9 - proizvodi nepomenuti u SMTK Rev. 4	17,9	4,6	5,9	11,5	20,8

Izvor: RZS (proračun autora)

Samo tri sektora imaju manju vrednost izvoza u odnosu na početak posmatranog perioda (životinjska i biljna ulja, masti, mašine i transportni uređaji i razni gotovi proizvodi), dok svi ostali beleže rast. Najveći rast izvoza ostvario je sektor sirove materije, nejestive, osim goriva – skoro tri puta, dok sektor pića i duvan ima rast od 30%. Gotovo svi sektori beleže pad izvoza u 2015. i 2016. godini.

Za razliku od izvoza, na uveznoj strani Srbije sektor hrane i živih životinja iz Ruske Federacije čini oko 1% ukupnog uvoza. Najdominantniji sektor na uveznoj strani su mineralna goriva, maziva i srodni proizvodi. Ovim se još jednom potvrđuje energetska zavisnost uvoza iz Rusije. Pregled vrednosti uvoza svih sektora dat je u tabeli broj 6.

Tabela broj 6: Uvoz Republike Srbije po sektorima iz Ruske Federacije od 2014. do 2018. godine (u 000 USD)

Sektor	Godina				
	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
0 - hrana i žive životinje	19408,8	11064,4	13180,6	13689,7	15017,0
1 - pića i duvan	38154,7	33782,9	53560,1	44839,3	57006,9
2 - sirove materije, nejestive, osim goriva	52258,9	54661,6	46924,6	113504,6	55553,3
3 - mineralna goriva, maziva i srodni proizvodi	1778090,0	1285000,6	814734,4	896396,8	1392126,8
4 - životinjska i biljna ulja, masti i voskovi	1969,7	891,3	1776,2	7654,8	2897,5
5 - hemijski i sl. proizvodi, nigde nepomenuti	187096,2	169527,6	232547,4	216914,9	169927,5
6 - izrađeni proizvodi svrstani po materijalu	179185,7	156186,8	168047,3	217264,9	222280,2

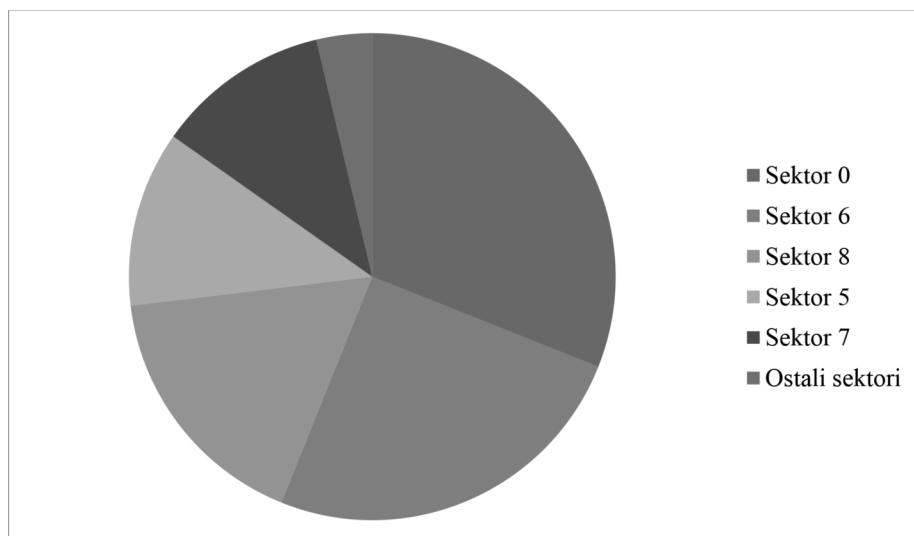
Sektor	Godina				
	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
7 - mašine i transportni uređaji	59166,5	23058,0	159140,9	52985,6	91828,8
8 - razni gotovi proizvodi	2771,6	2066,9	3549,8	4836,6	6643,7
9 - proizvodi nepomenuti u SMTK Rev. 4	17084,4	9979,4	9985,0	18159,8	23805,3

Izvor: RZS (proračun autora)

U sektoru 3 (mineralna goriva, maziva i srodni proizvodi) zabeležen je pad vrednosti uvoza u 2016. i 2017. godini za oko 50% u odnosu na 2014, izazvan velikim padom cene nafte i prirodnog gasa na svetskom tržištu. Ovaj sektor, kao najznačajniji u ukupnom uvozu naše zemlje iz Rusije, i dalje je ispod nivoa iz 2014. godine. Ostali sektori uglavnom beleže rast izvoza, posle stagnacije i smanjenja vrednosti 2015, 2016. i 2017. godine, osim hrane i živih životinja i hemijskih i sličnih proizvoda koji imaju neznatan pad vrednosti u odnosu na 2014. godinu.

Na grafikonu broj 1 može se videti procentualno učešće pet sektora sa najvećom vrednošću izvoza Republike Srbije u Rusku Federaciju za 2018. godinu.

Grafikon broj 1: Sektori sa najvećom vrednošću izvoza iz Republike Srbije u Rusku Federaciju za 2018. godinu

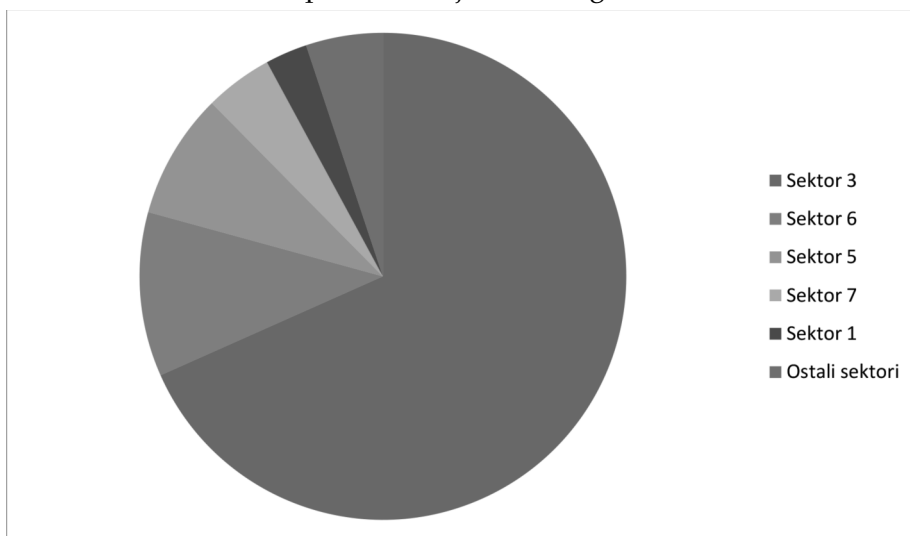

Izvor: RZS (proračun autora)

Pet najvažnijih sektora čine 96,3% od ukupnog izvoza u Rusku Federaciju, dok ostalih pet ima gotovo zanemarljivo učešće od 3,7%.

Ako posmatramo uvoz iz Ruske Federacije po sektorima na grafikonu broj 2 možemo uočiti da je on još manje raznovrstan od izvoza.

Grafikon broj 2: Sektori sa najvećom vrednošću uvoza iz Ruske Federacije u Republiku Srbiju za 2018. godinu

Izvor: RZS (proračun autora)

Sektor 3 (mineralna goriva, maziva i srodni proizvodi) učestvuje sa više od 2/3 uvoza, a samo sektor 6 ima vrednost uvoza iznad 10% u 2018. godini. Ukupno pet najznačajnijih sektora učestvuje sa 94,89% vrednosti uvoza, a ostali sektori imaju učešće nešto više od 5%.

Kada analizu usmerimo sa sektora na pojedinačne proizvode možemo uočiti da posle više godina u kojima su sveže jabuke bile naš najvažniji izvozni proizvod, u 2018. godini su to hula hop čarape. Ipak, iz sektora poljoprivrede, među deset proizvoda sa najvećom vrednošću izvoza su se istakla četiri proizvoda: jabuke, sir, breskve i jagode (tabela broj 7).

Tabela broj 7: Deset proizvoda sa najvećom vrednošću izvoza Republike Srbije u Rusku Federaciju za 2018. godinu (u 000 USD)

Red. broj	Proizvod	Vrednost izvoza
1.	8462400 - Ostale hula hop čarape, pletene ili kukičane	118556,3
2.	0574000 - Jabuke sveže	93343,8
3.	6251000 - Nove spoljne pneumatske gume za automobile	59108,5
4.	5429300 - Lekovi, nn, za maloprodaju	54851,2
5.	6417200 - Hartija i karton, premazani plastikom, ostalo	47441,1
6.	0249100 - Svež (nezreo) sir, uklj. i od surutke, i urda	32048,6
7.	7426000 - Centrifugalne pumpe, nn	31050,3
8.	0579330 - Breskve (uključujući nektarine), sveže	24739,7
9.	6827110 - Cevi od rafinisanog bakra	24705,0
10.	0579410 - Jagode, sveže	17666,8

Izvor: RZS (proračun autora)

Iz sektora 6 (izrađeni proizvodi svrstani po materijalu), kao drugog po vrednosti izvoza, najvažniji proizvodi su spoljne pneumatske gume, hartija i karton, kao i cevi od rafinisanog bakra. U sektoru 5 najvažniji izvozni proizvod su lekovi, a za sektor 7 centrifugalne pumpe.

Tabela broj 8: Deset proizvoda sa najvećom vrednošću uvoza iz Ruske Federacije u Republiku Srbiju za 2018. godinu (u 000 USD)

Red. broj	Proizvod	Vrednost izvoza
1.	3330000 - Nafta i ulja od bituminoznih minerala, sirovi	724244,2
2.	3432000 - Prirodni gas u gasovitom stanju	558192,4
3.	6824100 - Žica rafinisanog bakra	68585,3
4.	6841100 - Aluminijum, sirovi, nelegirani	55287,5
5.	7929500 - Ostali delovi aviona ili helikoptera	37043,2
6.	5221000 - Ugljenik (uključujući uglj. čađ), nn	36016,5
7.	5629100 - Đubriva sa azotom, fosforom i kalijumom, nn	34119,8
8.	1223900 - Prerađeni duvan, ekstrakti i esencije, nn	28387,4
9.	3250010 - Koks i polukoks od kamenog uglja	27035,6
10.	1222000 - Cigarete koje sadrže duvan	26149,9

Izvor: RZS (proračun autora)

Na uvoznjoj strani (tabela broj 8) dominantno mesto očekivano imaju nafta i prirodni gas, koji se u najvećoj meri i uvoze iz Ruske Federacije. Na trećem i četvrtom mestu po vrednosti uvoza su proizvodi crne i obojene metalurgije, dok se od poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda među prvih deset u 2018. godini nalaze prerađeni duvan i cigarete.

Posmatrajući spoljnotrgovinsku razmenu Srbije sa Ruskom Federacijom, po sektorima i proizvodima, može se zaključiti da je izvoz iz naše zemlje raznovrsniji i ravnomernije raspoređen po sektorima. Više od 1/3 izvoza čine poljoprivredni proizvodi iz oblasti voćarstva, a u manjoj meri mlečni proizvodi, meso i mesne prerađevine. Na uvoznjoj strani dominiraju nafta i prirodni gas sa preko 2/3 od ukupne vrednosti uvoza iz Rusije. S obzirom na više cene proizvoda koje uvozimo u odnosu na proizvode koje izvozimo u Rusku Federaciju, prisutan je konstantan deficit koji ostvarujemo u spoljnotrgovinskoj razmeni sa ovom zemljom.

Zaključna razmatranja

Prilikom analize spoljnotrgovinske razmene Srbije i Ruske Federacije, od 2000. godine zaključno sa 2018, uočeni su sledeći trendovi:

- Došlo je do rasta ukupnog obima trgovinske razmene
- Procentualno učešće izvoza u Rusku Federaciju, u odnosu na ukupan izvoz Srbije, ostvarivalo je uzlazni trend (sa padovima u 2001, 2009. i 2015. godini)
- Izvoz u RF nije prelazio 10% ukupnog izvoza Srbije
- Procentualno učešće RF u srpskom uvozu se kretalo od oko 7 do 17%
- Obim i procentualni deo uvoza Srbije iz Rusije u najvećoj meri je zavistan od kretanja cene energenata
- Srbija ima konstantan deficit u trgovinskoj razmeni sa Rusijom
- Izvoz Srbije u Rusiju u zadnjih 10 godina povećan je skoro tri puta
- Uvoz je, uz manje oscilacije 2018. imao povećanje od oko 20% u odnosu na 2009. godinu.
- Prema vrednosti izvoza Srbije, Ruska Federacija nalazi se među prvih pet, najčešće na četvrtom ili petom mestu
- RF je najvažniji izvozni partner Srbije van tržišta EU i CEFTA
- RF se nalazi među prvih pet zemalja po vrednosti uvoza, najčešće na drugom i četvrtom mestu
- Vrednost uvoza iz RF je u najvećoj meri uslovljena kretanjem cene energenata
- Srpski sektor sa najvećom vrednošću izvoza u Rusku Federaciju je sektor hrane i živih životinja

- Dva sektora (hrane i živih životinja, izrađenih proizvoda svrstanih po materijalu) čine više od 50% izvoza Srbije u RF
- Izvoz za RF nije dovoljno diversifikovan, jer u najvećoj meri zavisi od uspešnosti dva pomenuta sektora
- Najdominantniji sektor na uvoznjoj strani su mineralna goriva, maziva i srodni proizvodi, na koji otpada više od 2/3 ukupnog uvoza
- Iz sektora poljoprivrede, među deset proizvoda sa najvećom vrednošću izvoza su se istakli: jabuke, sir, breskve i jagode
- Na uvoznjoj strani dominantno mesto imaju nafta i prirodni gas, a zatim dolaze proizvodi crne i obojene metalurgije
- Više je diversifikovan izvoz od uvoza: više od 1/3 izvoza čine poljoprivredni proizvodi iz oblasti voćarstva, a u manjoj meri mlečni proizvodi, meso i mesne prerađevine, dok na uvoznjoj strani dominiraju nafta i prirodni gas sa preko 2/3 od ukupne vrednosti uvoza iz Rusije.

Uzimajući u obzir period od 19 godina, koliko se primenjuje Sporazum o slobodnoj trgovini sa Rusijom, ostvareni rezultati robne razmene na izvoznjoj strani su ispod očekivanja. Opšti je utisak da rusko tržište nije dovoljno iskorišćeno kada je u pitanju izvoz naše robe, s obzirom na carinske olakšice i veliki potencijal tog tržišta. Prvenstveno izvoz proizvoda sa niskom prodajnom cenom (nepreradeni ili nisko prerađeni poljoprivredni proizvodi) uz visoke transportne troškove predstavlja ograničavajući faktor, a zbog udaljenosti tržišta prisutan je stalni spoljnotrgovinski deficit, pri tome uzimajući u obzir našu energetska zavisnost od Ruske Federacije. Nedovoljne količine i neujednačen kvalitet robe koju naši proizvođači mogu da ponude takođe predstavlja kočnicu većem izvozu. Tu su takođe prisutni strogi fitosanitarni i veterinarski standardi koje naši proizvodi nekada nisu u stanju da ispune, zbog čega je bilo slučajeva vraćanja isporučenih proizvoda poput voća, mesa, suhomesnatih i mlečnih proizvoda.

Očigledno je da najbolje izvozne rezultate Srbija postiže u sektoru poljoprivrede, posebno voćarstvu, pa bi zbog postojanja komparativnih prednosti ovaj sektor trebalo i dalje podsticati. Trenutna poljoprivredna politika akcenat stavlja na forsiranje stočarstva koje daje ograničene rezultate u izvozu. Značajnije izvozne rezultate na rusko tržište nemoguće je postići bez izvoza industrijskih proizvoda. Pokušaji Srbije da „progura“ izvoz automobila fabrike „Fiat“ iz Kragujevca pod preferencijalnim uslovima u okviru bilateralnog Sporazuma o slobodnoj trgovini i Sporazuma sa Evroazijskom ekonomskom unijom, ostali su bez uspeha.

Pristupanjem STO 2012. godine Ruska Federacija uspostavila je multilateralne odnose sa preko 90% zemalja u oblasti trgovine, čime je Srbija delimično izgubila povlašćen status koji je do tada imala. Poštujući princip najpovlašćenije nacije kao član STO, rusko tržište postaje konkurentnije za sve učesnike na njemu, samim tim i za našu zemlju. Na drugoj strani, Republika Srbija približavanjem EU približava se i zajedničkoj politici u

oblasti trgovine, pa u trenutku punopravnog članstva mora napustiti sve bilateralne i regionalne sporazume o trgovini, uključujući i Sporazum sa Evroazijskom ekonomskom unijom. Zbog toga je još važnije iskoristiti trenutno važeće sporazume i olakšice i bolje pozicionirati proizvode iz Srbije na ruskom tržištu.

Dosadašnjim aranžmanima propuštena je šansa za veći izvoz poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda, u odnosu na potencijale naše zemlje i ruskog tržišta koje ove proizvode uvozi u velikim količinama. Potrebno je da država podsticajnim merama ohrabri izvoznike jabuka, breskvi, jagoda kako bi se povećale količine i kvalitet voća koje se izvozi. Propuštene su i prilike u povećanju izvoza mesa i suhomesnatih proizvoda, a najveća prepreka su standardi koje naši proizvođači i njihovi proizvodi ne ispunjavaju u dovoljnoj meri, pa bi ih trebalo dostići u najkraćem mogućem roku, da bi se proizvodi ovog sektora u većoj meri plasirali na rusko tržište. Iako se najveći broj proizvoda i do sada izvezio pod preferencijalnim uslovima trebalo bi u budućnosti težiti da se sa liste izuzetaka izuzmu putnički automobili, jer bi to našem izvozu donelo značajne prihode, a na duži rok uticalo na smanjenje spoljnotrgovinskog deficita.

U narednom periodu ostaje da se vidi da li će Srbija na bolji način iskoristiti aktuelan Sporazum sa Evroazijskom ekonomskom unijom u odnosu na prethodno važeće bilateralne sporazume. Može se još zaključiti da tradicionalno prijateljstvo Srbije i Rusije na političkom i međunarodnom planu nije u dovoljnoj meri odslikano na spoljnotrgovinsku razmenu, uzimajući u obzir sve do sada potpisane sporazume. Veću korist u dosadašnjoj razmeni robe ostvarila je Ruska Federacija u odnosu na Republiku Srbiju, što u stvari ne čudi kada se upoređi veličina dve države, resursi kojima raspolažu i nivo našeg privrednog razvoja u ovom trenutku.

Literatura

„Zakon o potvrđivanju Protokola između Vlade Republike Srbije i Vlade Ruske Federacije o izuzecima iz režima slobodne trgovine uz Sporazum između Savezne vlade Savezne Republike Jugoslavije i Vlade Ruske Federacije o slobodnoj trgovini između Savezne Republike Jugoslavije i Ruske Federacije“, od 28. avgusta 2000. godine, Službeni glasnik Republike Srbije „Međunarodni ugovori“ br. 105/2009, str.75-77.

„Zakon o potvrđivanju sporazuma između Savezne vlade Savezne Republike Jugoslavije i vlade Ruske Federacije o slobodnoj trgovini između Savezne Republike Jugoslavije i Ruske Federacije“, Službeni list SRJ „Međunarodni ugovori“ br. 1/2001.

B92, Biznis vesti, www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2009&mm=04&dd=04&nav_id=353683, 26/10/2019.

- Jelisavac Trošić, Sanja, „Prelazni sporazum o trgovini između EU i Srbije, i njegova početna primena“, *Međunarodna politika*, br. 1134 Vol. LX, 2009, str. 26-45.
- Jelisavac Trošić, Sanja, “Serbia’s Sustainable Development Strategy and Industrial Policy for the European Union and the World Trade Organization“, in: M Yülek (ed.), *Industrial Policy and Sustainable Growth*, Springer, 2018, p. 268.
- Jelisavac Trošić, Sanja, Todić, Dragoljub, Stamenović, Milorad, Svetska trgovinska organizacija, životna sredina i sistem zdravstvene zaštite, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2018, str. 184.
- Jović-Lazić, Ana, Lađevac, Ivona, „Blisko inostranstvo u integracionim inicijativama Ruske Federacije: slučaj Evroazijske ekonomske unije“, u: *Integracioni procesi u Evroaziji*, (ur.) Dušan Proroković, Ana Jović Lazić, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2019, str. 266.
- Petrović, Predrag, Petrović, Marija, „Globalni problemi i potencijali energetske i drugih resursa“, 46. Međunarodni Kongres i izložba OKGH, Beograd, 2016, str. 416-417.
- Privredna komora Srbije, Međunarodni sporazumi o slobodnoj trgovini, <https://pks.rs/strana/sekcija/međunarodni-sporazumi-o-slobodnoj-trgovini>, 13/12/2019.
- Razvojna agencija Srbije, Sporazumi o slobodnoj trgovini, <https://ras.gov.rs/podrska-izvozu/sporazumi-o-slobodnoj-trgovini>, 19/10/2019.
- Republički zavod za statistiku, <https://www.stat.gov.rs/>, 19/10/2019.
- Stekić, Nenad, „Evroskepticizam kao činilac političkog identiteta građana Srbije“, *Međunarodna politika*, god. LXVIII, br. 1166-67, 2017, str. 17.
- Trapara Vladimir, Prelamanje odnosa Rusije i Sjedinjenih Država nakon izbora Trampa na Srbiju, *Međunarodna politika*, god. LXVIII, br. 1168, oktobar–decembar 2017.
- Trgovinsko-industrijska komora Ruske Federacije, Sporazumi, <https://www.tikrf.org/sporazumi/>, 27/10/2019.
- Uprava carina, Republika Srbija, Ministarstvo finansija, Međunarodni sporazumi, www.carina.rs/lat/informacije/Stranice/MedjunarodniSporazumi.aspx, 25/10/2019.
- Vlada Republike Srbije, Predstavljen Nacrt programa ekonomskih reformi, <https://www.srbija.gov.rs/vest/434214/predstavljen-nacrt-programa-ekonomskih-reformi.php>, Beograd, 20/12/ 2019.

IMPACT OF THE BILATERAL FREE TRADE AGREEMENT ON THE FOREIGN TRADE EXCHANGE OF THE REPUBLIC OF SERBIA WITH THE RUSSIAN FEDERATION

ABSTRACT

The establishment of free trade relations between the Republic of Serbia and the Russian Federation has been in force for 19 years through signed agreements and protocols. In the meantime, the political movements and transformations of both countries, the development of the economy, the signing of agreements with third countries, entry into regional integrations, the global economic crisis, and many other events have left their mark on the trade relations of the two countries. In the paper we explore the starting hypothesis that the Agreement had a positive impact on the growth and diversification of trade between the Republic of Serbia and the Russian Federation. Given that a sufficient period of time has passed for the implementation of the Free Trade Agreement, it is authors intention to analyze its impact, what changes it has brought, and what concrete effects it has had on the trade between the two countries. Several trade trends were identified through the analysis: the trend of Serbia's constant trade deficit in exchange with Russia, the trend of energy import dependence of Serbia, the significant presence of low-level agricultural products in Serbia's exports, and others.

The entire period of 19 years is analyzed in the paper, with a particular focus on the last 10 years. During the analysis, the period of the global economic crisis was singled out, as well as the impact of fluctuations in the price of oil and natural gas on changes in the value of trade, as they explain part of the changes in the foreign trade. The introductory considerations highlight the essential features of the Agreement itself, as well as the changes it has undergone over the years. Then, an analysis of the total value of trade, percentage participation and comparison with other major Serbian trade countries. Finally, the paper presents an analysis of the most important sectors and then of the products that participate in the foreign trade relations of the two countries. The conclusion provides an overview of the trends observed, provides some recommendations for incentive measures, as well as guidelines for improving Serbia's trade relations with the Russian Federation.

Key words: Republic of Serbia, Russian Federation, Free Trade Agreement, Foreign Trade, Free Trade, Market, Exchange, Natural Gas, Agricultural Products.

PRAVEDNO DRUŠTVO: UTOPIJA ILI ZBILJA

David Đ. Dašić, *Pravedno društvo: utopija ili zbilja*, Albatros plus, Beograd 2019.

Na beogradskom Sajmu knjiga, u izdanju renomiranog izdavača, predstavljena je jedna kod nas dugo očekivana knjiga, iz pera jednog od naših vodećih intelektualaca i doajena naše diplomatije – Davida Đ. Dašića. Odmah treba reći da je pred nama jedna, po mnogo čemu, izuzetna knjiga. U njoj autor, sviknut na krupne zahvate, na svestran način, u svim pravcima ispituje i proučava fenomen pravednog društva: današnji čovek, koračajući neverovatnim progresom napred, približava li se toj iskonskoj težnji ili se od nje udaljava. Jedno je, međutim, nesporno, poručuje nam autor, od ideje nedostignutog pravednog društva čovek nikada neće odustati.

Zašto je tema pravednog društva postala toliko važna i aktuelna i zašto će ona ostati barem tokom ovog XXI veka? Autor već u uvodnim napomenama upozorva i pojedinca i društva: „U eri neoliberalnog kapitalizma koja traje skoro pet decenija, razlike između bogatih i siromašnih dramatično su se produbile i proširile i postale društveno neprihvatljive, socijalno neizdržive i politički neodržive u svakom pogledu. Veliki broj ljudi u svetu živi u ekstremnom siromaštvu (penuriji) uporedo s gomilanjem i kamaćenjem ogromnog bogatstva u rukama pripadnika kapitalističke klase i njene super klase (faktokratije).“

Ova knjiga se sastoji od 48 eseja dobro povezanih u jedan logični niz, ubedljivo i argumentovano izloženih na nevelikom broju strana. Sve teze iznete u esejima autor nam briljantno predstavlja, potkrepljene su relevantnim citatima, literaturom, potvrđene neoborivim podacima. Knjiga je opremljena i prati je opširna bibliografija, indeks ličnih imena sa neophodnim objašnjenjima i predmetni indeks.

Autor, David Dašić, poznat naročito najširoj stručnoj i naučnoj javnosti, naš je poznati društveni delatnik, naučnik, profesor emeritus, diplomata, ambasador. Objavio je preko 250 bibliografskih jedinica, a njegove su knjige razasute po svetu na najprestižnijim mestima. Autorova specijalnost su upravo ovakve izazovne teme, svestrane i multidisciplinarne, obimni zahvati kao što su knjige *Istorija diplomatije*, *Principi ekonomike*, *Minuli rad* i druge.

Čitanje ovog polivalentnog dela zbilja mi je predstavljalo retko zadovoljstvo, nešto što sam priželjkivao da pročitam iz domena društvene pravde i slobode, one koja se kritički gleda i postavlja kao jedino moguća i celovita a to znači sa leve strane sveta. To nije podrška autoru što smo istih levih uverenja, iako je i to važno u uslovima razdrobljenih levih intelektualnih snaga, već u nesumnjivom širokom znanju i trudu autora izloženom na jedan koncentrisan i sintetički način, izbegavajući sve suvišne fraze i sva nepotrebna potvrđivanja.

Zaslužuje pohvalu kondenzovani stil kojim autor piše i čitaoca drži prikovanog za tako ozbiljno štivo, kao da je u pitanju literarno delo a ne temeljna filozofska, istorijska, politekomska, društvena rasprava.

Autor je uspeo da napravi jedan nimalo lak obuhvat osnovne ideje, koju kroz čitavu seriju eseja praktično prati od nastanka ljudskog društva, odnosno religija, pa preko ključnih filozofskih, političkih, socioloških, ekonomskih, organizaciono partijskih segmenata, divergentnih ideja i snaga koje u svim, pa i ovim našim, vremenima tvore samo imaginarno odnosno prividno pravedno društvo. Zato budućnost i pripada pravednom društvu i autor se latio posla da ukaže na njegove zapretene puteve.

Nema nikakve sumnje da snaga kapitalizma leži u snazi njegovog prilagođavanja. I obrnuto, ovde se uveravamo da se slabost socijalizma sastoji u njegovoj nesposobnosti prilagođavanja. Ni jugoslovenski socijalizam, koji je sa samoupravljanjem doneo jednu novu istorijsku dimenziju, nije uspeo. Ali to nikako ne znači da je ideja i borba za pravedno društvo potrošena.

Autor se pridružuje onoj plejadi mislilaca koji potpuno opravdano ukazuju na ekstremnu koncentraciju bogatstva u rukama malog broja pojedinaca i ekstremno siromaštvo najvećeg dela svetske populacije. I naravno, uprkos tom katastrofalnom stanju, vodeći krugovi (neo)liberalnog kapitalizma jedino sve vreme insistiraju na očuvanju poretka kapitala i profita, i na mrvicama koje sa stola udeljaju radničkoj klasi, na drugoj strani. Oni nikako ne promišljaju i nedozvoljavaju njegovu promenu.

Autor govori o rađanju i narastanju jedne nove levece u svetu koja je jasno protiv neoliberalnog kapitalizma i postojeće eksploatacije radnika, radničke klase i svih radnih slojeva u društvu, „protiv nepodnošljivih socijalnih razlika između bogatih i siromašnih, protiv postojeće neograničene moći kapitala, protiv postojećeg monopola političkih partija koje su pupčanom vrpcom vezane za kapital i protiv postojeće ekonomske i političke diktature kapitalističke klase i globalne superklase“. Ta nova politička snaga „zalaže se za nove i ekonomski uravnoteženije odnose između radnika i vlasnika kapitala, uz uspostavljanje ravnoteže između interesa rada i kapitala, štiteći autentične interese radnika i svih drugih radnih slojeva društva koji isključivo žive od svog tekućeg rada, prodajući svoju radnu snagu kao robu, jer su na to primorani“.

Marks je ovde rehabilitovan i dato mu je ono zasluženno mesto koje mu pripada kao neprevaziđenom naučnom kritičaru kapitalističkog društveno-ekonomskog sistema (političke ekonomije kapitalizma kao biti tog sistema). Bez Marksa nije moguće objasniti i razumeti suštinu kapitalizma, jer je on, naslanjajući se i razvijajući klasičnu buržoasku političku ekonomiju Adama Smita i Davida Rikarda, proniknuo u suštinu kapitalističkog društvenog poretka (ko jedino stvara višak vrednosti a ko sam prisvaja profit).

U eseju „Zašto je Marks nezaobilazan?“, autor nam pokazuje da „niko bolje od Marksa, ni pre niti posle njega, nije saopštio tako preciznu dijagnozu bolesti od koje pati kapitalističko društvo“, a da je njegova oštrica kritike uperena protiv kapitalističkog načina proizvodnje i kapitalističkog poretka „zalažući se za njegovo radikalno menjanje, tačnije razaranje“.

Doprinos autora povratku levih ideja u našu društvenu svest, na našu naučnu i političku scenu, vredan je svake pohvale i pažnje. I naravno, temeljno te ideje potpuno korespondiraju sa revitalizacijom nove jugoslovenske ideje koja se u društvu postepeno oseća i koja traži svoje mesto pod suncem. U ovom višestruko inspirativnom radu autor joj na tom putu pomaže i daje snažan vetar u leđa. Treba pozdraviti svaki napor i svaki razgovor kojim se oživljava jugoslovenska ideja u novim istorijskim uslovima, kao neiskazana sveobuhvatna i integrativna ideja budućnosti.

Iz čitavog niza eseja koje nam autor u ovoj knjizi nudi, skrenuo bih pažnju na neke: *Era neoliberalizma, neizvesnosti i rizika, Trijumfalizam i euforija na Zapadu, Bogati i siromašni, Šta generiše siromaštvo?, Oktobarska i druge socijalističke revolucije, „Brodolom“ stare levice, Nije u socijalizmu sve bilo crno!*, te *Građansko društvo socijalne pravde*.

Autor nam, kao društveno odgovoran angažovan istraživač, nudi izlaz iz duboko klasnog i podeljenog društva na bogate i siromašne, iz društva koje nema perspektive. „Pravedno društvo nije utopija, nego moguća i dogledna stvarnost. Svaki uspeh, i najmanji, koji bi se postigao u tom pogledu bio bi istorijski pomak na putu ka novom poželjnom društvu, pravednijem i odgovornijem od postojećeg kapitalističkog društva“. To nije ništa drugo nego opredeljenje za *ново građansko demokratsko društvo*, za društvo socijalne pravde, za pravedno društvo, traganje za trećim putem u budućem razvitku društva *nalik na neki mogući liberalni socijalizam*.

Srećko ĐUKIĆ

KONTROVERZE SPOLJNE POLITIKE SAD I MEĐUNARODNIH ODNOSA U TRAMPOVOJ ERI

Vladimir Trapara i Aleksandar Jazić (urs), *Kontroverze spoljne politike SAD i međunarodnih odnosa u Trampovoj eri*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2019, str. 216.

Zbornikom radova *Kontroverze spoljne politike SAD i međunarodnih odnosa u Trampovoj eri*, u izdanju Instituta za međunarodnu politiku i privredu u Beogradu, priređivači su nastojali da rasvetle neke od najznačajnijih tačaka u američkoj spoljnoj politici i međunarodnim odnosima karakterističnih za mandat trenutnog šefa države Sjedinjenih Američkih Država, Donalda Trampa. Sadržinski, zbornik broji deset radova kojima se tematizuju različita pitanja i sadrži radove naučnika i istraživača iz oblasti međunarodnih odnosa, spoljne politike, bezbednosti, prava i ekonomije. Ono što potencijalno nedostaje zborniku jesu pitanja kojima se rasvetljava položaj Srbije i drugih balkanskih zemalja u eri Trampovog predsednikovanja. No, kako to i sami priređivači napominju, to samo može biti dodatni podsticaj za istraživače da sagledavanjem opštih i aktuelnih uzusa po kojima funkcioniše trenutna Trampova administracija, dodatno istraže njene implikacije po Srbiju i region Balkana.

Dok prva dva rada u zborniku govore o Trampovoj spoljnoj politici uopšteno, sledeća dva za predmet analize imaju pojedine njene elemente. Preostalih šest radova karakteriše regionalni pristup, gde autori pokrivaju pitanja aktuelnog američkog pristupa Evropi, Kini, Bliskom istoku i Africi. Naime, prvim radom autor problematizuje turbulencije u američkoj spoljnoj politici za vreme Trampove administracije. Drugim rečima, stavovi i interesi establišmenta i institucionalnih aktera kao intervenišuća varijabla u američkoj spoljnoj politici, glavna su okosnica ovog rada. Drugim radom preispituju se Hantingtonova predviđanja o američkom društvu i državi i ispituje fenomen „trampizma“ kao svojevrsnog tipa vladavine. U trećem po redu članku, autor vrši analizu viđenja pretnji identifikovanih u najznačajnijim strateškim dokumentima Trampove administracije. Zaključkom o „strateškoj paranoji“ prisutnoj u ovim izvorima, autor odlazi i korak dalje dajući viđenje potencijalnih korekcija spoljnopolitičkih odluka ukoliko dođe do produžetka mandata aktuelnog američkog predsednika. Četvrtim radom u zborniku, koji je koautorstvo tri istraživača, akcentuje se jedna od konstanti Trampove spoljne politike – unilateralna povlačenja SAD iz međunarodnih sporazuma. Drugim rečima, hronološkim pregledom događaja koji su najavili povlačenje Sjedinjenih Američkih Država iz određenih angažmana, koautori analiziraju implikacije ovog trenda na globalnom nivou i preispituju održivost aktuelnog svetskog poretka, apostrofirajući neizvesnost buduće američke spoljne politike.

Peti članak otvara onaj deo publikacije kojim se tematizuju određeni regioni u kontekstu Trampove spoljne politike. U konkretnom slučaju, u radu je akcenat stavljen na fragmentiranu Evropu iz ugla američke administracije, njeno tretiranje u odnosu na postojeći američki konflikt sa Rusijom i Kinom, ali i na konsekvence koje ovakav pristup ima po unutrašnju koheziju EU i ostala važna pitanja evropskog kontinenta. U naredna dva članka, autorke se bave sino-američkim odnosima u uslovima preispitivanja savremenog svetskog poretka. Konkretnije, u šestom radu, autorka analizira bilateralne odnose na relaciji Vašington–Peking i najznačajnije događaje koji su ih obeležili u periodu Trampovog predsednikovanja i ekonomskog jačanja NR Kine. Pored preispitivanja „opasnosti od Kine“, autorka, u prediktivnom maniru, daje i viđenje buduće dinamike sino-američkih odnosa. Sedmim po redu člankom, autorka dotiče jedno od najkontroverznijih pitanja u odnosima SAD i Kine – pitanje konkurencije moći i preispitivanje leaderske pozicije SAD u borbi za globalnog hegemonu. Predmet analize narednog članka jesu glavna obeležja Trampove bliskoistočne politike, a naročito u kontekstu američke politike prema Iranu. U atmosferi sve slabije kohezije među zemljama bliskoistočnog regiona, autorka naglašava postojanje bezbednosne dileme između glavnih aktera, što predstavlja vrlo značajan alat za dalje analitičke poduhvate u ispitivanju političke i bezbednosne dinamike ovog dela sveta. Bliskoistočna tematika u kontekstu Trampove administracije predmet je analize i devetog rada u publikaciji, ovaj put odnoseći se na mesto Persijskog zaliva u spoljnoj politici SAD. Naglašavanjem reaktualizacije mesta i uloge Persijskog zaliva za vreme tekućeg mandata američkog šefa države, analiza je usmerena na snažno oponiranje SAD Iranu i pragmatično održavanje odnosa Sjedinjenih Američkih Država sa petromonarhijama – Izraelom i Saudijskom Arabijom. Poslednjim, desetim radom, akcentuje se američko vojno prisustvo na afričkom kontinentu i njegov značaj za spoljnopolitičko delovanje Sjedinjenih Američkih Država. Testirajući nekoliko hipoteza, autor naglašava da ovo prisustvo predstavlja konstantu američke spoljne politike koja neće jenjavati u godinama koje će uslediti, te da ono može samo biti prilagođeno novim okolnostima, poput onih u vidu geostrateškog i geoekonomskog nadmetanja SAD sa Rusijom i Kinom u različitim delovima sveta.

Ono što predstavlja važan segment ove publikacije jeste činjenica da se dotiče jedno od najaktuelnijih pitanja savremenih međunarodnih odnosa, a dodatnu saznavnu vrednost karakteriše sam datum publikovanja budući da nastaje u trenutku priprema kampanje povodom predstojećih, novih predsedničkih izbora. U tom kontekstu, radovima se na jedan adekvatan i analitički način zainteresovanima predočava dosadašnji tok Trampovog predsednikovanja i nudi okvir za sveobuhvatnije razumevanje politike SAD prema drugim subjektima međunarodne zajednice. Stav da je teško izvoditi bilo kakva predviđanja u domenu društvenih nauka postaje dodatno izražen činjenicom da je Trampova spoljna politika još nezahvalnija za predikcije.

Stoga publikovani radovi predstavljaju vrlo značajan analitički alat u tematizovanju i proučavanju jednog od najaktuelnijih pitanja današnjice. Pored analitičkog, ova publikacija je i izrazito informativnog karaktera te tako predstavlja koristan izvor znanja ne samo za ekspertsku javnost, već i za širu zainteresovanu publiku.

Nevena ŠEKARIĆ

INTEGRACIONI PROCESI U EVROAZIJI

Dušan Proroković & Ana Jović-Lazić (urs), *Integracioni procesi u Evroaziji*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2019, str. 351, ISBN: 978-86-7067-270-3

Ogromno geografsko prostranstvo i ujedno najveća svetska kopnena masa – Evroazija, decenijama predstavlja inspiraciju akademskim autorima u oblasti proučavanja međunarodnih odnosa, ekonomije i geopolitike. U novije vreme sa rastom kineske ekonomske i političke moći, sve većom asertivnošću drugih regionalnih sila ovog prostora, i iniciranjem inicijativa globalnih razmera, naučno proučavanje problema i izazova saradnje među državama ovog regiona postaje masovnije i produbljenije. Tematski zbornik „Integracioni procesi u Evroaziji“, u izdanju Instituta za međunarodnu politiku i privredu u Beogradu, predstavlja jedno od takvih nastojanja za preglednim uopštavanjem trenutnog stanja i perspektiva integracionih procesa u ovom delu sveta. Nastao je kao rezultat rada na projektu Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolitički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti“ (Ev.br. 179029).

Činjenica da ovo područje predstavlja (ili će predstavljati) epicentar moderne svetske politike, kao i da su kompleksnost i dinamičnost osnovne odlike procesa regionalnog grupisanja u ovom regionu, bila je glavna motivacija za tematskim uobličavanjem fenomena integrativnih procesa. Globalna kineska inicijativa “Pojas i put” etablirala je prostor Evroazije u red najvažnijeg svetskog geografskog prostora koje će u budućnosti sigurno imati najveći uticaj na kreiranje svetske politike. Osim toga, prema navodima urednika ovog Zbornika, lokalni konflikti i incidenti ograničenog dejstva obiluju širom ovog prostora, što Evroaziju čini globalnim bezbednosnim i političko-vojn timer izazovom za Evropsku uniju i SAD.

Sa ukupno 15 članaka, Zbornik je podeljen u tri tematski komplementarne celine koje tretiraju značajne delove evroazijske kopnene mase i bave se perspektivama dublje integracije na političkom, ekonomskom i bezbednosnom nivou: azijsko-pacifički region, južna Azija i Bliski istok, te postsovjetski prostor.

Prvo poglavlje posvećeno je integrativnim procesima u azijsko-pacifičkom regionu i čini ga pet akademskih radova. Članci upućuju na međunarodne ekonomske aspekte politike integracija Kine u Evroaziji, i na transpacifičko partnerstvo u kontekstu rivaliteta SAD i Kine. Osim toga, autori se bave i ekonomskim partnerstvom između EU i Japana. Bezbednosni pristup ovom regionu analiziran je u okviru radova koji proučavaju veliku strategiju Kine kao ključnog činioca izmenjenih bezbednosnih politika u

Aziji, kao i Šangajsku organizaciju za saradnju kao indikatora “novog poretka” na Istoku. Radovi ovog poglavlja apostrofiraju politiku ekonomskih integracija Kine u Evroaziji kroz njeno učešće u multilateralnim forumima, preciznije ASEAN-u, Azijskoj razvojnoj banci, forumu BRIKS i njegovoj novouspostavljenoj Novoj razvojnoj banci. Osim toga naglašava se presudni značaj inicijative “Pojas i put”, kao i finansijski instrumenti koji ga prate, poput Fonda Puta svile i Azijske infrastrukturne investicione banke (AIIB). Komplementarno ekonomskom, u pojedinim radovima se prožima i analiza bezbednosne politike kroz prizmu “Velike strategije” Kine kao činioca konvergencije bezbednosnih politika na širem prostoru Azije. Dva rada proučavaju transpacifičko partnerstvo u kontekstu rivaliteta dve najveće svetske sile SAD i Kine, i njene benevolentnosti u novonastalom “vakuumu moći”. Analiza obuhvata sporazum o ekonomskom partnerstvu između Japana i EU, kao prateće pojave dobrih veza dve pomenute strane i sve više rastućih makrotrgovinskih indikatora saradnje. Osim prednosti i ograničenja Sporazuma između dve strane, nude se preliminarne političke i ekonomske preporuke u datim oblastima. Poslednji rad ovog poglavlja analizira hronološki razvoj i organe ŠOS-a kao indikatora “novog poretka” na Istoku. Nudi se presek saradnje ŠOS-a sa drugim međunarodnim organizacijama (OUKB, ZND, UNODC, Interpol), kao i argument da savremena spoljna politika SAD svojim negativnim delovanjem *ipso facto* doprinosi regionalnom umrežavanju u Aziji. U okviru ovog poglavlja autori su nastojali da predstavljaju dominantno ekonomske i bezbednosne činioce koji doprinose integracionom procesu među državama azijsko-pacifičkog regiona. Međutim, većina radova pruža deskripciju trenutnog stanja ne navodeći konkretne moduse niti buduće efekte istraživanih pojava na dinamiku trenutnih, i moguće perspektive budućih integracionih procesa koji se odvijaju na ovom prostoru.

Drugo poglavlje obuhvata analize južne Azije i Bliskog istoka predstavljene u tri članka. Prvi članak u ovoj grupi odnosi se na opšte aspekte regionalne saradnje u ovom delu Azije. Navodeći geopolitičke specifičnosti ovog regiona, naglašava se značaj Asocijacije za regionalnu saradnju južne Azije (SAARK). Kao najznačajnije uzroke posrtanja regionalne saradnje u ovom delu Azije, autor navodi ulogu Indije kao *volens-nolens* hegemonu i potencijalni strah malih država okruženja od mogućeg apsorbovanja. Pruženo je utemeljenje prema kom pitanje opstanka i uspešnosti SAARK-a u velikoj meri zavisi od pozicije Indije u odnosu na region, kao i od Inicijative za multisektorsku tehnološku i privrednu saradnju u Bengalskom zalivu (BIMSTEC), organizacije koja je proširila domen svojih ingerencija sa ekonomskih, na borbu protiv terorizma, kulturu, ekološka pitanja i slično. Drugi članak se bavi evolucijom Asocijacije zemalja jugoistočne Azije (ASEAN) iz čisto ekonomske u klasičnu političko-bezbednosnu međuvladinu organizaciju. Autor navodi tri faze u uspostavljanju ove organizacije (formiranje ASEAN-a, širenje organizacije uz ustanovljavanje novih ciljeva,

kao i stvaranje produbljene političko-ekonomske integracije kao poslednju fazu). Pružajući makroekonomske pokazatelje država članica zastupljena je teza da je ovo region sa najdinamičnijim ekonomskim rastom i posledično, većim geopolitičkim značajem. Unutrašnji incidenti i konflikti unutar Mjanmara, jačanje radikalnih islamskih grupa u ovom regionu, kao i korupcija i loše unutarekonomske prilike pojedinih država, autor vidi kao najočitije izazove stvaranju koherentne i efikasne političke zajednice. Poslednji segment ovog poglavlja posvećen je analizi integracionih procesa u kojima učestvuje Iran u geografskom okrilju Evroazije. Analiziraju se aktivnosti koje Iran sprovodi u odnosima sa ŠOS-om, ASEAN-om, Evroazijskom ekonomskom unijom i Organizacijom za ekonomsku saradnju kroz prizmu ekonomije, bezbednosti i energetike. Predočeno je da iako se evolucija iranske spoljne politike (koja traje 20 godina) kreće regresivnom linijom izolacionizma, ova država će obezbediti svoj međunarodni položaj kroz multilateralne oblike saradnje sa silama istoka – Kinom, Indijom i Rusijom.

Treće, poslednje poglavlje Zbornika bavi se postsovjetskim prostorom kao zonom rezidualnog uticaja Ruske Federacije u okviru Evroazije. Ovo poglavlje sastoji se od sedam radova koji se bave raznovrsnim aspektima integracionih procesa i podeljeno je u dva subtematska segmenta. Prvi čine studije slučaja koje se tiču nacionalnih država, a drugi deo obuhvata radove koji tretiraju međunarodnu saradnju i funkcionisanje organizacija. U okviru prve grupe, razmatra se uloga Kazahstana kao ključnog činioca integracionih procesa u ovom delu Azije, ekonomskim odnosima Srbije sa Evroazijskom ekonomskom unijom, te informacionoj konfrontaciji SAD i Rusije i medijskim ratovima. Analiza koja se odnosi na ulogu Republike Kazahstan navodi geografske karakteristike ove države kao preduslove i faktore njene potencijalne važnosti na prostoru srednje Azije. Istaknut je uticaj srednjoazijske države u okviru ŠOS-a, Evroazijske ekonomske unije i OUKB-a. U jednom od radova analizira se i značaj saradnje Srbije sa Evroazijskom ekonomskom unijom na primeru agroindustrijskih proizvoda. Autor zaključuje da je za Srbiju važno da saradnja sa ovom organizacijom nikako ne bude u koliziji sa pristupnim pregovorima i odnosima sa Evropskom unijom. Druga grupa radova obuhvata analizu Evroazijske ekonomske unije, Organizacije ugovora o kolektivnoj bezbednosti i integracionim političkim opredeljenjima Ruske Federacije. Ukazuje se na značaj vojnopolitičke stabilnosti na prostoru Evroazije u procesu stvaranja novog svetskog poretka, kao i da se izazovi sa kojima se susreću ostvarene integracije ovog dela sveta tiču interesa i uloge EU i Kine u državama tzv. "bliskog inostranstva". U raspravi o potencijalnom proširenju Evroazijske ekonomske unije, pruža se pregled proširenja međunarodne organizacije u politikološkom smislu, kao i pesimističan pogled na eventualno proširenje ove organizacije zbog opadanja interesovanja i entuzijazma postojećih država članica. Autor nudi pregled mogućih alternativa klasičnom članstvu kroz oblike njihovog međusobnog bilateralnog umrežavanja. Treće poglavlje Zbornika ponudilo

je alternativni pogled na evroazijske integracione tokove kroz prizmu ekonomije i mogućih aktivnosti država i nedržavnih aktera zarad racionalizacije političkih odnosa.

Prema akademskom značaju članci u ovom zborniku imaju dvostruki doprinos. Prvi se ogleda u nastojanju da se naučno zasnovana sistematizacija trenutnog stanja u oblasti regionalnog povezivanja na prostoru Evroazije predstavi domaćoj naučnoj i široj javnosti. Drugi važan doprinos je relativno inovativnog karaktera i ogleda se u multidisciplinarnom pristupu istraživačkom problemu, objašnjenjem ekonomskih, bezbednosnih, spoljno-političkih i istoriografskih aspekata integracionih procesa, uz relativno strukturiran deskriptivan i eksplanatorni pristup.

Uzimajući u obzir nalaze i preporuke koje proističu iz radova ovog Zbornika, nedvosmisleno je potvrđeno da će složenom interakcijom različitih strukturnih faktora međunarodnog sistema, centar svetske politike u bliskoj budućnosti biti pozicioniran u Evroaziji, i stoga je potreban kontinuirani fokus akademske zajednice usmeren ka ovom makroregionu.

Nenad STEKIĆ

EVRO I MONETARNA INTEGRACIJA EVROPE

Milenko Dželetović, Ljubomir Šubara, *Evro i monetarna integracija Evrope*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2017, 435 str.

Monografija *Evro i monetarna integracija Evrope*, autora Milenka Dželetovića i Ljubomira Šubare dragocen je doprinos domaćoj naučnoj literaturi koja se bavi analizom odvijanja ekonomskih integrativnih procesa na evropskom tlu, naročito dešavanjima u vezi sa krizom u Evrozoni. Više nije nepoznanica da je bankarska kriza i kriza javnog duga koja je pogodila države Evrozone dovela u pitanje i sam opstanak monetarne unije. Naposljetku, evro je ipak opstao, što je ishodilo dalekosežnim posledicama u domenu nadržavnog upravljanja koje će se detaljno proučavati i u narednim godinama. Monografija pred nama temeljno obrađuje krizu evra i antikrizne reforme koje su usledile u oblasti monetarnog i finansijskog regulisanja.

Sadržinski, knjiga je podeljena na pet poglavlja. U uvodu autori svodno izdvajaju činioce koji su uslovlili ozbiljnost krize u Evrozoni, uvodeći nas na taj način u opsežna razmatranja koja su predmet monografije. Kriza evra potresla je Evropsku monetarnu uniju na više načina: prvo – prekinuti su kanali monetarne transmisije Evropske centralne banke; drugo – došlo je do gubitka poverenja u kreditni sistem; treće – umanjen je potencijal funkcionisanja jedinstvene valute, što je ishodilo nagađanjima da bi pojedine članice mogle napustiti Evrozonu; četvrto – monetarna stabilnost je ugrožena nestabilnošću kreditnih institucija; i, najzad, epilog krize je delegitimizacija pojedinih evropskih institucija, čime je produbljen demokratski deficit integracije.

Prva glava, naslovljena: „Teorija regionalne monetarne integracije“ predstavlja polazište istraživanja – teorijski okvir za dalju analizu monetarnih i ekonomskih integrativnih procesa na Starom kontinentu. Nakon razmatranja teorijskih perspektiva monetarne integracije, gde je nezaobilazna teorija optimalne valutne oblasti Roberta Mandela (*Robert Mundell*), skrenuta je pažnja na malobrojna i siromašna iskustva istorijskih regionalnih monetarnih integracija. Ovde treba napomenuti da izdvojeni primeri sežu duboko u prošlost kada su se ekonomski uslovi drastično razlikovali od današnjih. Takođe, nasuprot današnjih 19 članica Evrozone, nekadašnji primeri monetarnih integracija su obuhvatali tek nekolicinu evropskih zemalja. Autori su u monografiji izdvojili tri relevantne „unije zasnovane na deviznim kursovima“, odnosno „oblasti zajedničke novčane jedinice“: Carinski savez nemačkih država (1837–1871), Latinsku monetarnu uniju (1865–1927) i Skandinavsku monetarnu uniju (1873–1920). Podvlačeći da je Ekonomska i monetarna unija „prvi primer politički nezavisnih država koje su integrisale svoje valute“, autori se očigledno slažu sa glavnim tokovima akademske misli da je reč o *sui generis* projektu posmatrano, kako iz ekonomskog tako i iz politikološkog ugla.

U drugoj glavi koja nosi naziv „Institucionalni okvir evropske monetarne integracije“ elaborirana je institucionalna struktura koja podupire evro. Načelno se razmatra demokratski legitimitet institucija Evropske unije. U kontekstu trenutnih političkih previranja u vezi sa izlaskom Ujedinjenog Kraljevstva iz Evropske unije, korisno je podsetiti se ekonomske logike iza ustručavanja britanskih državnika da prihvate evro. Kako pokazuje analiza autora, osnova kontroverze oko odbijanja Velike Britanije da uzme učešće u projektu zajedničke valute svodila se na političke argumente. Položaj koji je za Evropsku centralnu banku predložen prema Delorovom izveštaju naposljetku bi doveo do „neravnoteže sa drugim institucijama Zajednice, koja bi mogla biti otklonjena samo centralizacijom moći ministra finansija, koja zahteva evropsko ministarstvo finansija a na taj način i evropsku vladu“. Prema tadašnjem ministru finansija Britanije Džonu Mejdžoru (*John Major*) evropski planovi za monetarnu uniju su prenebregnuli vitalno pitanje političke odgovornosti. Sa okončanjem ekonomske neizvesnosti koju je donela najozbiljnija kriza u istoriji Evropske unije, pažnja javnosti se usmerila ka pitanju (ne)poželjnosti fiskalne unije, a sledstveno i političke unije naroda Evrope, pokazujući da je dobar deo skepticizma britanskih političkih i ekonomskih krugova spram dalekosežnih implikacija uvođenja jedinstvene valute bio opravdan. Tako, na primer, u oblasti evropskih studija uveliko se zahuktala polemika o politizaciji Evropske centralne banke do koje je evidentno došlo tokom krize. Radi se o nadnacionalnoj instituciji koja bi trebalo da predstavlja uzor ekspertskog upravljanja svedenog na postizanje konkretnog cilja. Namera država članica je bila da ona bude zaštićene od političkog uticaja sa strane, ali isto tako i lišena aspiracija ka postizanju širih političkih ciljeva. Dalje, u ovom poglavlju su, takođe, predočena ograničenja u pogledu optimalnog funkcionisanja monetarne unije, među kojima je najakutnije decentralizovana ekonomska i fiskalna politika.

Sledeće dve glave bave se krizom i evropskim odgovorima na nju. U trećoj glavi se razmatraju reforme bankarskog sistema, dok četvrta glava obrađuje mere sanacije javnog duga Evrozone. Sistematično su proučeni uzroci finansijske krize, ozbiljnost njenog ispoljavanja na evropskom tlu, kao i zajednički odgovori na nju. Dve ključne tekovine krize u domenu institucionalne reforme Ekonomske i monetarne unije – Bankarska unija i pooštavanje fiskalnih pravila i nadzora na nivou Evropske unije – posebno se analiziraju. Nisu zanemarene ni mere monetarnog regulisanja Evropske centralne banke koje su se, prema ocenama većine ekonomista, pokazale kao ključne u obuzdavanju krize javnog duga.

Poslednje poglavlje u monografiji posvećeno je razmatranju budućnosti evropske monetarne integracije. Izložene su moguće projekcije pravaca razvoja, prvenstveno monetarne integracije, ali uz usvajanje šire političke perspektive prilika u današnjoj Uniji. Održivost i reforme evropske monetarne integracije analiziraju se kroz tri načelna scenarija: širenja monetarne unije, sužavanja monetarne unije i političke transformacije

sistema upravljanja Evropske unije. Autori razmatranja zaključuju analizom koja je posvećena posledicama krize evra i reformi po ekonomski sistem naše zemlje.

Predmetna monografija, čiji je izdavač Institut za međunarodnu politiku i privredu iz Beograda, bila je potrebna na našem jeziku kako bi domaća javnost detaljnije razumela specifičnosti evropske monetarne integracije. Zainteresovani čitaoci će moći da se informišu i prodube znanja o nizu važnih, ali otvorenih pitanja evropske integracije: političkom momentumu u kome se rodila ideja o monetarnoj unifikaciji kao delu šire političke agende nepovratnog povezivanja naroda Evrope, ekonomskoj logici i mehanizmima funkcionisanja zajedničke valute i, naposljetku, mogućnostima održanja dostignutog stepena ekonomske integracije, odnosno njenog produbljenja. U tom smislu, ona predstavlja odličnu osnovu i podsticaj za dalja proučavanja budućih pravaca razvoja evropske integracije.

Dragana DABIĆ

UREĐIVAČKA POLITIKA

Međunarodna politika je časopis Instituta za međunarodnu politiku i privredu u Beogradu, vodećeg srpskog instituta za proučavanje međunarodnih odnosa. Reč je o jednom od najstarijih časopisa u Srbiji koji objavljuje naučne i stručne članke iz oblasti međunarodnih odnosa i spoljne politike.

U svoja četiri godišnja izdanja, časopis *Međunarodna politika* ima za cilj da pripadnicima akademske zajednice, donosiocima odluka, kao i zainteresovanim pripadnicima šire javnosti, ponudi naučne i stručne članke orijentisane na razmatranje širokog spektra međunarodnih i spoljnopolitičkih pitanja. Tokom skoro sedam decenija postojanja, časopis je stekao priznanje u zemlji i svetu kao izvor članaka, analiza, studija i dokumentacije od autoriteta o savremenom razvoju međunarodnih odnosa.

Časopis objavljuje visokokvalitetne naučne i stručne članke o aktuelnim međunarodnim političkim, društvenim, ekonomskim, bezbednosnim i pravnim pitanjima, sa naglaskom na regione i teme od spoljnopolitičkog interesa za Srbiju. Prioritet se daje člancima koji pružaju teorijski i empirijski doprinos literaturi o aktuelnim spoljnopolitičkim i međunarodnim pitanjima, kao i o nacionalnoj, regionalnoj i globalnoj politici. Časopis ima poseban interes da objavljuje članke koji kombinuju konceptualnu i teorijsku perspektivu sa empirijskim analizama koje se oslanjaju na različite metodološke pristupe.

Iako je, u prvih sedam decenija postojanja, časopis *Međunarodna politika* prioritarno objavljivao priloge o međunarodnim odnosima na srpskom jeziku, trenutno stanje međunarodnih odnosa i političkih nauka u Srbiji omogućava časopisu da se sve više fokusira na doprinos globalnoj literaturi o međunarodnim odnosima objavljivanjem članaka i na engleskom jeziku, koji su napisani od strane domaćih ili inostranih autora.

Stremljenje ka racionalnom pogledu na savremene međunarodne odnose, a posebno na spoljnu politiku Srbije, prioritet je uređivačkog koncepta *Međunarodne politike*. Uređivački odbor daje prvenstvo priložima koji sadrže profesionalni i uravnoteženi pristup međunarodnim pitanjima, kao i autorima koji nude otvorena, nepristrasna i ljubopitljiva gledišta aktuelnih međunarodnih procesa. Na taj način časopis nastoji da na što

kredibilniji način objasni raznolike i nedovoljno istražene nove fenomene na međunarodnoj sceni.

OBAVEZE IZDAVAČKOG SAVETA, UREDNIKA I UREĐIVAČKOG ODBORA

Izdavački savet je savetodavno telo koje aktivno doprinosi razvoju časopisa. Zadaci i dužnosti članova Saveta su: podrška razvoju časopisa, promocija časopisa, podsticanje stručnjaka u naučnom istraživanju političkih, bezbednosnih, ekonomskih i pravnih aspekata međunarodnih odnosa da se uključe u rad časopisa kao autori i/ili recenzenti, pisanje uvodnika, recenzija i komentara o radovima.

Glavni i odgovorni urednik *Međunarodne politike* donosi konačnu odluku o tome koji će se rukopisi objaviti. Prilikom donošenja odluke glavni i odgovorni urednik rukovodi se uređivačkom politikom vodeći računa o zakonskim propisima koji se odnose na klevetu, kršenja autorskih prava i plagiranje.

Glavni i odgovorni urednik i njegov zamenik zadržavaju diskreciono pravo da primljene rukopise procene i odbiju bez recenziranja, ukoliko utvrde da ne odgovaraju sadržinskim i formalnim standardima pisanja naučnoistraživačkog rada i tematskim zahtevima uređivačke politike. Radovi koji ne zadovoljavaju tehničke standarde propisane Uputstvom za autore, čak i u slučaju da je sadržaj korektan, biće vraćeni autorima na usklađivanje. U redovnim okolnostima, redakcija obaveštava autora o tome da li je prihvatila tekst i pokrenula postupak recenziranja u roku od sedam dana od datuma prijema rukopisa.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i članovi Uređivačkog odbora ne smeju da budu u bilo kakvom sukobu interesa u vezi sa rukopisima koje razmatraju. Iz postupka izbora recenzenata i odlučivanja o sudbini rukopisa isključuju se članovi Uređivačkog odbora kod kojih postoji sukob interesa. Ako takav sukob interesa postoji, o izboru recenzenata i sudbini rukopisa odlučuje glavni i odgovorni urednik. Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i članovi Uređivačkog odbora su dužni da blagovremeno prijave postojanje sukoba interesa.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i Uređivački odbor dužni su da sud o rukopisu donesu na osnovu njegovog sadržaja, bez rasnih, polnih/rodnih, verskih, etničkih ili političkih predrasuda.

Urednici i članovi Uređivačkog odbora ne smeju da koriste neobjavljen materijal iz predatih rukopisa za svoja istraživanja bez izričite pisane dozvole autora, a informacije i ideje iznete u predatim rukopisima moraju se čuvati kao poverljive i ne smeju da se koriste za sticanje lične koristi.

Urednici i članovi redakcije dužni su da preduzmu sve razumne mere kako bi identitet recenzenata ostao nepoznat autorima pre, tokom i nakon postupka recenzije i kako bi identitet autora ostao nepoznat recenzentima.

OBAVEZE AUTORA

Autori garantuju da rukopis predstavlja njihov originalan doprinos, da nije objavljen ranije i da se ne razmatra za objavljivanje na drugom mestu. Istovremeno predavanje istog rukopisa u više časopisa predstavlja kršenje etičkih standarda. Takav rukopis se momentalno isključuje iz daljeg razmatranja. Autori takođe garantuju da nakon objavljivanja u časopisu *Međunarodna politika* rukopis neće biti objavljen u drugoj publikaciji na bilo kom jeziku bez saglasnosti nosioca autorskih prava.

U slučaju da je poslati rukopis rezultat naučnoistraživačkog projekta ili da je, u prethodnoj verziji, bio izložen na skupu u vidu usmenog saopštenja (pod istim ili sličnim naslovom), detaljniji podaci o projektu, konferenciji i slično, navode se u fusnoti na samom početku teksta. Rad koji je već objavljen u nekom časopisu ne može biti preštampan u *Međunarodnoj politici*.

Autori su dužni da se pridržavaju etičkih standarda koji se odnose na naučnoistraživački rad. Autori garantuju da rukopis ne sadrži neosnovane ili nezakonite tvrdnje i ne krši prava drugih. Izdavač neće snositi nikakvu odgovornost u slučaju ispostavljanja bilo kakvih zahteva za naknadu štete.

Nakon prihvatanja rukopisa, a pre objavljivanja, autori uplaćuju na račun izdavača kotizaciju u iznosu od 3000 dinara (25 EUR za uplate iz inostranstva).

Sadržaj rada

Rad treba da sadrži dovoljno detalja i referenci kako bi se recenzentima, a potom i čitaocima omogućilo da provere tvrdnje koje su u njemu iznesene. Namerno iznošenje netačnih tvrdnji predstavlja kršenje etičkih standarda. Prikazi skupova i knjiga moraju da budu precizni i objektivni.

Autori snose svu odgovornost za sadržaj predatih rukopisa i dužni su da, ako je to potrebno, pre njihovog objavljivanja pribave saglasnost svih lica ili institucija koje su neposredno učestvovala u istraživanju koje je u rukopisu predstavljeno.

Autori koji žele da u rad uključe ilustracije, tabele ili druge materijale koji su već negde objavljeni obavezni su da za to pribave saglasnost nosilaca autorskih prava. Materijal za koji takvi dokazi nisu dostavljeni smatraće se originalnim delom autora.

Autorstvo

Autori su dužni da kao autore navedu samo ona lica koja su značajno doprinela sadržaju rukopisa, odnosno dužni su da sva lica koja su značajno doprinela sadržaju rukopisa navedu kao autore. Ako su u bitnim aspektima istraživačkog projekta i pripreme rukopisa učestvovala i druga lica koja nisu autori, njihov doprinos treba pomenuti u napomeni ili zahvalnici.

Navođenje izvora

Autori su dužni da ispravno citiraju izvore koji su bitno uticali na sadržaj istraživanja i rukopisa. Informacije koje su dobili u privatnom razgovoru ili korespondenciji sa trećim licima, prilikom recenziranja prijava projekata ili rukopisa i slično, ne smeju se koristiti bez izričite pisane dozvole izvora.

Plagijarizam

Plagiranje, odnosno preuzimanje tuđih ideja, reči ili drugih oblika kreativnog izraza i predstavljanje kao svojih, predstavlja grubo kršenje naučne i izdavačke etike. Plagiranje može da uključuje i kršenje autorskih prava, što je zakonom kažnjivo. Plagijat obuhvata sledeće:

- Doslovno ili gotovo doslovno preuzimanje ili smišljeno parafraziranje (u cilju prikrivanja plagijata) delova tekstova drugih autora bez jasnog ukazivanja na izvor ili obeležavanje kopiranih fragmenata (na primer, korišćenjem navodnika);
- Kopiranje slika ili tabela iz tuđih radova bez pravilnog navođenja izvora i/ili bez dozvole autora ili nosilaca autorskih prava.

Rukopisi kod kojih postoje jasne indicije da se radi o plagijatu biće automatski odbijeni i autorima će biti trajno zabranjeno da objavljuju u časopisu.

Ako se ustanovi da je rad koji je objavljen u časopisu plagijat, isti će biti povučen u skladu sa procedurom opisanom pod *Povlačenje već objavljenih radova*, a autorima će biti trajno zabranjeno da objavljuju u časopisu.

Sukob interesa

Autori su dužni da u radu ukažu na finansijske ili bilo koje druge sukobe interesa koji bi mogli da utiču na iznesene rezultate i interpretacije.

Greške u objavljenim radovima

U slučaju da autori otkriju važnu grešku u svom radu nakon njegovog objavljivanja, dužni su da momentalno o tome obaveste urednika ili izdavača i da sa njima sarađuju kako bi se rad povukao ili ispravio.

Predavanjem rukopisa redakciji *Međunarodne politike* autori se obavezuju na poštovanje navedenih obaveza.

OBAVEZE RECENZENATA

Recenzenti su dužni da stručno, argumentovano, nepristrasno i u zadatim rokovima dostave uredniku ocenu naučne vrednosti rukopisa.

Recenzenti evaluiraju radove u odnosu na usklađenost teme rada sa profilom časopisa, relevantnost istraživane oblasti i primenjenih metoda, originalnost i naučnu relevantnost podataka iznesenih u rukopisu, stil naučnog izlaganja i opremljenost teksta naučnim aparatom.

Recenzent koji ima osnovane sumnje ili saznanja o kršenju etičkih standarda od strane autora dužan je da o tome obavesti urednika. Recenzent treba da prepozna važne objavljene radove koje autori nisu citirali. On treba da upozori urednika i na bitne sličnosti i podudarnosti između rukopisa koji se razmatra i bilo kojeg drugog objavljenog rada ili rukopisa koji je u postupku recenzije u nekom drugom časopisu, ako o tome ima lična saznanja. Ako ima saznanja da je isti rukopis razmatra u više časopisa u isto vreme, recenzent je dužan da o tome obavesti urednika.

Recenzent ne sme da bude u sukobu interesa sa autorima ili finansijerom istraživanja. Ukoliko postoji sukob interesa, recenzent je dužan da o tome momentalno obavesti urednika.

Recenzent koji sebe smatra nekompetentnim za temu ili oblast kojom se rukopis bavi dužan je da o tome obavesti urednika.

Recenzija mora biti objektivna. Sud recenzenata mora biti jasan i potkrepljen argumentima.

Rukopisi koji su poslani recenzentu smatraju se poverljivim dokumentima. Recenzenti ne smeju da koriste neobjavljen materijal iz predatih rukopisa za svoja istraživanja bez izričite pisane dozvole autora, a informacije i ideje iznesene u predatim rukopisima moraju se čuvati kao poverljive i ne smeju se koristiti za sticanje lične koristi.

POSTUPAK RECENZIJE

Primljeni radovi podležu recenziji. Cilj recenzije je da glavnom i odgovornom uredniku pomogne u donošenju odluke o tome da li rad treba prihvatiti ili odbiti i da kroz proces komunikacije sa autorima poboljša kvalitet rukopisa.

Recenzije su dvostruko anonimne – identitet autora je nepoznat recenzentima i obrnuto. Identitet recenzenata ostaje nepoznat autorima i obrnuto pre, tokom i nakon postupka recenzije. Urednici garantuju da će pre slanja rukopisa na recenziju iz njega biti uklonjeni lični podaci autora (pre svega, ime i afilijacija) i da će se preduzeti sve razumne mere kako bi identitet autora ostao nepoznat recenzentima. Tokom čitavog procesa, recenzenti deluju nezavisno jedni od drugih. Recenzentima nije poznat identitet drugih recenzenata. Ako odluke recenzenata nisu iste, urednici mogu da traže mišljenje drugih recenzenata.

Rok za okončanje postupka recenziranja je 30 dana od datuma kada recenzenti prime rukopis.

Izbor recenzenata spada u diskreciona prava glavnog i odgovornog urednika i njegovog zamenika. Recenzenti moraju da raspolažu relevantnim znanjima u vezi sa oblašću kojom se rukopis bavi i ne smeju biti iz iste institucije kao autor, niti to smeju biti autori koji su u skorije vreme objavljivali publikacije zajedno (kao koautori) sa sa bilo kojim od autora podnesenog rada.

Urednici šalju podneti rukopis sa obrascem recenzije dvojici recenzenata koji su stručnjaci za naučnu oblast kojom se rad bavi. Obrazac recenzije sadrži niz pitanja na koja treba odgovoriti, a koja recenzentima ukazuju koji su to aspekti koje treba obuhvatiti kako bi se donela odluka o sudbini jednog rukopisa. U završnom delu obrasca, recenzenti moraju da navedu svoja zapažanja i predloge kako da se podneti rukopis poboljša.

Tokom postupka recenzije urednici mogu da zahtevaju od autora da dostave dodatne informacije (uključujući i primarne podatke), ako su one potrebne za donošenje suda o naučnom doprinosu rukopisa. Urednici i recenzenti moraju da čuvaju takve informacije kao poverljive i ne smeju ih koristiti za sticanje lične koristi.

U slučaju da autori imaju ozbiljne i osnovane zamerke na račun recenzije, urednici će proveriti da li je recenzija objektivna i da li zadovoljava akademske standarde. Ako se pojavi sumnja u objektivnost ili kvalitet recenzije, urednici će tražiti mišljenje drugih recenzenata.

RAZREŠAVANJE SPORNIH SITUACIJA

Svaki pojedinac ili institucija mogu u bilo kom trenutku da urednicima i/ili Uređivačkom odboru prijave saznanja o kršenju etičkih standarda i drugim nepravilnostima i da o tome dostave neophodne informacije i dokaze.

Provera iznetih navoda i dokaza

- Glavni i odgovorni urednik će u dogovoru sa Uređivačkim odborom odlučiti o pokretanju postupka koji ima za cilj proveru iznesenih navoda i dokaza;
- Tokom tog postupka svi izneseni dokazi smatraće se poverljivim materijalom i biće predloženi samo onim licima koja su direktno uključena u postupak;
- Licima za koja se sumnja da su prekršila etičke standarde biće data mogućnost da odgovore na iznete optužbe;

Odluke u vezi sa utvrđenim kršenjem etičkih standarda donosi glavni i odgovorni urednik u saradnji sa Uređivačkim odborom i, ako je to potrebno, grupom stručnjaka. Predviđene su sledeće mere, a mogu se primenjivati pojedinačno ili istovremeno:

- Objavljivanje saopštenja ili uvodnika u kom se opisuje slučaj kršenja etičkih standarda;
- Slanje službenog obaveštenja rukovodiocima ili poslodavcima autora/recenzenta;
- Bezuslovno odbijanje rukopisa ili povlačenje već objavljenog rada u skladu sa procedurom opisanom pod *Povlačenje već objavljenih radova*;
- Autoru se trajno zabranjuje da objavljuje u časopisu *Međunarodna politika*;
- Upoznavanje relevantnih stručnih organizacija ili nadležnih organa sa slučajem kako bi mogli da preduzmu odgovarajuće mere.

Prilikom rešavanja spornih situacija Uređivački odbor se rukovodi smernicama i preporukama Odbora za etiku u izdavaštvu (*Committee on Publication Ethics – COPE*, <http://publicationethics.org/resources/>).

POVLAČENJE VEĆ OBJAVLJENIH RADOVA

U slučaju kršenja prava izdavača, nosilaca autorskih prava ili autora, povrede profesionalnih etičkih kodeksa, tj. u slučaju slanja istog rukopisa u više časopisa u isto vreme, lažne tvrdnje o autorstvu, plagijata, manipulacije podacima u cilju prevare, kao i u svim drugim slučajevima grubog kršenja etičkih standarda, objavljeni rad se mora povući. U nekim slučajevima već objavljeni rad se može povući i kako bi se ispravile naknadno uočene greške.

Standardi za razrešavanje situacija kada mora doći do povlačenja rada definisani su od strane biblioteka i naučnih tela, a ista praksa je usvojena i od strane časopisa *Međunarodna politika*.

AUTORSKA PRAVA

Autori prenose sva autorska prava na časopis *Međunarodna politika*. Kada je rukopis prihvaćen za objavljivanje, autori prenose autorska prava na izdavača. U slučaju da rukopis ne bude prihvaćen za štampu u časopisu, autori zadržavaju sva prava. Spisak prava koje autori prenose na izdavača detaljno je uređen Ugovorom o prenosu autorskih prava, koji autor potpisuje nakon što je članak prihvaćen za objavljivanje.

ODRICANJE ODGOVORNOSTI

Stavovi izneti u objavljenim radovima ne izražavaju stavove uredništva i Uređivačkog odbora. Autori preuzimaju pravnu i moralnu odgovornost za ideje iznete u svojim radovima. Izdavač neće snositi nikakvu odgovornost u slučaju ispostavljanja bilo kakvih zahteva za naknadu štete.

UPUTSTVO ZA AUTORE

Međunarodna politika je tromesečnik koji izlazi u januaru, aprilu, julu i oktobru svake godine.

Časopis objavljuje recenzirane autorske priloge i prikaze skupova i knjiga iz oblasti međunarodnih odnosa, spoljne politike, međunarodnog javnog prava i međunarodne ekonomije.

Uslov za uzimanje u razmatranje priloga je da budu pripremljeni u skladu sa sledećim uputstvima.

I – Uputstvo za pisanje članaka

1. Naučni članci ne treba da sadrže više od 7.500, a stručni članci od 4.500 reči.
2. Članke pisati korišćenjem fonta *Times New Roman*, veličine 12, sa brojevima stranica u donjem desnom uglu.
3. Iznad naslova teksta stoji ime i prezime autora članka (i eventualna titula), naziv institucije u kojoj je zaposlen i njeno sedište, kao i lična adresa autora za korespondenciju (poštanska/institucionalna ili elektronska).
4. Ukoliko autor ima želju da ukaže čitaocima da pojedini pogledi izneti u članku odražavaju njegov lični stav, a ne institucije u kojoj je zaposlen, neophodno je da na kraju naslova teksta stavi posebnu fusnotu sa simbolom * u kojoj će to posebno napomenuti.
5. Apstrakt se prilaže i na srpskom i na engleskom jeziku i u njemu autor treba da ukaže na najbitnije hipoteze na kojima rad počiva. Apstrakt treba da sadrži do 120 reči, a ispod njega autor navodi do 12 ključnih reči.
6. Latinske, starogrčke i druge ne-engleske reči i izrazi u tekstu navode se u *italic*-u (npr. *status quo*, *a priori*, *de facto*, *acquis communautaire*, itd.).
7. U tekstu moraju biti data puna imena, nikako inicijali. Strano ime i prezime treba pisati u srpskoj transkripciji, s tim što se prilikom prvog pominjanja u tekstu mora navesti kako glase u originalu, i to u zagradi posle srpske transkripcije.
8. Fusnote je neophodno pisati na dnu strane (opcija *Footnote*), a oznake za fusnote stavljati isključivo na kraju rečenice.

Podatke o navedenoj bibliografskoj jedinici u fusnotama treba navesti u skladu sa sledećim sugestijama:

a) Monografije

Puno ime i prezime autora, naslov monografije (u *Italic-u*), naziv izdavača, mesto izdavanja, godina izdanja, str. ukoliko se navodi jedna ili više strana izvora na srpskom jeziku, odnosno p. ukoliko se citira jedna strana izvora na engleskom ili pp. ukoliko se citira više stranica. Ukoliko se navodi više stranica koristi se srednja crta bez razmaka pre i posle (npr. str. 123–245; pp. 22–50).

Kada se navodi zbornik radova na srpskom jeziku koji je priredila jedna osoba, stavlja se (ur.) ili (prir.) sa tačkom u oba slučaja. Sa druge strane, kada se radi o više urednika monografije na srpskom jeziku stavlja se (urs), bez tačke.

Kada se navodi priređeni zbornik radova na engleskom jeziku koji je priredilo više priređivača, iza imena priređivača se u zagradama stavlja (eds), bez tačke. Ako se radi o jednom priređivaču, stavlja se (ed.), sa tačkom.

Primeri:

Džon Rols, *Pravo naroda*, Alexandria Press i Nova srpska politička misao, Beograd, 2003, str. 107.

John Gillingham, *European Integration 1950–2003*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, p. 221.

Duško Lopandić (ed.), *Regional initiatives in Southeast Europe: multilateral cooperation programs in the Balkans*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2001, pp. 24–32.

Theodor Winkler, Brana Marković, Predrag Simić & Ognjen Pribićević (eds), *European Integration and the Balkans*, Center for South Eastern European Studies, Belgrade & Geneva Centre for the Democratic Control of the Armed Forces, Geneve, 2002, pp. 234–7.

b) Članci u naučnim časopisima

Puno ime i prezime autora, naslov teksta (pod znacima navoda), naziv časopisa (u *Italic-u*), broj toma, broj izdanja, str. (ili pp.) od-do. Brojevi stranica se odvajaju srednjom crticom (-), bez razmaka. Ukoliko su neki podaci nepotpuni neophodno je to i naglasiti.

Primeri:

Michael Levi, "The Organisation of Serious Crimes", in: Mike Maguire, Rod Morgan & Robert Reiner (eds), *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford University Press, Oxford, 2003, pp. 878–84. (pp. 878–9 ili p. 878).

Robert J. Bunker & John. R. Sullivan, "Cartel Evolution: Potentials and Consequences", *Transnational Organized Crime*, vol. 4, no. 2, Summer 1998, pp. 55–76.

c) Članci u dnevnim novinama i časopisima

Navesti ime autora (ili inicijale ukoliko su samo oni navedeni), naslov članka – pod znacima navoda, ime novine ili časopisa (u *Italic-u*) datum – napisan arapskim brojevima, broj strane/stranica.

Primer:

John Gapper, "Investor votes should count", *The Financial Times*, 17 April 2006, p. 9.

d) Navođenje dokumenata

Navesti naziv dokumenta (pod znacima navoda), član, tačku ili stav na koji se autor poziva, časopis ili službeno glasilo u kome je dokument objavljen (u *italic-u*, broj toma, broj izdanja, mesto i godinu izdanja).

Primeri:

"Resolution 1244 (1999)", Security Council of the United Nations, 10 June 1999.

"Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine", *Službeni list APV*, br. 17/91, Novi Sad, 18. jun 1991, str. 1–14.

e) Navođenje izvora sa Interneta

Ime autora, naziv dela ili članka, puna Internet adresa koja omogućava da se do navedenog izvora dođe ukucavanjem navedene adrese, datum pristupanja stranici na Internetu, broj strane (ukoliko postoji i ako je prilog objavljen u PDF-u).

Primer:

Maureen Lewis, *Who is Paying for Health Care in Eastern Europe and Central Asia?*, IBRD & World Bank, Washington D.C, 2000, Internet, [http://Inweb18.worldbank.org/eca/eca.nsf/Attachments/Who+is+Paying+for+Health+Care+in+Eastern+Europe+and+Central+Asia/\\$File/Who+is+Paying+text.pdf](http://Inweb18.worldbank.org/eca/eca.nsf/Attachments/Who+is+Paying+for+Health+Care+in+Eastern+Europe+and+Central+Asia/$File/Who+is+Paying+text.pdf), 14/09/2004, p. 3.

f) Ponavljanje ranije navedenih izvora

Kada se pozivamo na izvor koji je već ranije navođen u tekstu posle drugih fusnota, obavezno treba staviti ime i prezime autora, naslov izvora, zatim op. cit. I na kraju broj strane (npr. Michael Levi, "The Organisation of Serious Crimes", op. cit., p. 879). Ibid. ili ibidem koristiti isključivo pri navođenju izvora navedenog u prethodnoj fusnoti, uz naznaku broja strane/stranica, ukoliko je novi navod iz tog izvora (npr. Ibid., str. 11).

9. Na kraju članka prilaže se bibliografija koja treba da sadrži sve izvore i literaturu navođene u tekstu, a u formi kakva je navedena u uputstvu za fusnote. Jedina razlika je što se u bibliografiji obavezno navodi prvo prezime pa ime autora citiranog rada, i celokupna bibliografija se

organizuje prema abecednom redosledu početnog imena navođenih autora (ili naziva korišćenih dokumenata).

II – Uputstvo za pisanje prikaza knjiga i skupova

1. Prikazi skupova i knjiga ne smeju biti duži od dve i po stranice *Word* formata (prored *single*), odnosno ne smeju sadržati više od 1.200 reči (8.800 znakova sa razmacima).
2. Na početku prikaza navode se bibliografske odrednice knjige u skladu sa pravilima koja su navedena za navođenje monografija u fusnotama, s tim što na kraju treba navesti ukupan broj stranica (npr. 345 str. p. 345).
3. Prikazi knjiga i skupova ne smeju sadržati fusnote, dok se sve eventualne napomene mogu navesti u zagradi.
4. Autor može navesti i nadnaslov prikaza knjige ili skupa velikim slovima – veličina slova 14, što je podložno izmenama od strane redakcije časopisa.
5. Veličina slova, font i poravnanje teksta treba da budu u skladu sa ranije navedenim sugestijama za pisanje članaka.
6. Na kraju prikaza navodi se puno ime i prezime autora u *Italic-u*, s tim što se prezime u celini piše velikim slovima (npr. *Žaklina NOVIČIĆ*).

* * *

Svi prilozi dostavljaju se dr Vladimiru Trapari, glavnom i odgovornom uredniku *Međunarodne politike* na e-mail: vtrapara@diplomacy.bg.ac.rs ili dr Ani Jović-Lazić, zameniku glavnog i odgovornog urednika *Međunarodne politike* na e-mail: anajovic@diplomacy.bg.ac.rs.

Uredništvo

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327

MEĐUNARODNA politika / glavni i
odgovorni urednik Vladimir Trapara. -
God. 1, br. 1 (1950)- . - Beograd : Institut
za međunarodnu politiku i privredu,
1950- (Beograd : Donat graf). - 24 cm

Tromesečno.

ISSN 0543-3657 = Međunarodna politika
COBISS.SR-ID 3092482

IZBOR IZDANJA

INSTITUTA ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU

ČASOPISI:

Međunarodna politika

Specijalizovani časopis
za međunarodne odnose
Izlazi tromesečno

Review of International Affairs

Specijalizovani časopis
za međunarodne odnose
(na engleskom jeziku)
Izlazi tromesečno

Međunarodni problemi

Naučni časopis na srpskom jeziku
Izlazi tromesečno

Evropsko zakonodavstvo

Naučno-stručni časopis
za pravo Evropske unije
Izlazi tromesečno

KNJIGE:

Security Challenges and the Place of the Balkans and Serbia in a Changing World, Ana Jović-Lazić and Alexis Troude (eds.), tvrd povež, 2020, 346 str.

Vladimir Trapara, *Ratovi Rusije 1999-2019.*, broširano, 2019, 290 str.

Integracioni procesi u Evropaziji, Dušan Proroković, Ana Jović-Lazić (ur.), tvrd povež, 2019, 352 str.

Mihajlo Vučić, *Korektivna pravda pred Međunarodnim sudom*, broširano, 2019, 198 str.

Dragan Petrović, Rajko Bukvić, *Ukrajinska kriza 2013-2019*, broširano, 2019, 232 str.

Strane investicije u Srbiji - novi pogledi, Sanja Jelisavac Trošić (ur.), broširano, 2019, 218 str.

Kontroverze spoljne politike SAD i međunarodnih odnosa u Trampovoj eri, Vladimir Trapara, Aleksandar Jazić (ur.), broširano, 2019, 216 str.

Miloš M. Petrović, *Nastanak ukrajinske krize: od političke iluzije Evropske unije do bitke za postsovjetsku Evropu*, broširano, 2019, 120 str.

Balkan u doba globalnog preuređivanja, Slobodan Janković, Marina Kostić (ur.), broširano, 2019, 204 str.

Miloš V. Jončić, *Međunarodnopravni položaj civilnog stanovništva u oružanim sukobima*, broširano, 2019, 366 str.

Dragan Petrović, *Kraljevina Jugoslavija i SSSR 1929-1935.*, broširano, 2019, 290 str.

David vs. Goliath: NATO war against Yugoslavia and its implications, Nebojša Vuković (ed.), tvrd povež, 2019, 482 str.

Energetska diplomatija Republike Srbije u savremenim međunarodnim odnosima, Dušan Proroković (ur.), broširano, 2019, 274 str.

Mihajlo Vučić, *Mehanizmi ostvarivanja načela neuzrokovanja štete u praksi upravljanja međunarodnim vodotokovima*, broširano, 2019, 276 str.

Srđan T. Korać, *Disciplinsko ratovanje u doba dronova i robota*, broširano, 2019, 212 str.

Sanja Jelisavac Trošić, Dragoljub Todić, Milorad Stamenović, *Svetska trgovinska organizacija, životna sredina i sistem zdravstvene zaštite*, tvrd povež, 2018, 309 str.

Upotreba sile u međunarodnim odnosima, Žaklina Novičić (ur.), broširano, 2018, 286 str.

Dragoljub Todić, *Ujedinjene nacije, međunarodni ugovori i životna sredina*, broširano, 2018, 372 str.

Dobrica D. Vesić, *Konstruktivna i kreativna destrukcija - u ekonomiji i menadžmentu*, tvrd povež, 2018, 222 str.

Budućnost saradnje Kine i Srbije, Ivona Lađevac (ur.), broširano, 2018, 150 str.

Dragan Petrović, *Kraljevina SHS i Sovjetska Rusija (SSSR) 1918-1929*, tvrd povež, 2018, 402 str.

Srbija i svet u 2017. godini, Dušan Proroković, Vladimir Trapara (ur.), broširano, 2018, 244 str.

Ivana Božić Miljković, *Ekonomije balkanskih zemalja na početku XXI veka*, broširano, 2018, 204 str.

Kosovo: sui generis or a precedent in international relations, Dušan Proroković (ur.), tvrd povež, 2018, 344 str.

Initiatives of the 'New Silk Road' - Achievements and Challenges, Duško Dimitrijević, Huang Ping (ur.), broširano, 2017, 530 str.